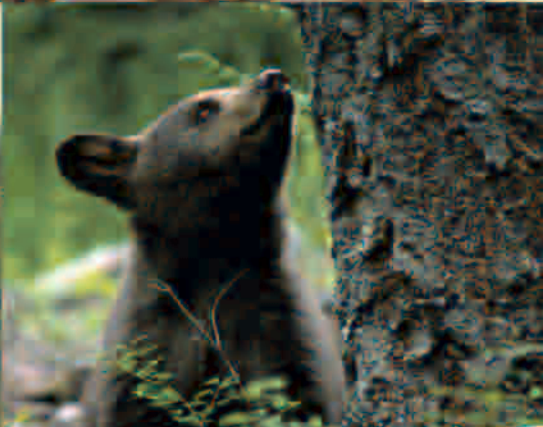

ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

УКРАЇНА

ЖИВИЙ СВІТ

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

**Видавництво «Ранок» висловлює подяку
за допомогу у створенні цієї книги:**

Харківському зоопарку;

архіву Харківського зоопарку;

власнику зоологічної колекції отруйних змій, кандидату біологічних наук

Трофимову Олександрю Григоровичу (м. Севастопіль);

Шеремет Олені, Хміль Аллі, Батькановій Тетяні,

Богатиренко Ірині, Стасюку Максиму, Зарембі Марії;

творчій групі V-Studio.

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник НДІ біології ХНУ ім. В.Н. Каразіна

Андрій Анатолійович Атемасов

старший викладач кафедри зоології та екології тварин ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Тетяна Андріївна Синельникова

Цеханська О. Ф.

Ц 55 Живий світ України / О. Ф. Цеханська, Д.Г. Стрелков — Харків: «Ранок», 2007 - 128 с., іл.

Багата та різноманітна природа України. Рослини надають кожному з її ландшафтів неповторної своєрідності. Її мальовничі гори, квітучі долини, густі ліси і широкі ріки населені цікавими, а почасти й рідкісними тваринами.

Про їхнє життя та звички, про дбайливе ставлення до рідної природи розповідає ця енциклопедія. Книга може бути джерелом додаткових знань при вивченні шкільного курсу ботаніки та зоології.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006. 61064 Харків, вул. Бакуніна, 8А.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

© Цеханська О. Ф., Стрелков Д. Г.
текст, 2007

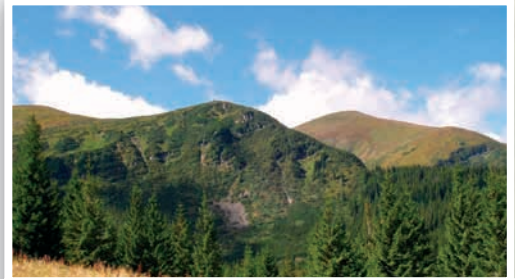
© Бринзевич Т. А., ілюстрації, 2007

© Жабська Т. С., дизайн, 2007

© ТОВ «Веста», 2007

Вступне слово	3
Минуле	4
Екосистеми	5
Мешканці природних зон	13
 Ліс	14
 Гори	38
 Степ	44
 Водойми	56
 Крим	78
 Море	84
 Вся країна — рідний дім	96
Під охороною людини	120
Алфавітний покажчик видів	125

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— вид, занесений до Червоної книги України

— вид, занесений до переліку Міжнародної спілки охорони природи

КЛІМАТ І ПРИРОДНІ ЗОНИ УКРАЇНИ

В Україні можна виділити п'ять основних природних зон: Полісся, Карпати, Лісостеп, Степ та Гірський Крим з його південним узбережжям (Південний берег Криму). Клімат західних регіонів визначають атлантичні повітряні маси.

Над Атлантичним океаном повітря вологе й холодне. В ньому зароджуються хмари, а західні та північно-західні вітри несуть їх у наш бік. Тож на заході країни більше опадів (дощів і снігопадів) і клімат більш вологий.

У свою чергу, вітри зі сходу, південного сходу та півдня завжди більш сухі. Ось чому, якщо просуватися із заходу України на схід, то поступово зменшуватиметься кліматичний вплив Атлантичного океану, який стримує літню спеку та пом'якшує зимові морози. Саме з цієї причини клімат східних регіонів сушіший та спекотніший влітку і холодніший взимку, ніж у західних регіонах.

ПОЛІССЯ

Північні регіони України належать до Полісся і займають приблизно 20% її площі. Особливості цього краю визначаються не лише кліматом, але й геологічною будовою території. Тут пролягає широка Поліська низовина. Місцями на ній зустрічаються численні болота через високий рівень ґрунтових вод. Це також сприяє підвищенню загальної вологості краю.

Для Полісся характерні соснові та дубово-соснові ліси. Вони перемежуються болотами. Велика кількість боліт завдяки м'якому клімату в минулому сприяла збереженню багатьох видів рослин і тварин.

Ялинові ліси ростуть окремими ділянками на північному сході Полісся.

Полісся

Українські Карпати

КАРПАТИ

На південний захід від Полісся розташовані гори — Східні Карпати. Тут найдовша в країні зима, що триває почасти до 150 днів. А по сусідству, в долинах Закарпатської області, клімат м'який і теплий.

Площа цієї гірської системи — 24 тисячі кв. км. Найвища вершина Українських Карпат — Говерла — має висоту 2061 м над рівнем моря.

Взимку тут випадає рекордна для нашої країни кількість снігу — до 400 мм.

Якщо в долинах Закарпаття взимку буває в середньому до мінус 3 градусів, то в горах уже до мінус 12. При підйомі на кожні 100 м прихід літа затримується приблизно на 8—10 днів і завершується на 5—6 днів раніше. Ось чому на висоті більше 1500 м уже не ростуть дерева — їм не вистачає тепла.

У Карпатах знаходиться до 20% всіх лісів України. На висоті 500—1400 м ростуть ялицево-букові, грабово-букові та дубово-букові ліси. Вище, до 1500 м, переважає ялиця. На висоті 1800—1850 м — низькорослі зарості гірської сосни, ялівцю та рододендрону карпатського. Вище вже починається зона альпійських луків, які мають колоритну місцеву назву — полонини.

Завдяки вологому клімату в Карпатах багато земноводних — саламандра плямиста, альпійський і карпатський тритони.

СТЕП

Чимдалі на південь, тим більше сонця, клімат стає сухішим. Починає переважати місцевість, вкрита густим трав'янистим килимом. Такі безкраї рівнини називаються степом. Він такий широкий, що в різних його частинах клімат істотно відрізняється. Якщо на крайньому півдні безморозний період триває більше 200 днів, то на північному сході зони він скорочується до 160 днів. Степ займав площу 240 тисяч кв. км, або 40% від усєї території країни.

На півночі переважали різнотравно-ковилово-типчаккові степпи. Далі на південь вони переходили в типчакково-ковилові. В приморських районах та в Північному Криму характерні посушливі полиново-злакові степпи.

Підкорення степу людиною почалося з одомашнювання коней, яке відбулося 5—6 тисяч років тому й відіграло значну роль у розвитку господарства.

Степові трави

ЛІСОСТЕП

Між Поліссям і Степом серед степів місцями збереглися розкішні діброви, а на піщаних терасах річкових долин — соснові бори. Це зона Лісостепу. Її населяє багато видів лісових і степових тварин і рослин.

Площа Лісостепу — 202 тисяч кв. км, що складає 34 % території України.

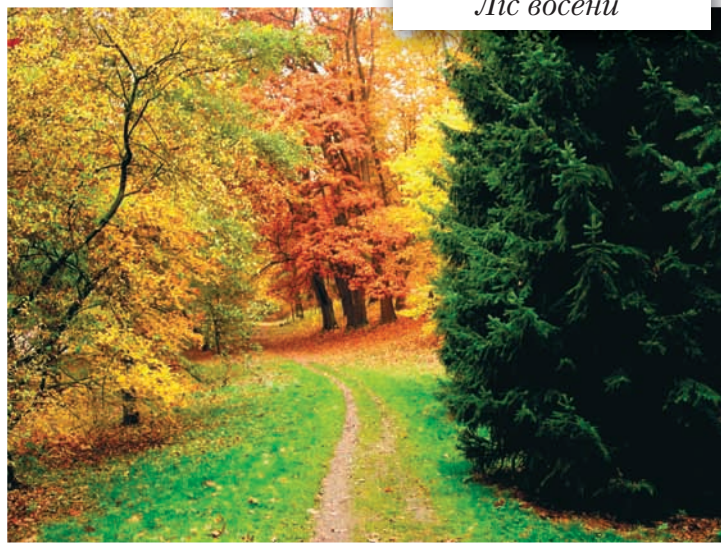
Лісостеп був освоєний людиною досить давно — не менше 7 тисяч років тому. Це край древніх культур неоліту, найвідомішою з яких є Трипільська культура.

Лугові (лучні) степи нині майже повністю розорані, площа орної землі складає до 80 % всіх сільськогосподарських угідь.

Ліси займають лише 12 % цієї природної зони, вони збереглися краще, ніж степи. Проте ще в XIX столітті в них були винищені останні бурі ведмеді й глухарі, а з копитних тварин збереглася тільки козуля (європейська сарна). У XX столітті завдяки природоохоронним заходам у ці ліси повернули кабанів, лосів та благородних оленів.

За рік у Лісостепу випадає помірна кількість опадів — 500—650 мм.

У Правобережній Україні переважають дубово-грабові ліси. На Лівобережній Україні ці ліси змінюються по більшості дубово-липовими і ясенів-дубовими лісами зі значною домішкою клена гостролистого. Дубові ліси з усіх лісових екосистем нашої країни мають найбільше різноманіття видового складу рослин і тварин.

Ліс восени

Лісостеп

Найбільша площа дібров збереглася на сході Лісостепу, в Харківській області — 14 % від усієї площі дубових лісів на території України.

Мозаїчність ландшафту Лісостепу сприятлива для тварин. Найбільш наочним прикладом цього є різноманіття хижих птахів.

Ліс необхідний орлам і соколам для гніздування, а відкриті степові та лучні простори — це їхні мисливські угіддя. Тому в Лісостепу збереглися всі п'ять видів орлів.

ВОДОЙМИ

Ріки, озера й болота, а також штучні водойми — ставки та водоймища — відносять до внутрішніх водойм. Це справді дивовижний світ, населений безліччю різноманітних тварин і рослин!

Більшість великих річок України мають свій початок за межами країни (виняток — Південний Буг). Тому зберегти їх природу можна лише у співробітництві з сусідніми країнами.

Озерами називають природні водойми, де вода заповнює заглиблення в земній корі. В Україні найбільш поширені заплавні озера річкових долин Дніпра, Сіверського Дінця, Прип'яті, Десни та інших великих річок.

Природні екосистеми боліт дуже різноманітні й населені цікавими рослинами і тваринами.

На прибережних або мілководних ділянках водойм Степу та Лісостепу утворюються зарості очерету, а також рогози звичайної та вузьколистої — плавні.

На самому півдні країни багато солоних водойм і зустрічаються зарості солелюбної прибережної рослинності.

МОРЯ

З півдня наша країна омивається водами двох морів — Чорного та Азовського. Тому південні рубежі України представлені різноманітними приморськими ландшафтами. В наших морях, крім риб, живе багато інших цікавих видів тварин.

Річкове плесо

Азовське море

Стерв'ятник

КРИМ

Далеко в море видається велика ділянка суші — півострів Крим. Природа його дивовижна! Південну частину займає степ, на крайньому півдні пролягають гори, які спускаються просто до моря. Кримські гори порівняно невисокі й тягнуться із заходу на схід на 150 км. Найвища вершина Криму — гора Роман-Кош — має висоту 1545 м.

Між горами й морем тягнеться смуга узбережжя — Південний берег Криму. Гори захищають цей куточок від північних вітрів, а море пом'якшує спеку. Це найтепліший регіон країни. Тут дуже сприятливий

клімат — весна настає в лютому, а безморозний період перевищує 220 днів. За кількістю сонячних днів Крим займає одне з перших місць у Східній Європі!

Невід'ємною частиною приморського ландшафту до висоти 400—500 м є так званий шибляк. Це зарості колючого чагарника, що перемежуються з невисокими деревами. Шипшина, ожина, глід разом із скумпією, ладанником та іншими кущами утворюють непролазні зарості. Звичайні для цих місць дуб і граб.

Подекуди збереглися типово середземноморські гаї, що складаються з ялівцю високого, сосни Станкевича, фісташки туполистої (кевове дерево) і сунічника дрібноплідного. На відкритій місцевості панують угруповання південних сухолюбних рослин на зразок астрагалу, кермеку, каперсу й шаленого огірка.

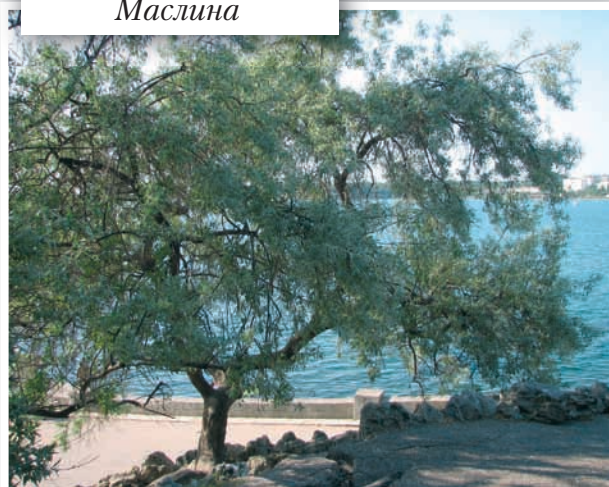

Кримський дуб

Вище в горах з'являються ліси, що складаються з кримської сосни, пухнастого та скельного дубів, а також зарості грабини.

На висоті 1000—1300 м ростуть великі дубові, букові та змішані ліси з участю сосни кримської. Ще вище, на яйлах (вершини зі згладженим рельєфом) починаються лугостепи. В горах Криму кількість опадів доходить до 1100 мм. Ось чому тут росте бук — досить вологолюбна порода дерева.

Маслина

ВСЯ КРАЇНА – РІДНИЙ ДІМ

Тварин, які постійно живуть по сусідству з людиною, називають синантропними. Мабуть, одними з перших синантропних тварин стали сизий голуб, хатній та польовий горобці, а також хатня миша.

Людина більше 8 тисяч років тому почала займатися землеробством. Тоді ж перші посіви привабляли до себе птахів і гризунів. Пізніше вони почали селитися біля людського житла. Цьому сприяла поява звалищ харчових відходів — невід’ємної частини людських поселень.

Нині горобці, голуби та миші стали постійними супутниками людини. Згодом «компанію» їм склали таргани, фараонові мурахи, щури та багато інших тварин.

Колись чорний стриж, міська ластівка, горихвістка-чорнушка та кам’яна куниця були жителями гірського ландшафту. Нині людські будівлі їм замінили скелі, й вони стали звичайними навіть у рівнинній місцевості. Шпак, галка, деякі види кажанів, раніше лісові тварини, приваблені достатком їжі, пристосувались селитися просто в житлах людей (горища, димарі тощо).

Домовий сич та одуд раніше були жителями відкритих ландшафтів півдня. Але, пристосувавшись до життя поряд із людиною, вони розселилися далеко на північ, де за межами культурного ландшафту вже не зустрічаються.

Деякі тварини живуть поряд із нами нетривалий час. Таким є, наприклад, білий лелека. Лише чотири з лишком місяці він проводить у наших краях, вирощуючи пташенят. В Африці зграї лелек кочують у савані в пошуках сарани й не прагнуть сусідства з людиною, як це звичайно буває в наших широтах.

Більшу частину території України перетворено на культурний ландшафт. До нього входять міста, села, парки, поля, сади, пасовища, тваринницькі ферми, рибозвідні водойми тощо. Вплив людини на природу призвів до посиленого стирання відмінностей між різними природними зонами.

Голуби

Осінь у горах

Печерна гієна

МИНУЛЕ

Природа і клімат України не завжди були такими, як тепер. У мезозойську еру (що закінчилась 67 мільйонів років тому) територія країни була дном моря. Потім, через мільйони років, уже під час Неогенової епохи, на території сучасної України простягалися рівнини з лісами та саванами. Клімат був теплим і вологим.

Два мільйони років тому почався Антропоген, який триває й досі. Саме в цей час сформувалися сучасні флора та фауна. За ці 2 мільйони років кілька разів наступали та відступали крижані гори (оледеніння). Останнє потепління почалося 12 тисяч років тому і триває досі.

Людина сучасного типу на території нинішньої України з'явилася близько 30 тисяч років тому. Наші далекі предки прийшли на ці землі з новими знаряддями та новими навичками полювання на великих тварин.

Посилене полювання в поєднанні зі швидкою зміною клімату завдали непоправної шкоди місцевій фауні.

Печерний ведмідь

Первісний тур

До кінця останнього льодовикового періоду тут вимерли такі тварини, як мамонт, шерстистий носоріг, великорогий олень, печерний ведмідь, лев (печерний лев) і гієна. Північний олень, вівцебик і росомаха відступили на північ. Тур вимер за часів Середньовіччя, а дикий кінь — у кінці XIX століття. Тепер тільки від нас, людей, залежить відновлення та збереження цих тварин.

Мешканці природних зон

Трубчастий гриб

Пластинчастий гриб

ШАПИНКОВІ ГРИБИ

Те, що ми називаємо грибами, це тільки плодові тіла цих дивних істот. Основне тіло грибів — міцелій — сховане в ґрунті, його ще називають грибницею. Гриби — зовсім не рослини, вони належать до окремого царства Грибів.

За характером обміну речовин гриби нагадують тварин — вони живляться готовими органічними речовинами й не можуть синтезувати їх, як рослини.

Такі звичні нам гриби, як білі, маслоки, підберезники, підосичники, сиріожки, шампінйони належать до особливого класу вищих грибів — Базидієвих грибів. Їх у нашій країні налічується до 3500 видів!

Розмножуються гриби, розсіюючи навколо себе дрібні спори. У трубчастих грибів спори розсіюються крізь трубчасті отвори під шапинкою, а в пластинчастих — крізь радіальні щілинки.

У ґрунті шапинкові гриби утворюють мікоризу — взаємовигідне співжиття міцелію гриба та коріння вищих рослин.

ТРЮФЕЛЬ

Мало хто знає про підземні гриби, що мають назву трюфелі. Їх відносять до особливого класу Сумчастих грибів. Так званий зимовий трюфель росте в дібровах Лісостепу Правобережної України та Криму. Літній трюфель більш поширений, у тому числі в дубових лісах Лісостепу східних регіонів країни.

Плодове тіло утворюється під землею і звичайно має розмір від лісового горіха до добрячої картоплини. Зрідка досягає маси 1 кг.

Міцелій трюфелів утворює мікоризу з корінням дуба, рідше граба.

Зимовий трюфель утворює плодове тіло з листопада по березень, а літній — у серпні-вересні. Як і всі гриби, трюфель розмножується спорами.

БІЛИЙ ГРИБ

Звичайний гриб Полісся, Карпат і Лісостепу. Житель широколистих, змішаних та хвойних лісів. Плодове тіло може сягати висоти більше 20 см і діаметру шапинки до 20 см. Звичайно ж він набагато дрібніший. Належить до трубчастих грибів. Утворює мікоризу з багатьма деревами, та найчастіше з дубом, грабом, буком, сосною та ялиною.

Білий гриб

ТРУТОВИКИ

Це велика група грибів, що живуть на пнях і стовбурах живих і мертвих дерев. Їх можна зустріти всюди, де тільки ростуть дерева.

Основне тіло гриба — міцелій, який проростає в деревині. Звичайно гриб заселяє мертву, гниючу деревину, вражає хворе або травмоване дерево.

Ті гриби, котрі ми бачимо на стовбурах дерев, — це плодові тіла, де визрівають і розсіюються спори. В одних видів трутовиків утворюються однорічні шапинки, а в інших — тверді багаторічні плодові тіла.

Трутовик

Бліда поганка

БЛІДА ПОГАНКА

Широко розповсюджена в лісах Полісся, Карпат і Лісостепу. Полюбляє вологі й тіністі місця. Утворює мікоризу з листяними деревами різних порід — дубом, кленом, березою тощо.

Висота до 12–15 см, діаметр шапинки — до 10 см. Належить до групи пластинчастих грибів. Шапинка шовковиста, різних відтінків зеленого кольору. Плодові тіла з'являються з липня по вересень. Ростуть частіше групами по кілька грибів і навіть цілими плантаціями. Дуже отруйна!

Це найотруйніший з усіх грибів.

Цікаво знати

Для життя грибів світло не потрібне. Вони чудово почуваються й у повній темряві!

Лісоводи вважають гриби-трутовики шкідниками, але в природі вони відіграють скоріше позитивну роль. Плодові тіла м'яких видів охоче поїдають різні тварини. Розкладення мертвої деревини сприяє удобренню ґрунту в лісах. Вражені трутовиком дерева часто утворюють дупла, в яких селяться птахи та звірі. Деревина цих дерев поточена різними комахами, а значить, і дятлам є чим поживитися.

ПЛАУНИ

Красиві давні рослини, збереглися в небагатьох районах Полісся, Карпат і Лісостепу. Ростуть у заболочених лісах і на болотах.

Всі плауни — багаторічні трав'янисті рослини. Вони мають довге сланке й розгалужене стебло. Кінці пагонів здіймаються на висоту до 5—25 см. Пагони густо вкриті голчастими листками, схожими на хвоїнки. Розмножуються плауни спорами.

ПАПОРОТИ

В Україні відомо більше 50 видів папороте-подібних рослин, які ростуть у різних зонах.

Звичні для нас папороті являють собою досить крупні трав'янисті багаторічники. Більшість із них — тіньовитривалі вологолюбні рослини, які ростуть під лісовим пологом.

У папоротей не буває ні квітів, ні насіння. Розселяються вони з допомогою спор.

Папороть страусове перо

Медунка лікарська

МЕДУНКА ЛІКАРСЬКА

Поширена в дубово-грабових лісах Карпат і Лісостепу. Інколи зустрічається і подекуди в степу.

Висота рослини в межах 15—35 см. Листя м'яке, опушене, витримує весняні заморозки.

Медунка цвіте рано навесні, коли комах-запилювачів небагато. Тому її яскраво-рожеві квіти після запилювання змінюють колір на синій. Це дає змогу комахам запилювати її квіти, не гаючи часу на вже «оброблені».

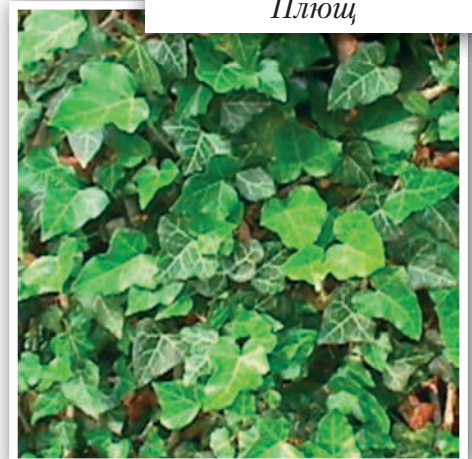
ПЛЮЩ

Зустрічається в букових лісах Західної України. В Криму характерний для гірських лісів і Південного берега, окрім степових ділянок.

Вічнозелена багаторічна рослина.

Квіти плюща дрібні й непоказні, зібрані в зонтик. Плодики синьо-чорні. Їх охоче скльовують птахи, що сприяє розселенню рослини.

Плющ

Конвалія травнева

КОНВАЛІЯ ТРАВНЕВА

Широко розповсюджена по всій Україні. Ростає в лісах різного типу.

Багаторічна тіньовитривала трав'яниста рослина. Цвіте у травні. Білі квіти з чудовим ароматом роблять цю рослину неповторною! Плід — ягода червоного кольору.

Розмножується конвалія зрідка насінням, а частіше — вегетативно, з допомогою довгих кореневищ, які за сприятливих умов можуть досягати 10–12 см.

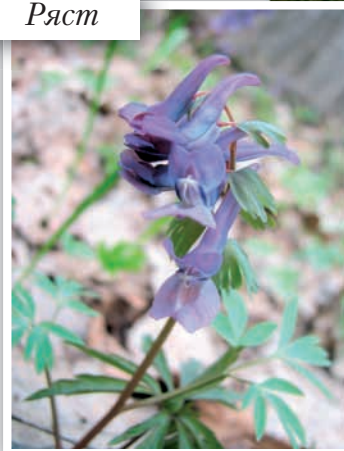
Рослина отруйна, особливо її ягоди!

РЯСТ

Кілька видів цього ранньовесняного трав'янистого багаторічника дуже поширені в лісах країни.

Ряст Геллера має світло-фіолетові квітки, а Маршалла — пурпурові, рожеві чи білі. Висота 20–30 см. Цвітіння та ріст спостерігаються лише навесні, а з настанням літа квіти й пагони відмирають, як і в інших ранньовесняних рослин.

Ряст

ВЕНЕРИНІ ЧЕРЕВИЧКИ ЗВИЧАЙНІ

Венерині черевички

Ця дивовижна орхідея лише зрідка зустрічається в Поліссі, Карпатах і Гірському Криму. В Лісостепу зустрічається в Правобережній Україні. Частіше росте в дубових та букових лісах, іноді — в соснових та змішаних.

Трав'янистий багаторічник висотою до 50 см. Цвісти починає тільки у віці 15–17 років! Квіти запилюються мухами й жуками. При дозріванні утворюється величезна кількість крихтих насінинок, які можуть прорости тільки за наявності особливого виду гриба.

Цікаво знати

Багатьма мовами папороть вужанку іменують «змійний язик», а російська та українська назва папороті гронянки — «ключ-трава». Цим папоротям народ приписував різні чаклунські й навіть казкові властивості.

Плющ дуже тіньовитривалий. Пагони цієї вічнозеленої ліани досягають багатьох метрів завдовжки. Плющ спирається на деревні стовбури й на скелі. Під час росту він не обвивається навколо опори, а прикріплюється повітряними коренями-присосками. Тому його слід називати не виткою, а лаязкою рослиною.

ПРОЛІСКИ

Широко розповсюджені в дубових лісах. У Лісостепу Лівобережної України є домінуючими серед ранньоквітучих рослин.

Починають рости та цвісти навесні, одразу після танення снігу, витримують заморозки.

Після цвітіння у плоді-коробочці утворюється насіння з м'ясистими придатками. Ці «гостинці» дуже люблять мурахи, які сприяють розсіюванню насіння пролісків.

Влітку надземна частина рослини відмирає.

Проліски

КІРКАЗОН ЗВИЧАЙНИЙ

Поширений у лісах Лісостепу, Закарпаття та Криму. В Степу росте тільки в тінистих лісах річкових долин. Кірказон — багаторічна трав'яниста рослина. Висота пагонів не перевищує 1 м. Листя має дуже красиву форму. Квіти, які також мають досить незвичну форму, запилюються комахами.

Молодило

МОЛОДИЛО ПАРОСТКОВЕ

Звичайна рослина сухих і світлих соснових лісів.

Вічнозелений морозостійкий багатолітник. Утворює розетки діаметром до 10 см. На великих розетках виростають довгі пагони, що несуть на собі дочірні рослини.

Розселенню молодила допомагають... соснові шишки. Від раптового удару шишки дочірні розетки відриваються й відкочуються вбік. Потім у них відростає коріння, й молодило виявляється надійно прикріпленим. Так воно й розселяється.

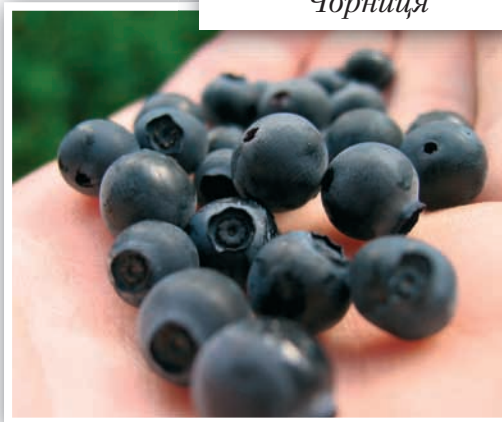
ЧОРНИЦЯ

Розповсюджена в лісах Полісся та Карпат. Місцями зустрічається і в Лісостепових зонах Правобережної України.

Невеличкий чагарник висотою 15–40 см.

Її ягоди чорного кольору служать улюбленими ласощами для багатьох птахів і звірів. Це важливе літнє харчування для глухарів, борсуків, оленів та інших тварин.

Чорниця

Копитняк європейський

КОПИТНЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Звичайна рослина листяних лісів України. Ростає в затінених ділянках лісу.

Це одна з небагатьох вічнозелених трав'янистих рослин наших лісів. Влітку рослина перебуває в стані спокою. Лише ближче до осені починають рости нові листки. Вони перезимовують під снігом і навесні радують своєю зеленню.

Цвіте рано навесні. Квіти маленькі та непоказні, мають дуже своєрідний перцевий аромат. Насіння дозріває на початку літа.

КУПИНА ЛІКАРСЬКА

Кілька видів купини ростуть у широколистяних, рідше — у змішаних лісах Полісся, Карпат, Лісостепу та Гірського Криму. Найбільш поширена купина пахуча, або лікарська.

Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина висотою 30–100 см. Є близькою родичкою конвалії. Належить до числа найбільш витончених та гарних лісових рослин.

Цвіте на початку літа. Плід — ягода.

Купина лікарська

Анемона

АНЕМОНА

Ці гарні квіти ростуть у лісах різного типу. Для дібров Правобережного Лісостепу характерна анемона дібровна, а для східних регіонів — анемона жовтецева та анемона лісова.

Це багаторічні кореневищні трави, висота яких невелика — вона рідко перевищує 20 см.

Цвітуть у квітні — на початку травня. Квітки крупні, діаметром до 3–5 см. Плід — густо опушений горішок.

Ожина

ОЖИНА

Росте в лісах та по берегах річок Полісся, Карпат, Лісостепу та Гірського Криму. По річкових долинах проникає і в Степ. Любить родючі ґрунти.

Ожина є родичкою малини. Відрізняється сизо-чорними ягодами. Місцями на узліссях утворює непрохідні колючі зарості.

Плоди мають приємний смак, ними охоче ласують усі лісові мешканці.

У ХХ столітті введена в культуру.

БРУСЛИНА КАРЛИКОВА

Дуже рідкісна рослина, що збереглася лише в небагатьох місцях Західної України та Криму. Зустрічається переважно в грабових та грабово-дубових лісах в більшості природних зон України. Релікт третинного періоду (збереглася з дольодовикових часів у незмінному вигляді).

Вічнозелений низькорослий сланкий чагарник. Досягає 1 м заввишки. Розмноження частіше вегетативно — паростками, що утворюються на повзучих стеблах. Плодоносить восени, плоди яскраво-оранжевого кольору.

ЕРИТРОНІЙ СОБАЧИЙ ЗУБ

Зустрічається в передгірних лісах Західної України. Багаторічна цибулинна рослина. Досягає 20 см заввишки. Дуже красива — справжня окраса лісових галявин! Цвіте в березні-квітні. Квітки одиночні, рожево-фіолетові. Розмножується насінням і цибулинами.

Еритроній
собачий зуб

КИЗИЛ (ДЕРЕН)

Росте в лісах Лісостепу, Закарпатській області та Гірському Криму, де зустрічається кілька видів.

Чагарник висотою 4—5 м, а у вигляді деревця може досягати 9 м.

Цвіте в березні-квітні, до появи листя. Плоди — червоні або жовті кістянки, досягають у вересні. Плодоносіння буває дуже яскравим.

Кизил

Калина звичайна

ЯЛИНА

Поширена в лісах Карпат і Північного Полісся. Це пов'язано з відносною сухістю клімату країни, що перешкоджає природному відновленню ялини, насіння якої проростає у добре зволоженому ґрунті.

Досягає висоти 50 м.

Вітрозапилювана голонасінна рослина. Пилок утворюється в чоловічих шишках — мікростробілах. Насіння ж вистигає в жіночих — макростробілах, що сягають 13 см завдовжки.

Дає більший урожай насіння, ніж сосна, тому в ялиновому лісі — рамені — тварини, які живляться ним, мають більше їжі.

Ялини

Ліщина

ЛІЩИНА

Звичайний чагарник змішаних і широколистяних лісів усіх регіонів країни.

Висота 4–6 м. Тіньовитривала рослина, проте любить родючі ґрунти.

Цвіте рано навесні, коли в лісах іще лежить сніг. Запилюється вітром.

Знайомі багатьом сережки ліщини — це чоловічі квітки. Жіночі квітки являють собою бруньки з маточкою у вигляді маленької червоної китички.

Її насіння — лісові горіхи — дуже смачне, тож його охоче поїдають птахи та звірі. У заростях ліщини влаштовують гнізда багато птахів.

СОСНА ЗВИЧАЙНА

Одне з найважливіших лісоутворюючих дерев країни. Невиблаглива до кліматичних умов. В посадках сосна широко розповсюджена по всій території України.

Як і всі голонасінні, це вітрозапилювана рослина. В кінці весни відбувається її «цвітіння». Мікростробіли (чоловічі шишки) утворюють величезну кількість пилку, що вітром розноситься на макростробіли (жіночі шишки). Насіння досягає восени, а висипається в лютому.

Сосна звичайна

В'ЯЗ ГЛАДКИЙ

Широко розповсюджений у широколистяних і змішаних лісах України, проте зустріти великі зарості цих дерев досить важко.

Досягає висоти 27 м. У старих дерев біля основи стовбурів утворюються дошковидні корені заввишки до півметра, що частіше є ознакою південних, тропічних дерев.

Цвіте рано навесні. Квітки дрібні й непоказні, запилюються вітром. Насіння досягає дуже швидко і облітає вже за місяць. В'яз завжди рясно плодоносить, його насіння служить їжею для птахів і гризунів у той час, коли іншої їжі в лісі ще бракує.

В'яз гладкий

ДУБ ЧЕРЕШКОВИЙ

Діброви найбільш характерні для Лісостепу. На Правобережжі дуб росте разом із грабом, а на Лівобережжі утворює липово-кленові діброви.

Дерево першого ярусу, досягає 30 м заввишки, а в окремих випадках — до 50 м і більше.

Вітрозапилювана рослина. Плоди дуба — жолуді — є важливим кормом для багатьох лісових тварин.

Дуб черешковий

ГРУША

Груша звичайна розповсюджена в лісах усієї країни, найчастіше росте як дерево другого ярусу. В Криму можна зустріти інший вид — груша маслинколиста.

Звичайна груша може досягати висоти 30 м, а маслинколиста дрібніша — не вище 15 м. Цвіте в квітні-травні. Плоди досягають у липні-серпні.

Ними ласує безліч лісових мешканців — гризуни, копитні й навіть хижаки.

БЕРЕЗА ПОВИСЛА (БОРОДАВЧАСТА)

Поширена в Поліссі. В Лісостепу та Степу зустрічається рідше, тільки по долинах річок.

Світлолюбне дерево. Завдяки дрібному насінню з летючками, що розноситься вітром, швидко заселяє нові території.

Чисті березові гаї зазвичай ростуть на місцях вирубок, де раніше росли змішані та хвойні ліси. Успішно відновлюється на вологих ґрунтах або в роки з вологим та дощовим літом, широко культивується в садах та лісосмугах.

ЯБЛУНЯ ЛІСОВА

Звичайне плодове дерево наших лісів.

Дерево другого ярусу, висота якого рідко перевищує 10 м. Цвіте у квітні-травні.

Небагато знайдеться рослин, які так тісно пов'язані з життям багатьох тварин, як яблуня. Її квіти відвідують комахи. Листям і плодами живиться велика кількість тварин — від комах до крупних ссавців. У стовбурах старих дерев утворюються дупла, які охоче заселяються багатьма птахами, гризунами та куницями. Іноді дупло великої старої яблуні може стати домішкою лісового kota.

Береза повисла

Цікаво знати

Вік дуба може досягати 500 років. Відомі екземпляри, вік яких перевищує навіть 1000 років! На Верхній Хортиці росте дуб, діаметр крони якого досягає 30 метрів.

Розселенню яблуні сприяють тварини, які поїдають її плоди. М'якоть перетравлюється, а насіння неушкодженим потрапляє в ґрунт, де й проростає. Плоди дикої яблуні — важливий осінній корм для гризунів і копитних. Більшість хижих ссавців також охоче живляться ними. В тих місцях, де ще живе бурий ведмідь, частіше зустрічаються яблуні з солодкими плодами. Це пов'язане з тим, що ведмідь любить солодші плоди, а відтак і більше «посіє» насіння солодких сортів.

Клен гостролистий

КЛЕН ГОСТРОЛИСТИЙ

Це дерево ще називають клен звичайний. Поширений у мішаних та листяних лісах України. Часто зустрічається в дібровах. Здавна використовується як культурна рослина. Добре очищує повітря у містах і селах завдяки широкому листю.

Тіньовитривале дерево другого ярусу, що досягає висоти 30 м.

Цвіте в період розпускання листя. Може запилюватися як вітром, так і комахами, які охоче відвідують його квіти, зібрані в світло-зелені повислі суцвіття.

Насіння з крилатками розноситься вітром, сприяючи поширенню клена.

ГОРОБИНА

Широко розповсюджена в лісах Полісся, Карпат, Лісостепу та Гірського Криму. У горах зустрічається до верхньої межі лісу — до висоти 1400 м. По річкових долинах проникає і в Степ. Може досягати висоти 20 м. У лісах росте як дерево другого ярусу або у вигляді чагарникового підліску. Цвіте в травні.

Щиткоподібні суцвіття горобини приваблюють величезну кількість комах-запилювачів. Квіти мають сильний, досить своєрідний запах.

Плодоносить рясно. Ягоди досягають у кінці літа. Вони є важливою складовою раціону лісових птахів і звірів у осінньо-зимовий період. Дрозди-чикотні цілими зграями налітають на дерево, поїдаючи багате жирами насіння. Восени горобина є одним із головних кормів навіть для такої великої тварини, як бурий ведмідь. Цей звір великою мірою сприяє активному розселенню рослини.

Горобина

ГРАБ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Росте в Поліссі та в Лісостепу Правобережної України. Далі на схід він зникає через надмірну сухість клімату й недостатню кількість вологи в ґрунті.

Висота рідко перевищує 20 м. Тіньовитривалий, це дерево другого ярусу букових і дубових лісів. Там, де дуби постраждали через надмірне вирубування, граб стає домінуючим деревом у лісах.

У Криму — на Південному березі та в горах — більш звичний граб східний, або грабина. Це посухостійке дерево може рости навіть на кам'янистих осипах.

Супліддя граба

ЯВІР

Багато хто чув про цю рослину, оспівану в народних піснях, та мало хто із жителів східних та південних регіонів України знає її. Явір ще називають білим, або несправжньо-платановим кленом.

Його можна зустріти тільки в лісах Західної України.

Це найбільший і найкрасивіший вид клена. Досягає 40 м заввишки.

Цвіте явір у період розпускання листя. Його білі квітки, зібрані в китиці, запилюються комахами, які дуже охоче відвідують їх. Насіння-крилатки є поживним кормом для різноманітних птахів і дрібних гризунів.

ЯСЕН ВИСОКИЙ

Одне з найважливіших лісоутворюючих видів дерев у лісах Лісостепу. Широко розповсюджений і в Поліссі, Карпатах і Гірському Криму. В Степу зустрічається в річкових долинах.

Світлолюбне дерево першого ярусу, що досягає висоти 45 м. Відзначається швидким ростом у віці 20—40 років.

Цвіте навесні, до розпускання листя. Насіння ясена у вигляді крилаток охоче поїдається багатьма птахами та дрібними гризунами.

Ясен високий

Цікаво знати

Граб східний, або грабина, має цікаву особливість — кінці його пагонів засихають і утворюють довгі шипи. Таким чином ця рослина захищає своє листя від поїдання копитними тваринами.

Ошатні деревця горобини з китицями яскраво-червоних ягід є чудовою окрасою міст і сіл, а прихоплені морозом, її плоди стають приємними на смак.

Мураха

РУДА ЛІСОВА МУРАХА

Мешкає в лісах Полісся та Лісостепу. Її великі куполоподібні мурашники складені з сухої хвої та гілочок.

Довжина в межах 5—8 мм.

Мурашник закладає самка-засновниця після шлюбного лету. Вона рие нірку, відкладає яйця, сама доглядає перших личинок, з яких виходять робочі мурахи.

Мурахи живляться різними комахами та збирають падь (солодкі виділення) попелиць. При цьому самих попелиць мурахи оберігають, як власну худобу.

САТУРНІЯ ГРУШЕВА

Часто її іменують великим нічним павичевим оком. Живе в багатьох регіонах країни, але в невеликій кількості, тому цей метелик мало кому відомий.

Розмах крил досягає 15 см. Це найбільший метелик Європи!

Гусінь сатурнії розвивається на груші, сливі, яблуні та інших деревах.

ВЕРБЛЮДКА

Ця давня комаха живе в широколистих лісах і лісопосадках.

Довжина — близько 1,5 см. Добре літає. Розмах крил — до 28 мм.

Хижак, який живиться попелицями, гусінню, личинками короїдів, тому в садах верблюдка активно знищує шкідників і визнається корисною комахою.

Самка відкладає яйця в кору дерев або в лісову підстилку. Її личинка теж хижак. Вона переслідує короїдів у їхніх ходах у стовбурах сухих дерев, нападає на попелиць і гусінь, поїдає яйця комах. Її розвиток триває 2 роки.

ВИНОГРАДНИЙ РАВЛИК

Зустрічається в широколисних лісах, а також у старих парках і садах, де віддає перевагу тінистим і вологим ділянкам.

Діаметр мушлі досягає 47 мм. Довжина «ноги» — до 5 см, ширина тіла — до 2 см. Живиться соковитими рослинами, зокрема листям винограду.

Виноградний равлик

Лимонниця

ЛИМОННИЦЯ

Звичайний метелик узлісь, один із найвідоміших в Україні.

Розмах крил — до 5 см.

Доросла комаха живиться нектаром квітів. Гусінь розвивається на кущах жостеру ламкого, живлячись його молодим соковитим листям.

Самці лимонно-жовтого кольору, самки — жовтувато-білі. Цей метелик з'являється одним із перших, він є справжньою окрасою весняних лісових галявин!

ЦИКАДА ГІРСЬКА

Живе в Лісостепу та лісопосадках Степу, сповнюючи їх своїм «співом».

Довжина тіла — 2 см. Життя цієї комахи нерозривно пов'язане з ясенем.

Самка відкладає яйця в черешки листків, а личинка, що виходить із яйця, падає на землю й одразу ж закопується у вологий ґрунт під деревом.

Живиться соком ясеня, висмоктуючи його хоботком із коріння дерева. Розвиток личинки триває 2 роки.

Цикада гірська

ТАРГАН ЛАПЛАНДСЬКИЙ

Звичайний, малопомітний житель лісів Полісся та Лісостепу.

Розміри тіла звичайно не перевищують 10—13 мм.

Живиться лишайниками, сухим листям тощо.

Вдень самці активно лазять по траві та кущах, перепурхуючи з місця на місце. Самки обережніші, більшу частину життя тримаються під лісовою підстилкою.

Яйця відкладаються в особливій капсулі — оотеці. Личинки перезимовують у лісовій підстилці, а навесні з них виходять цілком сформовані дорослі особини.

Цікаво знати

• *Виноградні равлики — гермафродити. Це означає, що кожна особина є одночасно і самцем, і самкою. Вони відкладають у вологу землю досить крупні яйця, з яких виводяться маленькі равлички.*

У Криму відпочиваючі часто чують вечорами голосні «співи» більш крупної, звичайної цикади. Вона досягає 5 см завдовжки, розмах крил — до 10 см.

ГОРІХОТВОРКА ДУБОВА

Типовий житель дубових лісів України. Довжина — не більше 4 мм. Живиться квітковим пилюком і нектаром. Личинки бувають завдовжки до 5 мм.

Відомі багатьом «чорнильні горішки» на листі дуба — це кулясті гали, що виникають після того, коли самка відкладає яйце в тканину листка.

ЖУК-ОЛЕНЬ (РОГАЧ)

Житель дубових лісів Лісостепу та Криму.

Довжина самця досягає 8 см, самка дещо менша за розміром. Це один із найкрупніших жуків Східної Європи.

Личинка 5–6 років розвивається в трухлій гнилій деревині дуба, найчастіше — в старих пнях. Останню зиму перезимовує на стадії лялечки. У червні починається шлюбний літ жуків. У цей час вони годуються лише соком на стовбурах дерев. Після відкладання яєць, у липні, всі жуки відмирають.

Жук-олень

Сіра ропуха

СІРА РОПУХА

Характерна для лісів Карпат, Полісся та Лісостепу. Довжина тіла — до 13 см.

В природі живе до 15, а в неволі — й до 40 років!

Живиться черв'яками, слизунами, павуками, комахами тощо. Відкладає до 7 тисяч ікринок у воді, у вигляді шнура. Решту часу проводить виключно на суші, в нижньому ярусі листяного лісу. Веде нічний спосіб життя. Зимує на суші, в своїх норах.

КВАКША

Характерний житель лісів України, живе у деревно-чагарникових заростях по берегах озер і ставків.

Довжина тіла не перевищує 6 см. Живиться павуками, комахами та їхніми личинками.

Ікра розвивається в мілководних, добре прогрітих сонцем водоймах. Пуголовки квакші хижаки й живляться дрібними безхребетними. Поза періодом розмноження веде деревний спосіб життя.

Квакша

ЧАСНИКОВА ЖАБА (ЧАСНИЧНИЦЯ)

Живе на більшій частині України, полюбляє соснові ліси, що ростуть на піщаному ґрунті. Довжина тіла — до 9 см. Живиться комахами, павуками, а також черв'яками та молюсками. Зимує на суші, в підземних норах.

Розмножується навесні, викидаючи у воду до 3 тисяч ікринок.

Пуголовки спочатку можуть вирости дуже крупними — до 22 см! Ці гіганти при подальшому розвитку значно зменшуються за розміром.

Характерна особливість часничниці — розвинуті лопатоподібні бугри на задніх кінцівках. Це дає їй можливість швидко зариватися в землю «задом наперед».

ГАДЮКИ

Звичайна гадюка поширена в лісах Полісся та Карпат.

Довжина — до 75 см. Живиться переважно гризунами та бурими жабами. Яйцеживорідна тварина. Самка народжує 10–15 добре сформованих дитинчат, які незабаром починають самостійно полювати. В лісах Правобережного та Лівобережного Лісостепу частіше зустрічається гадюка Нікольського. Її було знайдено і описано вченими порівняно недавно — у 1973 році. Раніше вважали, що це чорні особини звичайної гадюки.

Довжина тіла досягає 90 см.

Науковий опис було зроблено за особинами, вилоненими в околицях Харкова. Гадюка Нікольського має інший склад отрути. Смертельні випадки укусу людей не зафіксовані.

Гадюка звичайна

Цікаво знати

Випадки укусів гадюками трапляються нечасто, отрута місцевих змій зазвичай не загрожує життю людей. У Поліссі, в Карпатах і Лісостепу гадюки часто ховаються під валками скошеної трави, тож перш ніж лягати на сіно або затівати на ньому ігри, треба пересвідчитися, що там немає змій.

При укусі гадюки необхідно:

- 1. Одразу ж спробувати відсмоктати покусане місце (тільки якщо немає ранок і тріщин на губах).*
- 2. Ні в якому разі не накладати на покусану руку чи ногу джгут, це досить небезпечно!*
- 3. Поїти постраждалого солодким чаєм або водою (тільки не спиртним!), укласти його в холодильник й зафіксувати покусану кінцівку.*
- 4. Перед доставкою в лікарню можна дати настоянку валер'яни або димедрол.*
- 5. В лікарні слід наполягати на ін'єкції димедролу, а в тяжких випадках — преднізолону (ці заходи корисні також при укусах отруйних комах).*

При додержанні цих правил постраждалий за кілька днів одужує.

 ГЛУШЕЦЬ (ГЛУХАР)

Ареал обмежений лісами Північного Полісся та Карпат.

Довжина тіла — до 90 см, маса — до 6,5 кг. Це найбільший у Європі представник ряду Куроподібних. Осілий птах, дотримується обраної території. Живиться насінням і ягодами рослин, бруньками та хвоєю сосни. Пар не утворює. Самка відкладає 5—9 яєць. Пташенят вигодовує комахами.

Глухар славиться весняними співами самця, під час яких птах тимчасово глухне. Звідси й походить його назва.

ШИШКАР ЯЛИНОВИЙ

Гніздує в хвойних лісах Карпат, Криму та Полісся.

Довжина тіла — близько 16 см, маса — 200—300 г.

Живиться насінням хвойних дерев — переважно ялини, виймаючи його з шишок спеціально пристосованим дзьобом. В особливо врожайні роки може виводити пташенят навіть взимку. Велике, добре утеплене гніздо влаштовується в кроні хвойного дерева. В кладці буває по 3—4 яйця.

Пташенят вигодовує напівперетравленими ядрами насіння самець, поки самка обігриває їх своїм тілом.

*Шишкар
ялиновий*

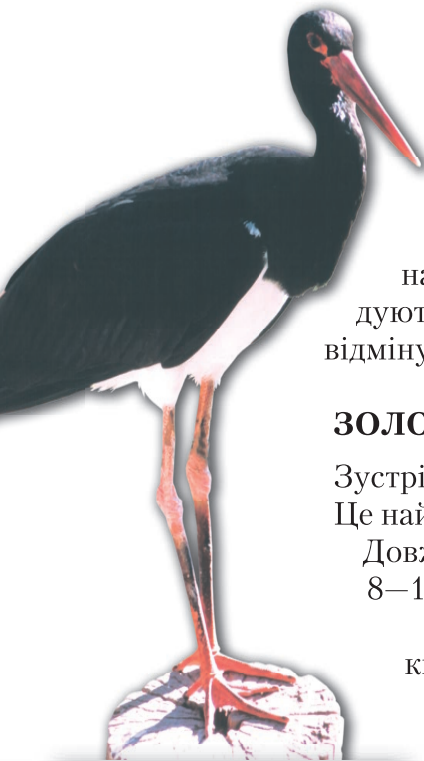
ЧОРНИЙ ЛЕЛЕКА

Зберігся лише в глухих лісах Полісся та Карпат і Лісостепу. Раніше мешкав по всій Україні.

Маса не більше 3 кг, розмах крил 1,5–2 м.

На болотах і вологих лісових луках полює на великих комах, жаб, ящірок, змії і дрібних ссавців.

Своє велике гніздо влаштовує на високих деревах або на скелястих карнизах. У кладці 4–5 яєць. Насиджують і годують пташенят обидва батьки. Зимує у тропіках Африки. На відміну від білого лелеки, уникає людини.

Чорний лелека

ЗОЛОТОМУШКА ЖОВТОЧУБА

Зустрічається в горах і лісах Криму, в Карпатах і Поліссі.

Це найменша пташка хвойних лісів нашої країни.

Довжина тіла з хвостом не перевищує 11–25 см, маса не більше 8–10 г. Живиться переважно комахами.

Гніздо діаметром 8–10 см пара корольків будує високо над землею.

У кладці 8–10 крихітних яєчок. За літо корольки встигають вигодувати по 2 виводки. Взимку ці пташки широко кочують і часто в пошуках їжі залітають у міські парки.

Золотомушка жовточуба

ТЕТЕРУК

Зрідка зустрічається в листяних і змішаних лісах Північного Полісся, Карпат і Лісостепу Правобережної України. Розміром з курку, маса може досягати 1,4 кг. Живиться бруньками та пагонами дерев і кущів, насінням та ягодами лісових рослин. Зимовий корм — молоді гілочки.

Пар не утворює. Самка сама гніздує, насиджує і водить пташенят. Гніздо розміщується на землі. У кладці іноді буває 13 яєць.

У перші тижні життя пташенята живляться переважно комахами.

Шлюбне токування навесні являє собою вражаюче видовище! В цей час самці танцюють і б'ються між собою. Спів самця — шипляче пирхання — буває чути за 300 м!

Тетерук

КРІТ

Населяє ліси, луки й річкові долини в більшості регіонів України. Довжина — близько 15 см. Через підземний спосіб життя має дуже маленькі підсліпуваті очі. Риє великі розгалужені тунелі довжиною до сотень метрів!

Живиться переважно земляними черв'яками, комахами та личинками.

Раз на рік самка приносить 4—5 дитинчат.

Кріт

Активний протягом усього року.

Кріт — великий ненажер. Він не відмовиться з'їсти мишу, жабку, ящірку або маленьку змію, якщо зустрине їх у підземеллі. Позбавлений їжі, він може загинути від голоду вже за 12 годин.

Мускусні залози крота виділяють особливу речовину, запах якої приваблює земляних черв'яків, які сповзаються до його підземних галерей. Тож протягом цілого року кріт забезпечений їжею.

ЖОВТОГОРЛИЙ МИШАК

Характерний мешканець змішаних і листяних лісів України.

Довжина тіла з хвостом — до 30 см, маса — близько 50 г.

Живиться насінням дерев і кущів, у першу чергу горіхами та жолудями.

Робить запаси на зиму, вага яких почасти перевищує 4 кг! Цим миша сприяє розселенню лісових рослин. Живе парами та сімейними групами.

Самка приносить за рік 2—4 виводки, по 6 дитинчат у кожному.

ВОВЧОК (СОНЯ)

Поширений у широколистих лісах та старих садках різних регіонів України.

Довжина тіла може досягати 20 см, хвоста — до 15,5 см, маса — до 200 г.

Живиться переважно жолудями, насінням, а також плодами дерев і кущів, іноді — комахами.

Самка робить тепле кубельце і раз, а іноді й двічі на рік приводить 5—6 сліпих і голих малят.

До осені посилено від'їдається й на зиму впадає у сплячку.

*Вовчки сплять
у гнізді*

БІЛКА ЗВИЧАЙНА

Лісова мешканка, нині вона широко розселилася й у парках України.

Довжина тіла — до 28 см, хвіст може досягати 20 см завдовжки.

Чудово лазить по деревах, здатна робити стрибки на кілька метрів, допомагаючи собі при цьому хвостом.

Живиться переважно насінням рослин, грибами, ягодами, фруктами, бруньками дерев, а також комахами.

Влаштовує запаси їжі на зиму.

Самка двічі, а то й тричі на рік приносить по 4—8 голих і сліпих білчат.

Займає уособлену територію, на якій будує гніздо кулястої форми — гайно. Може зайняти дупло або шпаківню.

Білка звичайна

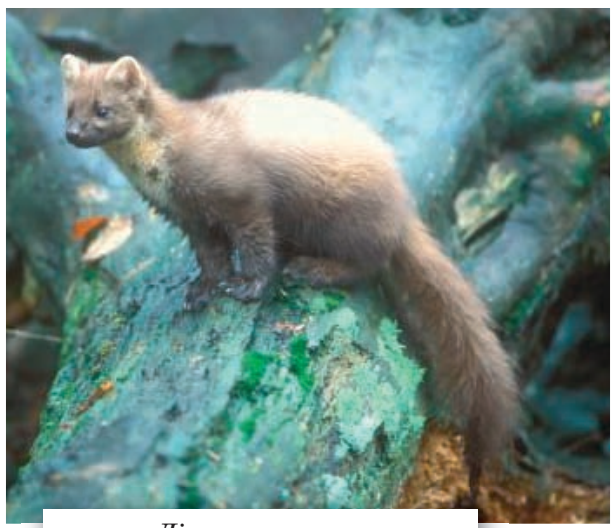
ЛІСОВА КУНИЦЯ

Житель хвойних, змішаних і широколистяних лісів Полісся, Карпат і Лісостепу. Довжина тіла — до 58 см, хвоста — 28 см, маса — 1,8 кг.

Дуже схожа на кам'яну куницю, але відрізняється від неї жовтим забарвленням горла і грудей. За це її називають жовтодушкою.

Чудово стрибає й лазить по деревах. З усіх хижаків України це найспритніший дереволаз.

Живиться переважно гризунами. Гніздо влаштовує в дуплі дерева або займає чуже. Самка народжує 3—5 сліпих дитинчат. Самець не бере участі у вироцунанні потомства.

Лісова куниця

Цікаво знати

Не ловить білок, ховрашків, бабаків та інших гризунів у природі, щоб тримати їх удома. Це заборонено законодавством — серед них можуть бути й рідкісні види. А крім того, серед гризунів бувають інфекційні хвороби, які передаються людині.

Лісова соня (вовчок) робить на зиму запаси жолудів та горіхів, щоб мати змогу підкритися, випадково прокинувшись серед зими.

Цікаво знати

Незважаючи на свою назву, руда полівка живе не в полі, а в лісі. А от її близька родичка ондатра — найкрупніша з полівок — і взагалі обрала собі для життя береги річок та озер і веде напівводний спосіб існування.

Деякі кажани, зокрема вечірниця, живуть в Україні тільки в теплий сезон — з травня по жовтень. На зиму, вони, як і перелітні птахи, відлітають на південь. Місяця зимівлі цих тварин і досі нез'ясовані.

Руда
полівка

РУДА ПОЛІВКА

Звичайний житель лісів Карпат, Полісся та Лісостепу Правобережної України.

Довжина тіла з хвостом — до 18 см.

Живиться переважно пагонами, кореневищами, бульбами та насінням трав'янистих рослин.

Може обгризати кору молодих дерев. Робить невеликі запаси на зиму, сприяючи розселенню трав.

Тримається парами та сімейними групами, приводить по 10 малят двічі, а за сприятливих умов і тричі на рік.

Активна і взимку, прокладає під снігом довгі й розгалужені ходи.

ВЕЧІРНИЦЯ ВЕЛЕТЕНСЬКА

Населяє широколисті ліси Центральної та Східної України, а також Криму. Веде нічний спосіб життя. Довжина тіла — більше 10 см, розмах крил — до 46 см, маса — до 76 г. Це найбільший із кажанив Європи. Перелітний вид кажана.

Живиться жуками й великими нічними метеликами. Користується ультразвуковою ехолокацією. В період міграцій та на зимівлі часто полює на дрібних пташок.

Прихистком служать дупла дерев.

У червні самка народжує 1–2 дитинчат, яких спершу весь час носить із собою на грудях. Поряд із вечірницею часто можна зустріти нічницю ставкову — дуже рідкісний вид кажана. Довжина тіла 6–7 см. В Україні зафіксовано не більше кількох десятків особин.

Нічниця ставкова — мешкає по берегах невеликих водойм

Ліс

КІТ ЛІСОВИЙ

Зберігся лише в глухих передгір'ях Карпат і в гирлі Дунаю.

Довжина — близько 60 см, маса — 7 кг. Слух і зір розвинуті чудово, а от нюх у kota досить слабкий.

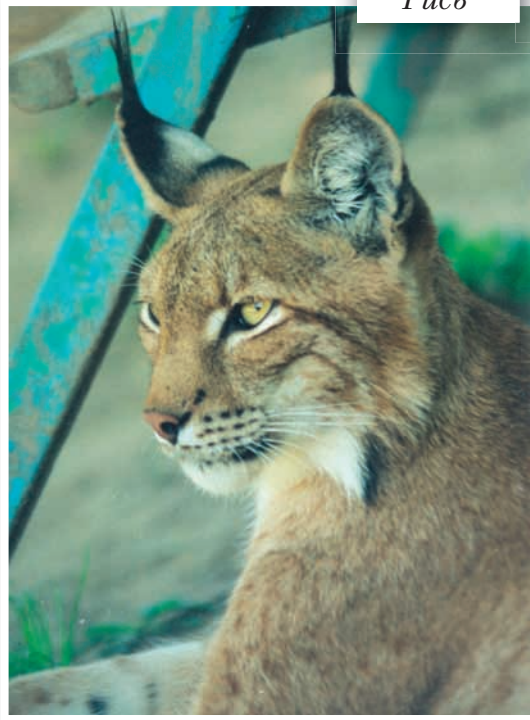
Полює на гризунів і пташок, та може подолати зайця або козуленя. Дорослі коти ведуть усамітнене життя. Самка приводить 3—6 сліпих кошенят. Самець не бере участі у вихованні потомства.

До зими молодняк уже стає цілком самостійним.

Кіт лісовий

Рись

РИСЬ

Мешкає лише в хвойних і змішаних лісах Карпат, а також подекуди в Поліссі.

Довжина тіла — до 90 см, маса — до 27 кг.

Головна здобич — зайці й козулі. Часто полює на крупних птахів і молодь копитних. Може ловити дрібних гризунів.

Живе поодинокю. Приводить 2—4 кошенят, якими опікується до року тільки самка.

Краще за всіх кішок пристосована до пересування по глибокому снігу. Цьому сприяють довгі ноги та широкі лапи. В багатосніжні зими часто переслідує лисиць або інших, дрібніших звірів, заганяючи їх у високому пухкому снігу.

Цікаво знати

Лісовий кіт не може наздогнати зайця або пташку на відкритому просторі. Тому він спочатку вистежує здобич, підкрадається до неї якомога ближче, а потім робить миттєвий стрибок — і здобич спіймано.

Рись — поодинокий хижак, її маса рідко досягає 20 кг, тож важко навіть припустити можливість її нападу на людину.

Цікаво знати

Грайливі ведмежата іноді відходять далеко від матері в пошуках їжі. Якщо ведмедиця побачить біля них людину, вона здатна атакувати. Але частіше вона з дітьми тікає від людей.

В Україні скорочується кількість крупних тварин, оскільки кожній із них для життя потрібна досить велика кормова територія, на якій звір не терпить присутності конкурентів. Площі ж незайманих ділянок лісів і степів рік у рік зменшуються.

У місцях проживання бурого ведмеда чи диких кабанів не можна залишати ніяких харчових відходів. Звиклі до дармового харчу звірі інколи підходять ближче до людських помешкань, а це загрожує небезпечним зіткненням.

Бурий ведмідь

БУРИЙ ВЕДМІДЬ

Зберігся тільки в гірських лісах Карпат. Зрідка зустрічається в лісах деяких регіонів Полісся.

Маса звірів в Україні не перевищує 300 кг.

Всеїдна тварина. Живиться переважно рослинною їжею — зеленню, фруктами, горіхами, — доповнюючи її найрізноманітнішою тваринною. Дуже любить мед диких бджіл.

Кожен звір займає індивідуальну територію.

На зиму робить барліг і засинає, проте спить досить сторожко, може прокинутись і бродити в пошуках їжі.

Серед зими в барлозі самка народжує 2–3 сліпих ведмежат довжиною близько 20 см і масою до 500 г, яких годує молоком до осені. Самостійними вони стають за півтора року.

ЗУБР

У давні часи населяв Карпати, Полісся та Лісостеп. По річкових долинах потрапляв і в Степ. В Україні був повністю знищений. З початку ХХ століття завдяки міжнародним зусиллям чисельність цієї тварини поступово відновлюється.

Досягає висоти в холці до 2 м і маси до 1000 кг. Це найкрупніша наземна тварина європейської фауни. Добре бігає, може долати перешкоди заввишки до 2 м.

Любить відкриті лісові галявини.

Живиться, пагонами та корою дерев і кущів, а також різними травами.

Самки з телятами ведуть стадний спосіб життя, а старі бики тримаються поодиночці. Самка приводить одне теля, котре одразу слідує за матір'ю.

Зубр

Ліс

ЛОСЬ

Населяє ліси Полісся та Лісостепу. Самець досягає висоти в холці до 2 м і маси до 500 кг. Це найкрупніший з оленів. Завдяки довгим ногам із широкими копитами лось легко долає болота і глибокі сніги. Більшу частину року живиться пагонами, корою та листям дерев. Взимку кормом служать пагони та хвоя.

Влітку живуть поодино, а взимку збираються невеликими групами. Самка народжує 1–2 лосенят, які спочатку лежать причаївшись у гущину лісу, та незабаром починають слідувати за нею.

Гаремів у лосів не буває. Восени, у пору весіль, самці б'ються за кожну самку окремо.

Спеку лосі переносять погано. Це тварини прохолодного клімату. Тому влітку вони тримаються біля лісових водойм, багато часу проводять у воді, ласуючи водно-болотною рослинністю.

Лось

БЛАГОРОДНИЙ ОЛЕНЬ

На початок ХХ століття зберігся тільки в горах Карпат і Криму. Нині його широко розселено, зокрема олені з'явилися і в штучних лісопосадках Степу.

Довжина тіла — до 270 см, зріст у холці може перевищувати 1,5 м.

Живиться травою, молодими пагонами та зеленими гілками дерев і кущів.

Самки, пов'язані родинними відносинами, утворюють невеликі стада. Самці за винятком шлюбного періоду — гону — тримаються осторонь.

Самка народжує одне плямисте оленя, яке перші тижні лежить, причаївшись у чагарнику. Мати приходиться, тільки щоб його нагодувати. До кінця літа плями в оленяти зникають, і воно стає однотонним.

Цікаво знати

Знайдених удень на вулиці кажанів брати не можна — вони напевно хворі. Якщо звірок випадково залетів у приміщення, його треба накрити ганчіркою, щоб не покусав, і покласти в картонну коробку. Потім кажана слід винести на вулицю й випустити.

Якщо колонія кажанів улаштувалася в невідходячому місці, повідомте про це спеціалістів-біологів найближчого зоопарку або університету. Вони зроблять так, щоб і тварини не постраждали, і ви позбавилися такого сусідства.

Дзвоники карпатські

ДЗВОНИКИ КАРПАТСЬКІ

Справжній ендемік Карпат, тобто вид, який більше ніде не зустріти. Ростає на обмеженій площі хребта Чорногори та прилеглих гірських масивів, у тому числі й на Говерлі. Віддає перевагу вапняковим скелям лісового поясу гір. Багаторічна трав'яниста рослина. Висота 15–50 см. Цвіте в червні-липні.

Білоцвіт літній

БІЛОЦВІТ

Білоцвіт весняний росте на рівнині у горах, до висоти середньогірського поясу Карпат, у Прикарпатті та Закарпатті. Полює вологі луки, сирі заболочені ліси. Цвіте в березні-квітні.

Цибулинна багаторічна рослина. Має висоту до 35 см.

Зрідка поруч із ним можна зустріти білоцвіт літній, який росте також у плавнях і прибережних смугах Криму та Одеської області. Відрізняється від весняного зеленими цяточками на пелюстках. Цвіте у травні-червні.

НАРЦИС ВУЗЬКОЛИСТИЙ

Південноєвропейський гірський вид. Ростає на субальпійських луках Карпат на висоті до 1900 м і в Закарпатті, в поясі дубових лісів. Ростає великими групами, але на дуже обмеженій площі. Цибулинна багаторічна рослина.

Має висоту до 40 см. Цвіте в травні-червні. Квітки крупні, запашні.

Нарцис вузьколистий

БУЗОК УГОРСЬКИЙ (СХІДНОКАРПАТСЬКИЙ)

Зберігся лише в небагатьох місцях Львівської та Закарпатської областей. Є ендеміком Карпат.

Росте у вологих місцях по берегах гірських струмків та невеликих річок.

Дуже цінний для науки вид рослин. Релікт третинного періоду.

Красивий декоративний кущ високою до 4 м. Цвіте в травні-червні, на 15–20 днів пізніше звичайного бузку. Квіти не такі запашні, проте цвіте рясно, лілові квітки зібрані в суцвіття.

У культуру введений з 1830 року. Вирощується в садах і парках.

Дуже морозостійкий вид.

Бузок угорський

Білотка альпійська

БІЛОТКА АЛЬПІЙСЬКА (ЕДЕЛЬВЕЙС, ШОВКОВА КОСИЦЯ)

Ареал обмежений Карпатами, де вона росте на висоті 1700–1850 м, на скелях, карнизах і кам'янистих схилах.

Трав'янистий багаторічник висотою 10–15 см. Листки та суцвіття густо вкриті світлими волосками. Це допомагає рослині витримати літню посуху і суворі зимові морози високогір'я.

Цвіте в червні-липні. Суцвіття мають незвичайну зірчасту форму.

Цікаво знати

Білотка вважається символом гір — Альп і Карпат. На жаль, популярність дуже зашкодила цій рослині — її майже знищили туристи й місцеве населення.

Тригранне насіння білотки дуже поживне. У роки рясного плодоношення багато звірів і птахів живляться ним. Серед любителів поласувати її «горішками» можна назвати ведмедя, кабана, білку, вовчків, горіхівку, дятлів і багатьох інших тварин.

Модрина польська

МОДРИНА ПОЛЬСЬКА

Хвойне дерево висотою до 35 м. Зустрічається тільки в Українських Карпатах, енделік.

Росте в гірських лісах, та сама рослина світлолюбна.

На відміну від інших хвойних порід, модрина — літньозелене дерево. Восени її хвоя жовтіє та опадає, а навесні з'являється нова.

Шишки, так само як у ялиці, прикріплюються просто до гілок, вертикально вгору.

Має дуже цінну деревину, тому була майже винищена надмірним вирубуванням.

СОСНА КЕДРОВА ЄВРОПЕЙСЬКА

Дуже рідкісне й красиве дерево. Росте тільки в гірських лісах Карпат на висоті 900—1800 м. Висота — до 25 м. Тонка хвоя довжиною до 10 см, а шишки — до 8 см.

Крупним та поживним насінням цієї сосни ласує більшість лісових мешканців. Росте повільно, починає плодоносити лише з 60 років.

Не витримує конкуренції з ялиною.

Має дуже цінну деревину.

ДРІАДА ВОСЬМИПЕЛЮСТКОВА

В Україні росте лише у найбільш високогірних ділянках Карпат.

Багаторічний сланкий чагарник з вічнозеленим листям. Утворює щільні зарості, які вкривають скелі та кам'яністі осипи суцільним зеленим килимом.

Релікт дольодовикового періоду.

Квітки білі, запилюються комахами. Після цвітіння утворюються гарні сухі плодики з пір'ястими придатками, які надають рослині незвичайного вигляду.

Дріада восьмипелюсткова

ТИС ЯГІДНИЙ

Одна з найкрасивіших голонасінних рослин нашої флори.

Росте в горах Карпат і Криму.

Вічнозелене дерево висотою не більше 30 м. Тіньовитривале, звичайно займає другий ярус лісу.

Може доживати до віку в 4000 років! Росте дуже повільно. Приріст складає не більше 10–20 см на рік.

Плід тису — несправжня м'ясиста ягода (адже голонасінні рослини не мають справжніх ягід).

Релікт третинного періоду.

Тис ягідний

Ялиця європейська

БУК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Головне лісоутворююче дерево Карпат і Криму. В Карпатах росте на висоті до 1440 м, а в Криму — до 1300 м. Крупне дерево висотою 40–50 м. Тривалість життя — до 500 років. Потребує багато світла та вологи — до 500 мм опадів на рік.

ЯЛИЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКА

Поширена тільки в гірських лісах Карпат. Дуже красиве струнке та міцне дерево висотою до 65 м. Нижня частина сплющеної хвої білуватого кольору, тому її ще іменують ялицею білою. Досить швидко росте. На відміну від схожої на неї ялини, шишки не висячі, а сидять на гілках вертикально.

Цікаво знати

Тис ягідний живе найдовше серед усіх живих організмів нашої природи — до 4000 років. В природних умовах тис дає перше насіння лише на 70–120-му році життя! Його яскраво-червоні несправжні ягоди охоче поїдають птахи, що сприяє розселенню цієї рідкісної рослини. Вид широко введений у культуру завдяки своїй декоративності. За дуже високоякісну тверду деревину в народі його називають негній-деревом.

ПЛЯМИСТА САЛАМАНДРА

Ареал обмежений гірськими лісами Карпат. Довжина — до 28 см. Живиться комахами, молюсками, черв'яками. Наземна яйцеживорідна тварина. Самка народжує у воду гірського струмка 25—30 добре розвинутих личинок з жабрами.

Секрет шкірних залоз досить токсичний. Траплялося, що гадюка, вкусивши саламандру, гинула від її отрути!

Плямиста саламандра

КАРПАТСЬКИЙ ТРИТОН

Ендемік гірських лісів Карпат. Любить вологі місця. Зустрічається поблизу струмків та озер на полонинах — під камінням і лісовою підстилкою на висоті 200—4000 м. Довжина — до 10 см. Живиться дрібними ракоподібними.

Зимує на суші, а після танення снігу переходить у мілкі водойми. Відкладає ікру на стебла водних рослин. Личинки розвиваються у воді.

Після виходу на сушу веде нічний спосіб життя.

ФАЗАН

Один із найкрасивіших птахів нашої фауни. Поширений у південних регіонах України, у Криму та Карпатах, по річкових долинах проникає і в Степ. Живиться рослинною їжею. Самець завбільшки зі свійського півня.

Маса тіла — від 1 до 1,5 кг. Тримається на індивідуальній ділянці.

У гнізді 8—14 яєць. Пташенят виводить і опікує самка.

Фазан

БЕРКУТ

Цей чудовий птах гніздиться лише в Карпатах. В південних регіонах України тільки зимує.

Довжина тіла — до 1 м, розмах крил — 2 м, маса почасти досягає 5 кг. Це найкрупніший і найдужчий орел північної півкулі!

Полює на ховрашків, бабаків, зайців, крупних птахів, не хетує і стервом. Пара беркутів свої величезні гнізда із гілля будує на скелях або кронах високих дерев.

У кладці 2–3 яйця, проте дорослого віку досягає частіше за все тільки одне пташеня беркута.

Взимку беркути широко кочують по всій території України.

Беркут

СКЕЛЯР СТРОКАТИЙ

Житель гір Карпат і Криму. Віддає перевагу скелястій місцевості із заростями чагарника. Довжина — до 20 см. Живиться ягодами та дрібними безхребетними. Під час сезону гніздування самець голосно співає.

У кладці 4–5 яєць. Пташенят вигодовує виключно комахами.

Зимує в Тропічній Африці.

ОМЕЛЮХ

Невеликий птах розміром зі шпака. В нашій країні зустрічається по всій території, але тільки прольотом — восени та навесні. Гніздиться на Півночі, в Тайзі.

Живиться різноманітними плодами і ягодами, зокрема омелою, за що й отримав свою назву. У гнізді 3–7 яєць. Їх насиджує самка, самець годує і охороняє її. Пташенят омелюхи вигодовують комахами. Приємно та мелодійно співають.

Цікаво знати

Пташенята фазана тримаються окремими виводками. В кінці липня — на початку серпня виводки об'єднуються і в пошуках вигідних пасовищ бродять стадами, що нараховують почасти до 50 пташенят.

Карпатський тритон дуже чутливий до забруднення води ядохімікатами. Не виносить він і пересихання або промерзання тимчасових водойм.

Півонія вузьколиста

ПІВОНІЯ ВУЗЬКОЛИСТА (ВОРОНЕЦЬ)

Збереглася в небагатьох цілих ділянках степу та на узліссях розріджених дібров Лісостепу та Степу Лівобережної України та Криму.

Дуже красивий трав'янистий багаторічник висотою близько 50 см.

Цвіте наприкінці весни — на початку літа. Діаметр квітки — до 5 см.

Насіннєве розмноження та розвиток півонії дуже повільні.

Зацвітає не раніше 5-го року життя.

ГОРИЦВІТ ВЕСНЯНИЙ (АДОНІС)

Поширений на степових ділянках Лісостепу та Криму і в Степу. Одна із найкрасивіших весняних квіток нашої флори. Трав'янистий багаторічник.

Цвіте в квітні-травні. Після цвітіння його пагони з пір'ястим листям продовжують рости, утворюючи ажурні кущики заввишки близько 50 см, що складають значну частину степового травостою. Біологія адоніса дуже складна. Розвиток насіння триває протягом десяти і більше років.

КОВИЛА

Колись була дуже поширена в степах, на сухих луках і на галявинах соснових лісів Лісостепу та Степу України.

Всі види — багаторічні трави. Утворюють дерновину висотою 20–60 см.

Як і всі злаки, ковила — вітрозапильована рослина. Має дрібні й непоказні квітки. Насіння розселяється з допомогою пір'ястої ості, довжина якої може досягати перевищує 30 см і більше. Саме вона утворює пишний ковиловий султан.

Ость сприяє переносу за вітром і проростанню насіння. Під дією дощів і сонця вона ніби вгвинчується в ґрунт, даючи змогу насінню прорости крізь густу дернину.

Ковила

МИГДАЛЬ СТЕПОВИЙ (БОБЧУК)

Поширений у Лісостепу східних регіонів України та в Степу.

Росте в сухій місцевості. Частіше зустрічається на схилах вибалків, рідше — на узліссях байраків (острівців лісу в степу).

Кущ із гарними квітами, високою найчастіше до 1–1,5 м.

Рясно цвіте рано навесні, до розпускання листя.

Мигдаль садовий

Тюльпани декоративні

ТЮЛЬПАНИ

Більшість видів — жителі степів, але є такі, що ростуть у лісах і горах. Тюльпан лісовий — типовий мешканець дібров Лісостепу. Тюльпан Шренка — житель сухих степів Криму та південних регіонів.

Найкрасивіші весняні квіти України. Так, тюльпан Шренка є родоначальником багатьох голландських сортів. Він дуже мінливий. Зустрічаються окремі рослини з червоними, жовтими та строкатими квітами. Запах слабкий.

Цвітуть тюльпани у квітні-травні. Розмножуються насінням і вегетативно — з допомогою цибулинок.

Цікаво знати

Ковила, яка навесні та на початку літа є чудовим кормом для худоби, з часом завдає багато клопоту вівчарям. Потрапивши на овече руно, насіння ковили починає ніби вгвинчуватися всередину і ранисть тіло тварини.

Дикі тюльпани не витримують пересадки в нові умови, тож не треба викопувати їхні цибулини та зривати їх на букети, адже всі види цих рослин потребують охорони.

Окраса степів, горцивіт весняний, має другу назву — адоніс — на честь міфічного давньогрецького красеня-юнака, нареченого богині краси Афродіти.

Крупні, яскраво-жовті квітки адоніса, розташовані на кінці кожного пагона, відкриваються тільки в ясну, сонячну погоду і завжди обернені до сонця.

Ефедра

ЕФЕДРА

Своєрідна рослина Степу та Криму. Ростає на сухих схилах гір, ярів і вибалків. Низькорослий розгалужений кущ, належить до порядку Голонасінних.

Пагони зелені, а справжні листки — малопомітні лусочки. Розвивається й росте дуже повільно. Наприкінці літа в ефедри з'являються несправжні ягоди оранжевого кольору, якими охоче ласують птахи.

ВІДКАСНИК

Два види — відкасник татарниколистий і відкасник осотвидний — зустрічаються тільки в Лісостепу Правобережної України. Релікт третинного періоду.

Ростає у світлих лісах, на сухих луках і схилах зі степовою суходолубною рослинністю. Багаторічна трав'яниста рослина. Цвіте влітку й на початку осені.

У першого виду діаметр кошика (суцвіття) досягає 10 см, а у другого виду — навіть 20 см.

Відкасник татарниколистий

ШАВЛІЯ

Різні види шавлії (щонайменше 4) поширені по всій країні, особливо в степах і на луках, а також у світлих і змішаних лісах.

Багаторічна трав'яниста рослина висотою частіше до 1 м. Листя багате ефірними оліями, має приємний аромат. Цвіте на початку літа. Фіолетові квіти, зібрані в колосоподібні суцвіття.

Шавлія

Ясенець кавказький

ЯСЕНЕЦЬ КАВКАЗЬКИЙ (НЕСПАЛИМА КУПИНА)

Поширений у Лісостепу, Степу та в Криму. Ростає на сонячних галявинах, узліссях, сухих луках і в степах.

Трав'янистий багаторічник висотою до 80 см.

Квіти ясенцю кавказького під час спеки виділяють велику кількість ефірних олій, які можуть спалахнути від вогню. При цьому полум'я не шкодить самій рослині. Недарма ясенець кавказький в народі влучно називають неспалима купина.

Треба пам'ятати, що при необережному поводженні з нею, особливо при збиранні на букети, неспалима купина може викликати в людини опіки.

СОСНА КРЕЙДЯНА

Ареал цього дерева дуже обмежений.

Ростає тільки в небагатьох місцях долини Сіверського Дінця, на крейдяних схилах та обривах. Очевидно, є підвидом сосни звичайної.

Це низкоросле дерево з кучерявою розкидистою кроною єдине здатне рости на голій крейді.

Дуже постраждала від вирубування, пожеж і перевипасу худоби.

Сосна
крейдяна

Цікаво знати

Невибагливі куці ефедри здатні рости в найнепрístupніших для інших рослин місцях — на кам'янистих гірських осипах і навіть на пісках. Тому вона придатна для закріплення піщаних схилів. Ця невеличка хвойна рослина містить у собі ефедран — речовину, яка широко застосовується в медицині.

Ясенець кавказький — сухолюбна рослина. Для збереження вологи він виділяє випари ефірних олій, які оточують його, ніби серпанок, і допомагають пережити спеку.

Відкашник має багато родичів серед української флори. Серед них широко відомі будяк і татарник. Вони пристосувалися до будь-яких умов і зовсім не вибагливі до ґрунту — можуть рости на пустирях, звалищах, уздовж доріг. Своїм гордовито-загрозливим виглядом татарник нагадує про часи татаро-монгольської навали.

Каракурт

КАРАКУРТ

Мешкає на крайньому півдні країни та в Криму. Довжина самки — до 20 мм, а самця — 7 мм.

Основу харчування складають коники. Здобич ловить тенетами, які споруджує у заглибинах ґрунту.

Після парування самка розміщує в потаємному місці кокони з майбутнім потомством. Восени самки відмирають, а з коконів навесні виходять павученята, які широко розселяються з допомогою підхоплених вітром павутинок.

ТАРАНТУЛ

Широко розповсюджений по всій території України.

Мешканець відкритих ландшафтів різного типу з невисокою трав'янистою рослинністю. Довжина — до 3,5 см. Це найбільший павук Європи.

Вдень чатує на комах біля входу до своєї нірки, а вночі виходить на полювання. Здобич тарантул хапає отруйними хеліцерами (гачкуватими придатками навколо рота).

Самка робить кладку яєць у кулястому павутинному коконі. Після вилуплення павученят самка розносить їх довкола.

Тарантул отруйний, але для людини небезпеки не являє.

Тарантул

БОГОМОЛ ЗВИЧАЙНИЙ

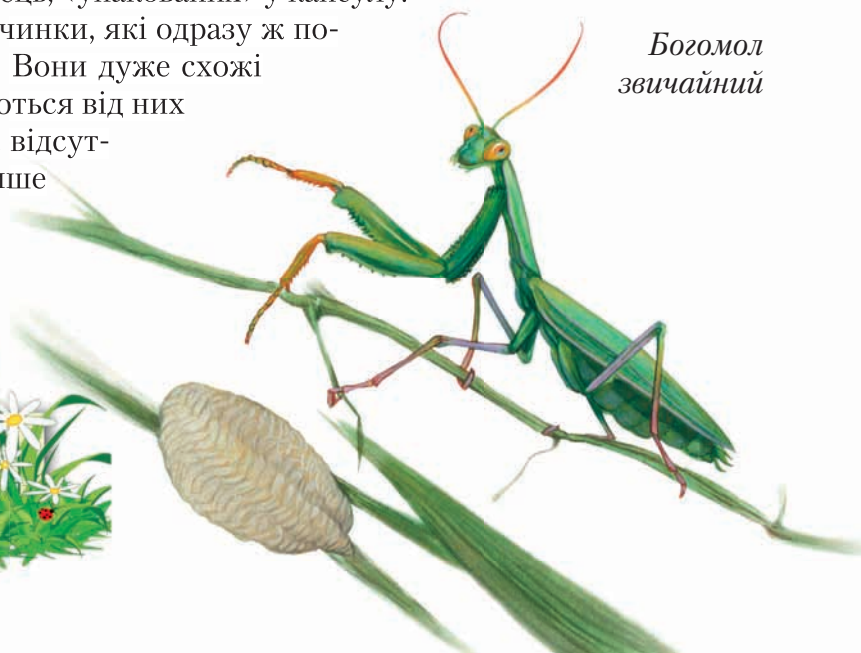
Житель трав'янистих, рідше чагарникових заростей Лісостепу, Степу та Криму. Хижа тварина. Підстерігає в засідці різноманітних комах і павуків, хапаючи їх передніми ніжками. Довжина самки — до 7,6 см, самця — не більше 6 см.

Самка відкладає 100—300 яєць, «упакованих» у капсулу.

Навесні з них виходять личинки, які одразу ж починають полювати на комах. Вони дуже схожі на дорослих комах і відрізняються від них лише меншими розмірами та відсутністю крил. Літати здатні лише дорослі самці богомола.

При терті надкриль по тілу комаха видає звуки, схожі на шипіння змії.

*Богомол
звичайний*

Цвіркун польовий

ЦВІРКУН ПОЛЬОВИЙ

Звичайний мешканець луків і степів.

Довжина тіла — близько 2,6 см.

Живиться соковитими рослинами й дрібними безхребетними. Кожна особина живе у власній нірці.

На початку літа самці «співають» на порозі свого помешкання, запрошуючи самку. Самка відкладає в ґрунт 500–600 яєць. Із них виходять личинки, схожі на дорослих, але без крил.

СИНЯВЕЦЬ МЕЛЕАГР

Невеликий денний метелик. Житель цілинних луків, степів і сухих узлісь всієї країни. Розмах крил почасти досягає 3,5 см.

Синювате забарвлення крилець має тільки самець, самка зазвичай менш яскрава — бурувата. Живиться нектаром різноманітних квітів. Літ метеликів відбувається в червні-серпні. Гусінь розвивається на різноманітних соковитих трав'янистих рослинах.

До сімейства Синявців належить кілька видів метеликів, які заселяють степові ландшафти, надаючи їм неповторної краси.

Синявець мелеагр

ДИБКА СТЕПОВА

Зустрічається в Степу, східному Лісостепу та подекуди в Криму. Довжина цього коника — 6–8 см. Мешканець трав'янисто-чагарникових заростей.

Простягнувши ніжки, підстерігає в засідці різноманітних комах. Хижа тварина, нападає не лише на дрібну здобич, але навіть на богомолів!

Самців немає. (Розмноження самок називається партеногенез.) Яйця відкладаються в ґрунт і перезимовують, а навесні з них виходять маленькі самочки.

Цікаво знати

«Каракурт», по-тюркськи «чорний павук», дуже отруйний. У місцях, де можливі зустрічі з ним, треба мати при собі коробку сірників. Якщо павук все ж укусує, слід негайно прикласти до цього місця кілька сірників — так, щоб їхні головки прилягали до тіла, — а до них піднести ще один, запалений. Від спалаху сірників на місці укусу утвориться невеликий опік, та отруту буде знешкоджено. Це обов'язково треба встигнути зробити протягом 2 хвилин!

Укуси тарантула й самки павука ерезуса неприємні та болючі, але для життя не загрозові. Щоб уникнути неприємностей, треба досить обережно поводитися з чорними павуками. Краще їх взагалі не чіпати!

САРАНА

Стадні види кобилок, або коротковусих прямокрилих, поширені в Криму, в Степу і в регіонах Полісся та Лісостепу.

Найкрупніший вид — середньоруська перелітна сарана, що зустрічається в Поліссі, — досягає 60 мм завдовжки!

Всі види сарани живляться виключно рослинною їжею.

В спекотне й посушливе літо іноді трапляється масове розмноження сарани, яка в пошуках їжі починає у величезних кількостях мігрувати, знищуючи всю зелень на своєму шляху. Цим вона завдає значної шкоди сільському господарству.

ЛЯРРА АНАФЕМСЬКА

Зрідка зустрічається в Лісостепу, Степу та Криму. Довжина — близько 3 см. Живиться нектаром і квітковим пилком.

Яйце самка відкладає на груди капустянки, яку вона розшукує в підземних ходах і паралізує уколом яйцеклада. Після цього вона відлітає, а з яйця виводиться личинка, яка з'їсть капустянку й тільки після того стане лялечкою.

Сарана

СКОЛІЯ-ГІГАНТ

Ареал охоплює більшу частину Лісостепу, Степ, а також Крим.

Довжина — до 4 см. Найкрупніша перетинчастокрила комаха Європи.

Доросла сколія живиться переважно нектаром різноманітних квітів.

Для продовження роду вона закопується в ґрунт у пошуках личинок жука-носорога, на які відкладає свої яйця. З кожного яйця виходить личинка. З'ївши личинку жука, личинка сколії стає лялечкою й перезимовує. Наступного року вона вилітає в пошуках квітів.

КОБИЛКИ

Звичайні мешканці лугов і степів України. Розміри в межах 1–3 см.

Живляться винятково трав'янистими рослинами. Степові види можуть задовольнятися зовсім сухою вигорілою від спеки травою.

На початку літа яйця відкладаються в ґрунт «упакованими» в губчатій капсулі — кубушці. Личинки виходять уже навесні й одразу ж починають харчуватися свіжою зеленню.

Кобилка

Степ

МУРАШИНИЙ ЛЕВ (МУРАШАНКА)

Різні види зустрічаються в багатьох регіонах Лісостепу, Степу та Криму. Населяє суху місцевість. Довжина — близько 3 см.

Личинка мурашиного лева влаштовує в сипкому піску лійкоподібну пастку, а сама розташовується на її дні, зарившись у ґрунт. Варто якійсь мурасі опинитися на краю лійки, як піщинки, що падають униз, одразу ж спонукають хижака атакувати її. Різкими рухами «лев» закидає жертву піском, вона скочується вниз і потрапляє йому на обід.

*Мурашиний лев
(доросла комаха)*

СТЕПОВИЙ ТОВСТУН

Мешкав у степах півдня України.

Довжина — 7 см. Це одна з найбільших і найнезвичайніших комах Європи. Живиться соковитою рослинністю та іншими комахами. За літо самка відкладає не більше 70 яєць, які розвиваються в ґрунті 5 років. Навесні з'являються маленькі личинки. Сама комаха живе одне літо.

Капустянка

КАПУСТЯНКА (ВОВЧОК)

Живе по всій Україні, віддаючи перевагу вологим річковим долинам. Довжина — до 5 см.

Добре літає і плаває.

Всеїдна комаха. Живиться найрізноманітнішою їжею. Підземними частинами рослин, личинками, що живуть у ґрунті, дощовими черв'яками тощо.

Живе поодиноці під землею, в розгалужених тунелях.

Самці часто сюрчать, іноді «співають» і самки. Самка відкладає до 600 яєць у підземній гніздовій камері, де через 2–2,5 роки виводяться личинки. Там же спершу живуть і молоді капустянки.

Цікаво знати

Капустянки завдають великої шкоди сільськогосподарським рослинам, пошкоджуючи їхні корені, підгризаючи бульби та коренеплоди. Проте вони мають ворогів — під землею капустянками залюбки ласують кроти, а на землі — одуди.

Дрофа

ДРОФА (ДРОХВА)

Типовий житель степів та інших відкритих просторів. Найбільший птах України. Довжина самця перевищує 1 м, маса — 20 кг.

Живиться рослинною їжею, комахами та іншими дрібними тваринами.

Пар не утворює. В кладці лише 2 яйця. Насиджує та виховує пташенят самка. Вигодує малят комахами. Дорослішають пізно: самки в 2—4 роки, самці — лише у 5—6 років.

МОГИЛЬНИК

Зустрічається на сході та півдні України, в Закарпатті та Гірському Криму. Довжина — до 84 см, маса — близько 3 кг.

Один із найбільших орлів Європи.

Полює на воронів, качок, куріпок та на крупних гризунів, ховрашків.

Утворює постійну пару. Гніздиться переважно на верхівках високих дерев. У кладці 1—3 яйця, та птахам зазвичай вдається виростити лише одне орляча. Зимує на Близькому Сході та в Африці.

БАЛОБАН

Балобан

Мешкає в Степу, Лісостепу та в горах Криму. Зустрічається в передгір'ях Карпат і в Закарпатті. Великий сокіл, має розмах крил до 130 см і масу — до 1300 г.

Полює на дрібніших птахів і ховрашків.

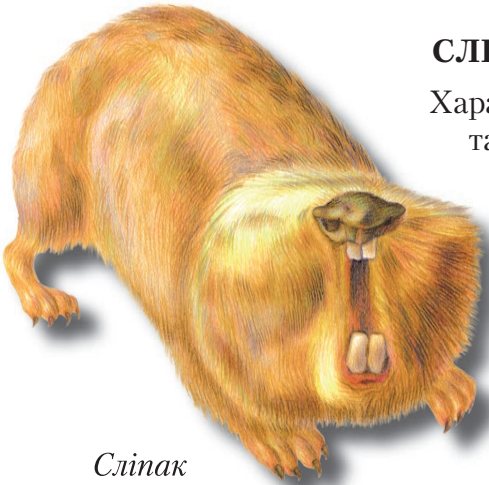
Дотримується постійної пари. Сам гнізд не будує, займаючи чужі, а іноді влаштовується просто на голому ґрунті скельних карнизів.

У кладці буває до 3—5 яєць.

Спочатку самець полює, годуючи самку з пташенятами. Згодом більш крупна та сильна самка починає полювати сама.

Степ

Сліпак

СЛІПАК

Характерний мешканець Степу й Лісостепу. Мешкає там, де збереглися нерозорані ділянки луків та степів.

Зустрічається й на узліссях із багатим травостоєм.

Належить до найбільш звичайних гризунів.

Довжина — 25 см. Живиться кореневищами, бульбами, цибулинами та насінням. Веде підземний спосіб життя, тому, на відміну від крота, очі в нього відсутні взагалі. Одиночна тварина. Раз на рік самка приводить 2–4 дитинчат. Активний протягом усього року.

ПЕРЕГУЗНЯ

Порівняно невеликий звірок, мешканець сухих степів південної частини України. У горах зустрічається на альпійських луках. Довжина тіла — до 35 см, хвоста — 16–20 см; маса — 300–500 г. Живиться дрібними гризунами, птахами та їх яйцями, ящірками, а також соковитими плодами та ягодами.

Навесні самка приводить 8–12 дитинчат, які швидко ростуть і стають самостійними.

Перегузня

ВЕЛИКИЙ ТУШКАНЧИК

Населяє степові ділянки з невисоким травостоєм, пасовища та пустирі Лісостепу та Степу Лівобережної України. Зустрічається в Нижньому Придніпров'ї та в Криму. Найкрупніший представник сімейства Тушканчикових. Через це часто іменується земляним зайцем.

Довжина — близько 25 см, не рахуючи довгого хвоста.

Живиться насінням, бульбами, цибулинами та комахами.

Живе поодинокі в глибоких норах. Самка раз на рік народжує 3–4 малят.

На зиму впадає в сплячку. Запасів корму не робить.

Цікаво знати

Великий тушканчик може скакати двометровими стрибками зі швидкістю 40, а то й 50 км на годину, миттєво змінюючи напрям. При цьому його «знамено» — чорно-біла китичка на хвості, — коливаючись із боку в бік, допомагає збити хижака з пантелику.

Сліпак риє землю... зубами. Лапами він лише відкидає розрихлений ґрунт. Опинившись у тупику, він здатний миттєво дати «задній хід». При цьому в галереї нори сліпак однаково впевнено рухається як уперед, так і назад.

Кролик

ДИКИЙ КРОЛИК

Завезений з Іспанії та північно-західної Африки як мисливська тварина. Стійкі поселення є тільки в південно-західній частині України, на решті території майже не зустрічається.

Довжина тіла — до 44 см, вух — 7 см. Маса — 2,2 кг.

Живиться травою, гілками та корою кущів. Селиться колоніями в норах із розгалуженими ходами.

Самка 3—5 разів на рік приводить по 4—7 сліпих і голих кроленят, яких вигодовує молоком.

Активний цілий рік, морозів не боїться, та через короткі ноги погано пересувається по снігу.

ЖУРАВЕЛЬ СТЕПОВИЙ

Поширений у південно-східних регіонах, а також і в степах Криму. Заселяє відкриті простори з водоймами і навіть інколи — агроландшафти.

Живиться рослинами, насінням, комахами.

Довжина тіла 90—100 см, маса — 2—3 кг, розмах крил — 165—185 см. Найменший журавель фауни України. Гніздиться окремими парами.

По боках голови має довгі ошатні пучки білого пір'я, які надають птахові неповторності.

На зиму журавлі відлітають на південь, утворюючи кутоподібні зграї.

Журавель степовий

Бабак

БАБАК

Зберігся на сході країни, де мешкає на цілинних ділянках зі степовою рослинністю. Інша назва — сурок степовий.

Довжина — близько 50 см. Маса дорослої тварини досягає 6 кг. Живиться молодими листочками, пагонами, квітками та насінням трав.

Утворює колонії, де кожна сім'я займає глибоку впорядковану нору.

Самка народжує 4—6 дитинчат, які дорослішають лише через 3 роки.

На зиму запасів їжі не робить, а залягає в сплячку на 7 місяців.

Степ

СТЕПОВИЙ ТХІР

Ареал охоплює більшу частину території України за винятком Карпат. Лісів уникає, населяє будь-які відкриті місця — узлісся, луки, схили вибалків.

Довжина — до 56 см, маса — 2 кг.

Його здобич — ховрашки, сліпаки та хом'яки. Крім того, полює на жаб, ящірок, змій (навіть отруйних) і птахів. Взимку іноді нападає на бабаків, проникаючи в їхні нори. Живе поодиноці. Самка приводить до 12 сліпих дитинчат. Самець не бере ніякої участі у вихованні свого потомства.

Степовий тхір

Ховрашок крапчастий

ХОВРАШОК КРАПЧАСТИЙ

Живе на цілих ділянках Степу й Лісостепу. Довжина тіла — до 25 см, хвоста — близько 5 см.

Живиться листям, бруньками, квітками та насінням трав'янистих рослин. Утворює колоніальні поселення, та більшу частину життя проводить у норах поодиноці. Самка приводить 5—8 сліпих дитинчат. Вони швидко ростуть і до кінця літа стають самостійними.

Денна тварина. Наприкінці літа впадає в сплячку до весни.

Цікаво знати

Напевно, багато хто чує на луках або на краю поля характерний крик перепілки «падь-падьом, падь-падьом». Але побачити її можна лише випадково, адже це дужесторожкий птах, який, до того ж, майже зливається з кольором трави.

Від диких кролів було виведено велику кількість порід домашніх кролів. Як лабораторні тварини вони допомагають людині перемагати хвороби.

Тхір має пахучі залози під хвостом. Їх неприємний запах захищає звірка, так само як і його добре відомого американського родича — скунса.

Жаба в заростях спирогіри

СПИРОГІРА

Відома під назвою твані, або жабурина. Цю зелену водорість можна зустріти в будь-якій стоячій водоймі по всій Україні.

Талом спирогіри являє собою єдиний ряд клітин рослини.

Зазвичай один ниткоподібний талом не перевищує 10 см завдовжки, та вони так переплетені між собою, що утворюють великі зарості — гарний прихисток для жаб.

ХАРА ТА БЛИСТЯНКА

Зелені водорісті, ростуть на дні озер і ставків, іноді навіть у солонуватих морських затоках. Хара звичайно росте у вапняковій жорсткій воді. Блистянка може рости в торф'яних болотах і в канавах з водою.

Хара нагадує кущик хвоща висотою близько 30 см. Тіло водоростей складається зі стеблоподібної слані, або талому. Нижня частина талому утворює коренеподібний орган — ризоїди, на яких утворюються бульбочки. Це водночас і запасаючі органи, і органи розмноження. Ці водорісті розмножуються також з допомогою так званих оогоній, що нагадують своєрідне насіння.

Це найбільш складно організовані водорісті, які не мають аналогів у світі рослин!

РОСИЧКА

Зустрічається на сфагнових болотах Полісся, Карпат і Лісостепу.

Невеликий трав'янистий багаторічник, що досягає близько 5 см заввишки.

Округлі листки, зібрані в розетку, всіяні червонуватими волосками, на кінці кожного знаходиться прозора крапелька клейкого слизу, схожого на росу.

Варто дрібній комашині присісти на такий листок, як вона прилипає. Краї листка загинаються, і комаха перетравлюється всередині «зеленого хижака».

За кілька днів листок знову розгортається і знову виблискує крапельками клейкого слизу.

Росичка

Сфагнум

СФАГНУМ (БІЛИЙ МОХ)

Близько 30 видів цих мохів ростуть на мохових болотах Полісся, місцями в Лісостепу та в Карпатах.

Багаторічна рослина завдовжки до півметра. Росте постійно, при цьому його нижня частина поступово відмирає, перетворюючись на торф.

Розростаючись, сфагнум утворює суцільний моховий килим просто на воді.

Якщо рослину висушити, вона стає майже білою, звідси й походить його назва.

МОЛОДИЛЬНИК ОЗЕРНИЙ

Росте в озерах Волині з чистою водою на глибині до 1,8 м.

Релікт льодовикового періоду. Належить до відділу Плауноподібних.

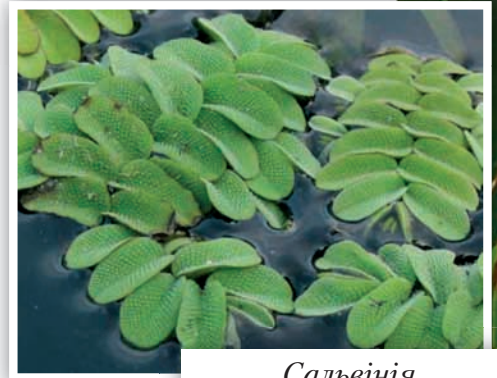
Багаторічна рослина, досягає 20 см заввишки. Розмножується спорами. Спороантії малопомітні, спороношення відбувається влітку. Росте й розвивається вкрай повільно, тому потребує охорони.

САЛЬВІНІЯ ПЛАВАЮЧА

Зустрічається по всій Україні в стоячих і слабопроточних заплавах водоемів. Різноспорова водяна папороть, спори разносяться птахами.

Однорічна рослина завдовжки 10–20 см. Через водний спосіб життя не має коренів. Те, що вважають за корені, — це підводні листки. Розмножується спорами, які досягають у серпні-вересні.

Сальвінія

ФОНТИНАЛІС

Витончена рослина, яку ще називають водяним мохом. Його можна зустріти в більшості річок та озер з кам'янистим дном і чистою водою. Краще росте при помірному затіненні. Утворює пишні зарості на каменях.

Довжина — до 50 см. Це найкрупніший із мохів.

Цікаво знати

Дуже давній відділ рослинного світу — Плауноподібні — уособлені від інших відділів рослин. Якщо у всіх рослин листки, незалежно від форми та будови, є похідними пагона (це видозмінені пагони), то у плауноподібних листковий орган є похідним епідермісу (кори) рослини.

КОМИШ

Ряд видів комишу росте на всіх водоймах країни. Найкрупніший вид — комиш озерний висотою до 2,5 м. Дальній родич осоки.

Від очерету та рогози комиш відрізняється трубкоподібними пагонами та майже повною відсутністю листків. Тож, незважаючи на відому пісню, шумить не комиш, а очерет.

АЛЬДРОВАНДА ПУХИРЧАСТА

Росте в заплавах водойм зі слабкою течією, частіше в басейні Дніпра. Ця мініатюрна рослинка не має коренів і вільно плаває на поверхні води. Підводні дволопатеві листочки захоплюють дрібних планктонних рачків та крупних інфузорій. Ловчі листки після перетравлювання здобичі зазвичай відмирають.

Однорічна рослина. Зимує у вигляді бруньок.

Комиш озерний

Рогоза широколиста

РОГОЗА

Звичайна рослина на берегах водойм усієї країни. Часто зустрічається поряд з очеретом, займаючи більш замулені та багністі ділянки.

Багаторічна кореневищна вологолюбна рослина.

Листя восени відмирає й заново відростає навесні.

Вітрозапилювана рослина. Утворює суліддя у вигляді дуже характерного темно-коричневого початку. При досяганні насіння пуховими летючками розноситься вітром.

ВОЛЬФІЯ

Ці крихітні рослини можна зустріти на поверхні стоячих водойм в усіх регіонах країни. Вони не мають коренів. Через дрібні розміри його тіло називається листець, розміри якого не перевищують 1 мм. Це найменша квіткова рослина в світі.

ВОДЯНИЙ ГОРІХ (ЧИЛІМ)

Нині зустрічається лише в деяких заплавах водоймах долини Прип'яті та Дніпра, а також гирла Дунаю. Любить неглибокі озера та річкові заводи з повільною течією.

Має розетки плаваючих ромбоподібних листків із дрібними надводними квітками. Плоди мають тверду шкаралупу з чотирма гострими різками, що допомагають їм закріпитися в ґрунті.

Плід водяного горіха

Осока

ПІВНИКИ БОЛОТНІ

Розповсюджений у заплавах і річкових долинах України. Любить вологі заболочені місця з густою прибережною рослинністю.

Трав'янистий багаторічник заввишки 1–1,5 м.

Цвіте в травні-червні. Розмножується насінням і кореневищними паростками.

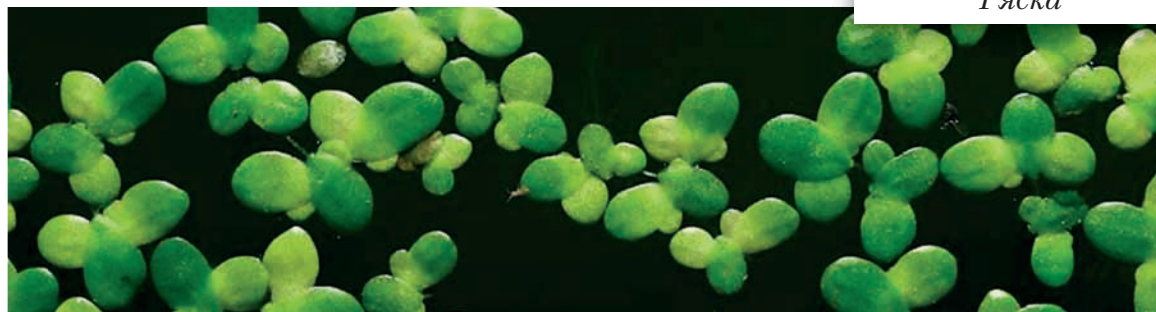
ОСОКА

Великий рід багаторічних трав, складає більшість трав'янистої рослинності боліт і вологих лугов. Серед них є й вічнозелені види на зразок осоки волохатої — характерної рослини дібров.

Колоски осок схожі на колоски злаків, проте плід осоки — горішок, а у злаків — зернівка.

РЯСКА

Кілька видів ряски є звичайними рослинами найрізноманітніших водойм із тихою водою. Влітку її зарості вкривають водяну поверхню суцільним килимом. Самі рослини дрібні, їхнє компактне тіло також називається листець. Довжина листецю найкрупнішої з рясок — трійчастої — не перевищує 2 см.

Ряска

Верес

ВЕРЕС

Найчастіше зустрічається в Поліссі, в розріджених борах, де росте на пісках, а також на болотах і вологих луках.

Невеличкий вічнозелений чагарник висота якого рідко перевищує 30 см.

Дуже красивий, утворює мальовничі зарості. Рясно цвіте в другій половині літа й восени. Добрий медонос.

СУСАК ЗОНТИЧНИЙ

Його можна зустріти майже по всій території України, по берегах різноманітних водойм, серед густої прибережної рослинності.

Багаторічна трав'яниста рослина досягає висоти 1–1,5 м.

Квітки запилюються комахами. Насіння розноситься водоплавними птахами або з потоками води. Крім того, він легко розмножується й вегетативно, коли бруньки відламуються від кореневища й розносяться повеневими водами.

ЖУРАВЛИНА

Поширена на болотах Полісся, Карпат і Лісостепу. Віддає перевагу прохолодним та вологим місцевостям. У східних регіонах дуже рідкісна.

Росте на сфагнових болотах. Дуже давня рослина, релікт льодовикового періоду.

Вічнозелений сланкий кущик. Пагони завдовжки 80–100 см. Цвіте в травні-червні. Яскраво-червоні ягоди досягають восени.

Журавлина

ОЧЕРЕТ ЗВИЧАЙНИЙ

Поширений на всій території країни. Росте по берегах річок, струмків озер і боліт — як на суші, так і у воді.

Ця гігантська трава досягає 4 м заввишки. Стебла та листя щоосені відмирають, але довгі розгалужені кореневища — багаторічні, перезимовують у мулі.

Суцвіття утворюють характерну волоть. Як і всі злаки, це вітрозапильована рослина. Розмножується переважно вегетативно з допомогою кореневищ.

Очерет

Водойми

Латаття біле

ЛАТАТТЯ БІЛЕ

Розповсюджене в річкових затоках та озерах України, за винятком Криму. Місцями зустрічається й у великих проточних прудах. Потребує спокійної чистої води, багатої киснем.

Діаметр квітки досягає 15 см. Це найбільша квітка нашої флори!

Кореневища можуть рости на дні водойми на глибині до 5 м.

Восени листя й квітконіжки відмирають. Насіння поширюють птахи та, можливо, деякі види риб.

ВІЛЬХА ЧОРНА

Типова рослина Полісся та Лісостепу. Вологолюбне дерево, росте на болотах і по берегах водойм. У степу зустрічається в річкових заплавах.

На її коренях утворюються бульбочки з мікроорганізмами, що збагачують ґрунт сполуками азоту. Тож вільха підвищує родючість землі.

Цвіте навесні. Вітрозапильована рослина, тому квітки малопомітні. Дрібне насіння з летючками розноситься весняними потоками.

КУШИР ПІДВОДНИЙ

Росте практично в усіх стоячих і слабкопроточних водоймах країни. Досить тіншовитривала рослина, здатна рости на великій глибині — до 9 м.

Замість коренів розвиваються тонкі пагони для закріплення в мулі. Непоказні малопомітні квітки здатні запилюватися під водою. Насіння утворюється рідко. Розмножується по більшості вегетативно — уламки пагонів розростаються, утворюючи нову рослину. Перезимовують кінчики пагонів, що нагадують бруньки.

Кушир підводний

Цікаво знати

Підпалювання сухого очерету позбавляє прихистку багато видів чапель, пеліканів, гусей, лебедів, журавлів, не кажучи вже про дрібніших птахів.

Мохові болота служать домівкою для багатьох рослин і тварин, які майже не зустрічаються за їх межами. Ці болота відіграють важливу роль як хранителі води в посушливі періоди року.

Латаття потерпає від «любителів» квітів, які нещадно обривають його чудові квітки. На жаль, вони одразу ж в'януть, тож ними не вдається навіть помилуватись.

Циклоп
(самка)

ЦИКЛОП

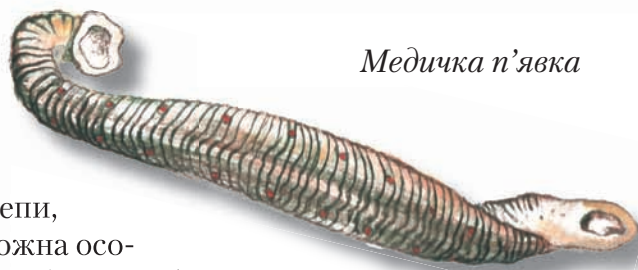
Багато видів цих веслоногих ракоподібних населяють тимчасові та великі водойми нашої країни. Розміри рачка — кілька міліметрів. Живиться дрібними черв'яками, зоопланктоном, водяними личинками та ікрою риб. Самка виношує яйця в особливих парних мішках. З них виводяться личинки — наупліуси.

МЕДИЧНА П'ЯВКА

В Україні населяє мілководні тихі водойми. Довжина тіла — до 10 см.

Живиться кров'ю жаб і крупних ссавців. Мускулиста глотка має 3 гострі щелепи, якими тварина прорізає шкіру жертви. Кожна особина є гермафродитом (одночасно самцем і самкою). Кокон з яйцями відкладає на берег водойми. Крихітні п'явки можуть нападати лише на жаб та пуголовків. Дорослішають вони за 3 роки.

Медичка п'явка

БОДЯГА

Кілька видів цих прісноводних губок живе в чистих водоймах по всій Україні.

Тіло бодяги може мати різні форми. Живиться найдрібнішим планктоном і розчиненими органічними частинками, фільтруючи воду водойм. Замулення не терпить.

Восени бодяга відмирає. Зимує у вигляді гемул — бруньок, що розвиваються в тілі губок. Гемули витримують пересихання водойм, а навесні, коли у водоймах знову з'являється вода, з них за лічені дні розвиваються нові особини.

ВОДЯНИЙ СКОРПІОН

Ця невеличка тварина, що належить до родини Клопів, — звичайний мешканець стоячих та слабопроточних водойм нашої країни.

Довжина — до 2 см. Дихає повітрям з допомогою дихальної трубки, що нагадує хвіст.

Живиться дрібними водяними тваринами, яких ловить передніми ніжками. Попри свою грізну назву, на скорпіона схожий тільки зовні.

По сусідству з водяним скорпіоном іноді можна зустріти його родича — ранатру, схожу на паличку завдовжки 4 см.

Ранатра

Артемія

АРТЕМІЯ

Зустрічається в Сиваші. Довжина її тіла — 1 см. Живиться мікроскопічними водоростями. Здатна жити й розмножуватися в надзвичайно солоній воді.

При пересиханні водойми артемія гине, але в мулі залишається величезна кількість її яєць, які можуть роками зберігатися в сухому вигляді. Як тільки дощі знов наповнять водойми, там одразу ж з'являється безліч рачків.

Ставковик звичайний

СТАВКОВИК ЗВИЧАЙНИЙ

Цей молюск живе в усіх прісних водоймах нашої країни.

Довжина мушлі — до 7 см.

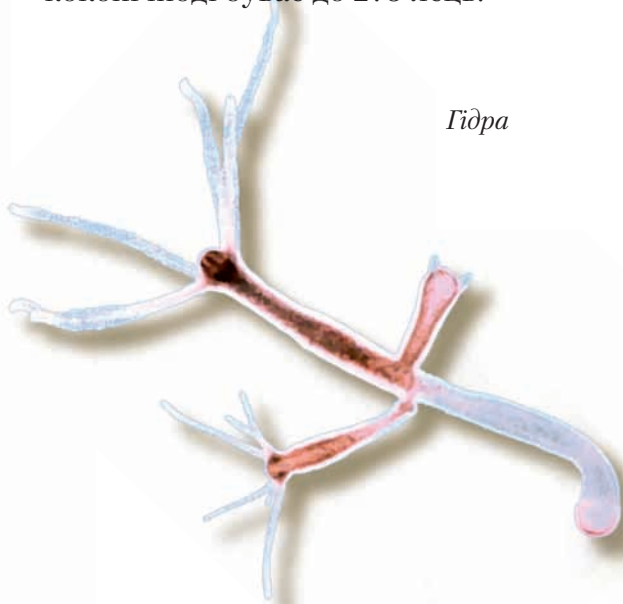
Дихання легеневе, тож слимаку доводиться підніматися на поверхню за повітрям. Живиться м'якими водними рослинами та дрібними нерухливими тваринами. Ставковики — гермафродити. Кілька разів за сезон всі особини відкладають яйця, «упаковані» в слизовий кокон. В одному коконі іноді буває до 275 яєць.

ГІДРА

Звичайний мешканець невеликих прісних водойм по всій території України. Являє собою невеличкий поліп завдовжки 1 см.

Живиться планктоном, личинками комах і мальками риби. Ловить їх щупальцями, що мають жалкі клітини.

Влітку розмножується брунькуванням, коли на тілі материнської особини з'являється пухирець, який розвивається в дочірню особину. Восени в гідри утворюються зимуючі яйцеклітини.

Гідра

Беззубка

ПЕРЛІВНИЦЯ ТА БЕЗЗУБКА

Двостулкові молюски, поширені у прісних водоймах України. Довжина мушлі перлівниці — 15 см, а беззубки — до 20 см. Фільтруючи воду, живляться фітопланктоном і розчиненими в ній органічними речовинами.

Перлівниця має досить товсту мушлю.

Вона віддає перевагу рікам та озерам з піщаним дном. Беззубка — мешканка ставків і водоймищ із мулистим дном — має тонкостінну мушлю. Ці молюски живорідні. Їхні личинки-глохидії схожі на своїх батьків.

ЩИТНІ (ЛУСКОГУЗИ)

Навесні в тимчасових водоймах з'являються весняні щитні. Літні щитні зустрічаються в тимчасових водоймах, та бувають і в ставках і озерах на початку літа.

Довжина тіла весняного щитня — 12 мм, а літні бувають і більшого розміру.

Щитні риються в мулі в пошуках поживних частинок і дрібних тварин або рослин. Літні щитні нападають на черв'яків, дрібних рачків і навіть на мальків риб.

ДАФНІЯ (ВОДЯНА БЛОХА)

Зустрічається в різних водоймах зі стоячою або слабопроточною водою.

Розміри цього ракоподібного не перевищують кількох міліметрів.

Живиться бактеріями та одноклітинними водоростями, фільтруючи воду.

Зазвичай у дафнії буває 50—100 яєць, що розвиваються у виводковій камері. З них виходять цілком сформовані рачки. Самка може давати потомство щотижня.

Восени в дафній розвиваються особливі яйця, стійкі до висихання та заморожування. Разом із пилом вони широко розносяться вітром.

РІЧКОВІ РАКИ

Дуже поширені у водоймах України. Довжина — до 16 см.

Живляться рослинами, різними дрібними тваринами і стервом.

Кожна особина риє власну нору.

У кладці до 6000 яєць, які самка до півроку носить на черевних ніжках. З них виводяться не личинки, а цілком сформовані маленькі рачки.

Річковий рак

СРІБЛЯНКА (ВОДЯНИЙ ПАВУК)

Мешканець тихих водойм із густою рослинністю. Довжина тіла — близько 15 мм.

Полює на водяних комах, їх личинок і дрібних ракоподібних. Тіло вкрите короткими волосками, здатними утримувати повітря, тому під водою здається яскраво посрібленим.

Павук плете з павутиння мішок завбільшки з волоський горіх, який потроху заповнює повітрям. Для поповнення запасу кисню в своїй підводній обителі павук регулярно спливає на поверхню води за черговою порцією свіжого повітря. Тут же павучиха влаштовує «ясла», підвішуючи всередині кокон із яйцями.

КОТУШКА РОГОПОДІБНА

Її можна знайти навіть у найменших, почасти заболочених водоймах. Діаметр мушлі — більше 3 см.

Живиться будь-якою м'якою їжею на дні водойм, оскільки її «зуби»-радули досить слабенькі, тож із твердою їжею не впораються.

Котушка

Цей молюск — гермафродит. Це означає, що кожна доросла особина відкладає яйця в слизовому коконі.

Дихання легеневе, що не досить зручно для придонного способу життя. Натомість у крові є гемоглобін, що дає змогу запасати кисень в організмі молюска. Тому тварині не треба часто підніматися за ним на поверхню води.

Долумедес — один із представників павукоподібних, що мешкають біля водойм

! Цікаво знати

Надзвичайно цікаво взаємодіють у природі молюск беззубка і гірчак — невеличка рибка наших річок. Під час нересту рибки викидають ікру всередину стулок беззубки. А молюск у цей час «видуває» зі струмом води своїх личинок (глохидій), які прикріплюються до тіла рибок. Таким чином, ікра виявляється надійно захищеною, і личинки молюска розселяються на великі відстані.

Річкові перлівниці можуть зрідка утворювати перлини, якщо яка-небудь піщинка потрапить всередину мушлі. Щоб угамувати подразнення, молюск виділяє перламутр шар за шаром, доки піщинка не перетвориться на справжню перлину.

Миньок

МИНЬОК

Зустрічається в північних регіонах України. Єдиний прісноводний вид ряду Тріскових. Довжина — до 120 см, маса — до 24 кг. Хижак. Живиться дрібною рибою, зрідка — безхребетними. Холодолюбна риба. Влітку малоактивний, а з осені починає активно годуватися. Нереститься взимку під кригою.

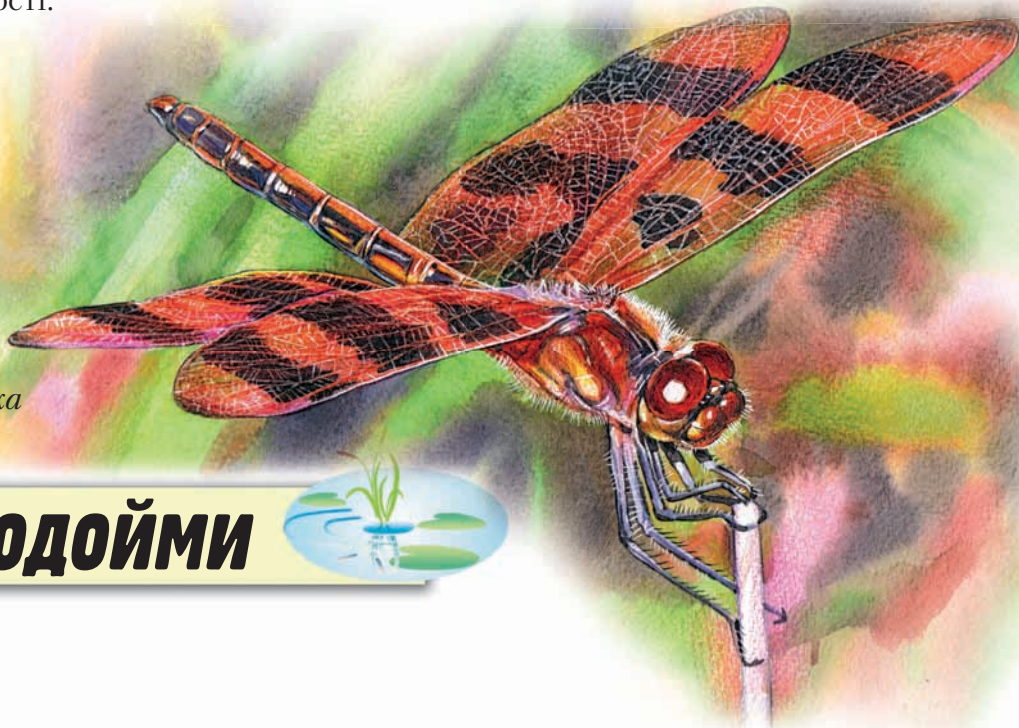
ГЛАДУН

Хижий клоп, живе в усіх водоймах. Довжина — до 1,5 см. Чудово плаває на спині й часто спливає на поверхню за повітрям. Живиться дрібними водяними тваринами, жалячи їх отруйним хоботком. Ним же висмоктує розчинені отрутою тканини жертви. Личинка — мініатюрна копія дорослої комахи, але без крил.

Може досить відчутно вколоти хоботком, за це його називають водяною осою.

БАБКИ

Поширені в усіх регіонах України. Довжина — від 3 до 8 см. Живляться дрібними комахами, яких ловлять у повітрі. Самка відкладає яйця у воду. Личинки розвиваються 1—3 роки (залежно від виду). Вони полюють на дрібних водяних тварин. Бабки чудово літають і можуть заселяти відкриті водойми навіть у посушливій місцевості.

Бабка

Водойми

МІНОГА УКРАЇНСЬКА

Поширена в басейні Дністра, Дніпра та Сіверського Дінця.

Довжина — до 21 см. Ця дивна тварина належить до дуже давнього класу Круглоротих. Вона має рот, але не має щелеп! Дорослі особини міноги взагалі не живляться й після нересту гинуть.

Рано навесні самка викидає до 6 тисяч ікринок, з яких виходять личинки-піскорийки.

Личинка заривається в мул, живлячись різноманітними дрібними органічними частинками та водоростями.

Восени, за 5–6 років вона перетворюється на дорослу міногу.

Мінога українська

ФОРЕЛЬ СТРУМКОВА

Житель чистих і холодних гірських струмків і річок Карпат і Криму.

Довжина — до 35 см, маса — до 500 г. Релікт льодовикового періоду.

Полює на комах, рибу, жаб і навіть невеличку звірину, що потрапить у воду.

Молодь живиться ракоподібними організмами, водними комахами та їх личинками.

Нереститься восени або взимку, закопуючи в донний ґрунт до 1,5 тисячі ікринок.

Форель струмкова

СТЕРЛЯДЬ (ЧЕЧУГА)

Раніше зустрічалася в більшості річок України.

Довжина — до 1 м, маса не більше 2 кг. Це найменший осетер Європи.

Живиться дрібними молюсками, рачками, личинками комах і дрібною рибою.

Нереститься тільки у чистих річках зі швидкою течією та кам'янистим або піщаним дном. Замулені ділянки для нересту не підходять.

Самка викидає до 140 тисяч ікринок.

Самець стає дорослим у 4 роки, а самка — лише у 5–9 років.

Плітка

ПЛІТКА

Живе у водоймах по всій Україні, крім Криму. Із річок, що впадають у море, проникає в солонуваті води прибережних заток. Довжина тіла плотви — до 30 см, маса — до 800 г.

Живиться різноманітними водними безхребетними, переважно молюсками, мушлі яких роздроблює міцними глотковими зубами. Самка плотви навесні викидає до 100 тисяч ікринок, а самка тарані — вдвічі більше. Утворює гібридні форми з краснопіркою та лящем, що мають трохи інший зовнішній вигляд.

Прохідна форма плотви — тарань — мешкає в опріснених ділянках Чорного та Азовського морів. Вона може досягати маси 1 кг і 50 см завдовжки.

КАРАСЬ ЗОЛОТИЙ

Поширений по всій Україні, за винятком Криму. Віддає перевагу водоймам із стоячою водою. Заселяє всі придатні місцепомешкання, навіть найменші водойми, в яких тільки може жити риба.

Довжина тіла — 45 см, маса — до 3 кг.

Живиться водною рослинністю, безхребетними та детритом (поживною частиною мулу). На початку літа проходить нерест. Плідність самки — до 300 тисяч ікринок. Ікра викидається порційно, невеликими грудочками.

Карась золотий

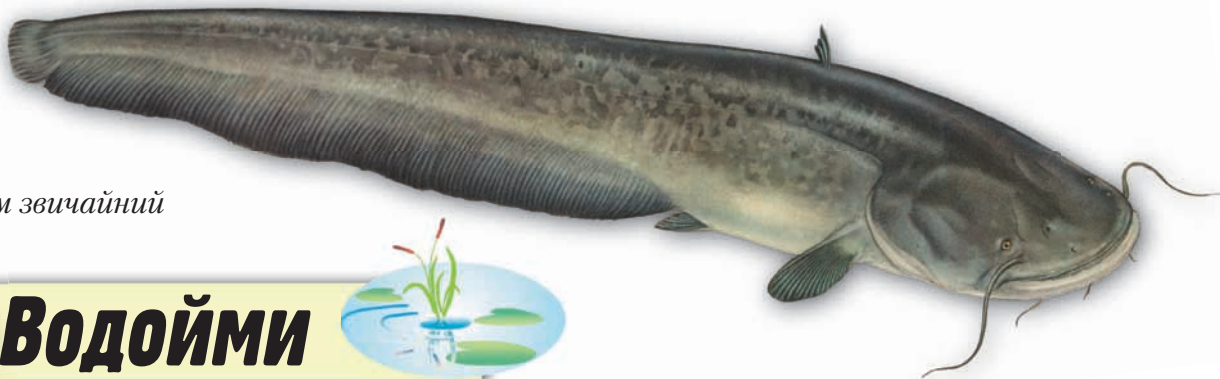

СОМ ЗВИЧАЙНИЙ

Населяє ріки та водоймища всієї України.

Довжина — 1,5–2 м, іноді бувають гіганти завдовжки 5 м, масою до 300 кг. Живиться рибою та іншими доступними йому за розміром тваринами. Самець будує й охороняє гніздо, в яке самка викидає до 480 тисяч ікринок. Кожна особина має свою мисливську ділянку з улюбленими схованками.

Сом звичайний

В'юн
звичайний

В'ЮН ЗВИЧАЙНИЙ

Житель стоячих і заболочених водойм України, крім Криму.

Довжина — до 30 см. Живиться донними безхребетними, особливо личинками комарів. Може поїдати ікру інших видів риб.

Під час нересту самка викидає 100—150 тисяч ікринок.

При нестачі кисню у воді може ковтати повітря, пропускаючи його крізь... кишечник.

ЩУКА

Живе в усіх річках, озерах, водоймищах і ставках України. З усіх прісноводних риб світу вона має найбільше поширення.

Довжина — до 1,5 м, маса — до 55 кг.

Хижак. Живиться рибою, іноді — водними птахами та дрібними ссавцями.

Нереститься рано навесні, викидаючи на залиту повинню траву до 200 тисяч ікринок. Достовірне довголіття щуки не перевищує 30—40 років.

Щука

Цікаво знати

Риби, що переносять личинки молюсків — глосидії, — потерпають від цих паразитів, зате надалі живуть довше за інших своїх родичів і не хворіють.

Сом — найбільший хижак серед риб. Він любить жити біля пташиних колоній, де живиться рибою, що гублять птахи, і пташенятами, які випадають із гнізда. Відомі випадки нападів сома на свійських гусей і собак, котрі перепливали річку.

Карась дуже стійкий до нестачі кисню у воді. Він може зариватися в мул на глибину до 70 см. Завдяки цьому карась примудряється вижити, навіть коли вода в озері чи ставку, де він мешкає, висихає або промерзає до дна.

Для відлякування ворога джерелянка (кумка) стає в попереджувальну позу й демонструє йому плямисте забарвлення черевця та нижнього боку лапок. Її шкірні залози виділяють їдку рідину. Тому вужі та деякі хижі птахи ніколи не чіпають цих тваринок.

ЛИН

Населяє ріки та озера України, крім Криму.

Довжина — 60 см, маса — до 7,5 кг.

Живиться водними черв'яками, дрібними молюсками та рачками, а також м'якою водяною рослинністю.

Веде досить потаємне життя, уникаючи яскравого світла.

Навесні та на початку літа самка викидає на водяні рослини до 400 тисяч дрібних ікринок.

Витривалий до низького вмісту кисню у воді.

Лин

ЛЯЩ

Живе в річкових заводях і затоках, а також в озерах і водоймищах України, за винятком Криму. Довжина тіла може досягати 50 см, маса — до 5 кг.

Живиться черв'яками, молюсками та ракоподібними. Нереститься навесні на залитій повинню прибережній рослинності. Під час шлюбних ігор лящі шумно хлюпочуться на мілководді. Продуктивність самки — до 390 тисяч ікринок.

Дрібні особини мають сріблясте забарвлення, крупні значно темніші, із золотим вилицком.

СУДАК

Живе в річках, озерах та водоймищах України, крім Криму, не уникає й опріснених ділянок морів, особливо Азовського. Довжина — до 120 см, маса — до 20 кг.

Живиться різноманітною рибою. Нереститься тільки в прісній воді. До 1,5 мільйона ікринок викидає на водні рослини або в гніздо у вигляді ямки. Самець охороняє ікру та молодь від хижаків, поки мальки не залишать гніздо.

ОКУНЬ

Населяє майже всі прісні водойми на території України, утворюючи в них дві форми. Дрібна форма живе на мілководних ділянках, живиться переважно черв'яками, рачками, личинками комах.

Крупні окуні люблять глибинні місця. Вони часті досягають 50 см завдовжки й маси 1,5 кг.

Живляться дрібною рибою.

Обидві форми окуня нерестяться навесні.

Плідність самки крупної форми досягає 200 тисяч ікринок. У дрібної форми буває лише по кілька десятків тисяч ікринок.

Окунь

КРАСНОПІРКА

Населяє більшість водойм України за винятком Криму. Довжина тіла — до 36 см, маса може досягати 1,5 кг.

Живиться переважно водною рослинністю та дрібними безхребетними. Нерест проходить навесні й на початку літа. Самка викидає понад 200 тисяч ікринок.

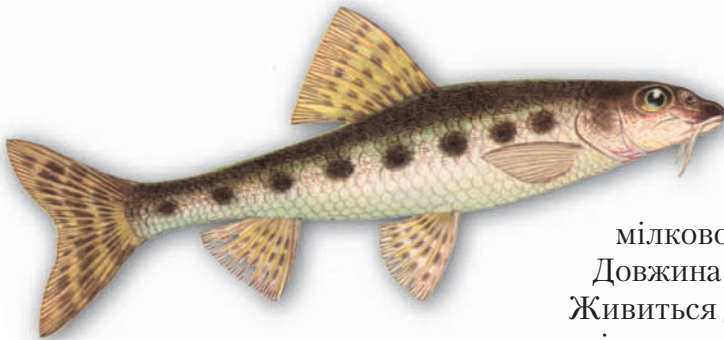
Краснопірка

ПІЧКУР (КОБЛИК)

Живе у майже всіх річках на території України, віддаючи перевагу мілководним ділянкам з піщаним дном.

Довжина тіла — до 15 см, маса — не більше 80 г.

Живиться дрібними черв'яками, ракоподібними організмами та личинками комарів-хірономід. Тримається зграями. Нерестує навесні та на початку літа, викидаючи не більше 3 тисяч ікринок.

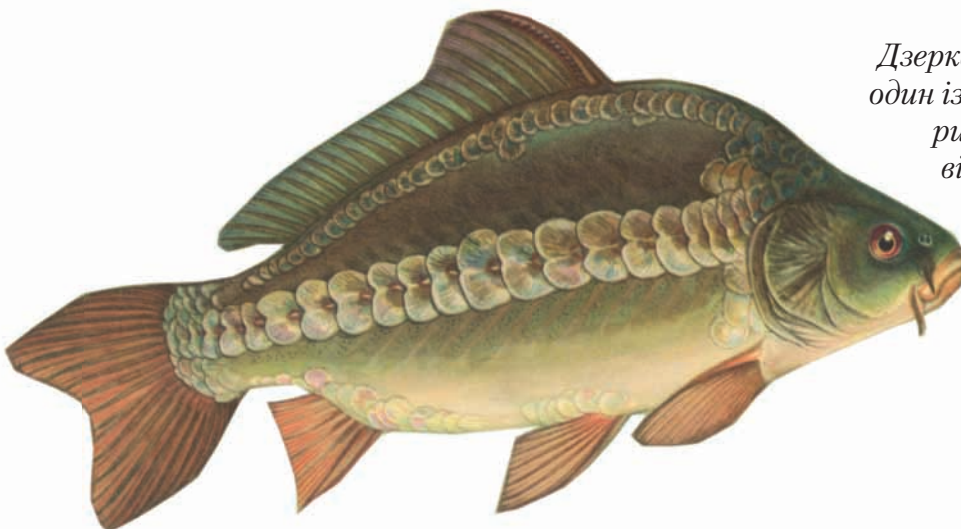
Пічкур звичайний

САЗАН

Дикий короп, якого одомашнили в Європі та Китаї. Нині це звичайна риба водойм України, крім Криму. Чудово почувається в солонуватій воді.

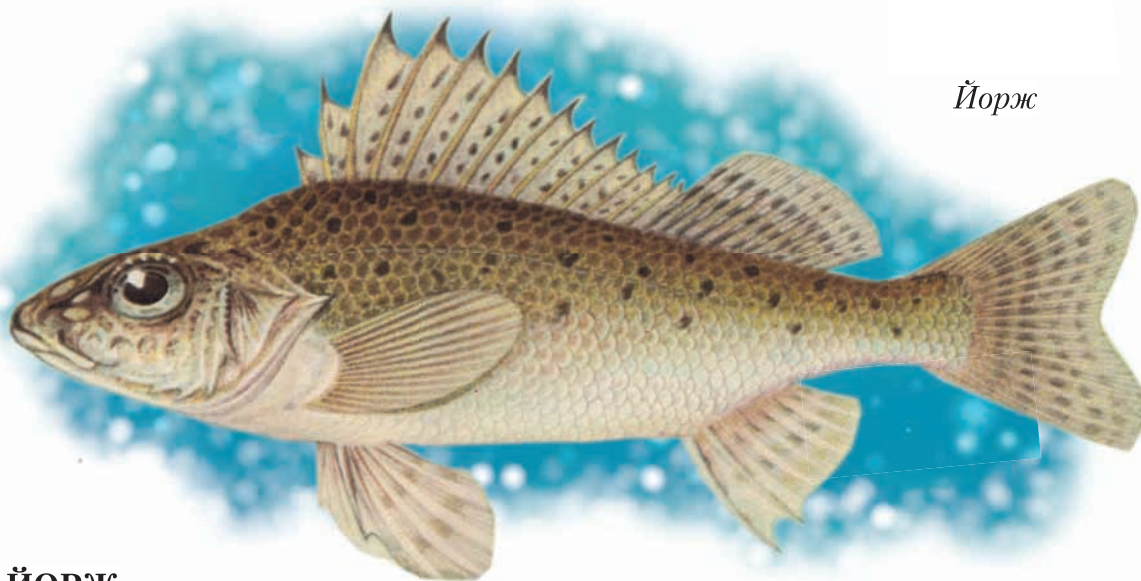
Довжина — до 1 м, маса — до 60 кг. Живиться рослинною і тваринною їжею.

Легко дробить мушлі молюсків і перетирає водні рослини міцними глотковими зубами. Нереститься тільки в прісній воді. Самка викидає від 600 тисяч до 1,5 мільйона ікринок. Швидко росте й до кінця першого року життя досягає маси 350—400 г, тому його широко розводять у ставках.

Дзеркальний короп — один із багатьох видів риб, що походять від дикого сазана

Йорж

ЙОРЖ

Мешкає в усіх річках та озерах України, крім Криму. Любить ділянки з повільною течією. Довжина — до 20 см. Живиться дрібними водними тваринами.

Нерестує навесні й на початку літа. Самка викидає до 45 тисяч ікринок.

У водоймах нашої країни зустрічається його близький родич — бірючок, або бобир. Він характерний для центральних і східних регіонів України.

*Кумка
звичайна*

КУМКИ (ДЖЕРЕЛЯНКИ)

В Україні зустрічається два види цих тварин.

Кумка звичайна поширена в центральних і східних регіонах України. Живе у мілких теплих водоймах з глинистим дном. Вона має ясно-червоні плями на черевці та нижньому боці лапок.

Кумка-жовтобрюшка (гірська) — мешканка західних регіонів України, зустрічається на берегах гірських струмків та озер до висоти 1600 м. Вона відрізняється від своєї родички лимонно-жовтим черевцем і нижнім боком лапок. Це забарвлення захищає їх від хижаків.

Живуть джерелянки у воді або побіля неї. Довжина тіла обох видів — в межах 40–60 мм. Живляться дрібними безхребетними. Активні вдень. Викидають у воду від 100 (гірська) до 500 (звичайна) ікринок. Личинки розвиваються у воді. Зимують переважно на суші, в норах гризунів.

*Кумка-
жовтобрюшка*

Водойми

ВУЖ ВОДЯНИЙ

Населяє південні регіони країни. Віддає перевагу прибережним ділянкам.

Не має парних плям на голові, як у звичайного вужа. Довжина — до 130 см. Живиться жабами та дрібною рибою, яку майстерно ловить під водою. Відкладає до 25 яєць у шкірястій оболонці. Новонароджені змійки одразу ж починають самі полювати на мальків риби та пуголовків. Не отруйний.

Жаба озерна

ЖАБА ОЗЕРНА

Мешкає в будь-яких водоймах.

Довжина тіла — до 18 см. Цей вид жаб має найгучніший голос серед усіх земноводних тварин нашої країни.

Живиться переважно комахами та іншими дрібними тваринами.

Розмножується у воді. Продуктивність самки досягає 16 тисяч ікринок. Личинки (пуголовки) живляться детритом і фітопланктоном.

Зимує завжди у водоймах.

ЧЕРЕПАХА БОЛОТНА

Населяє всю Україну. Любить тепловодні водойми з густо зарослими берегами. Довжина панцира — понад 25 см. Живиться різноманітними дрібними тваринами і стервом.

У травні відкладає 5–10 яєць у вапняній шкаралупі, для цього йде подалі від водойм. Зимує у воді під кригою, зазвичай біля джерел.

Черепаша болотна

! Цікаво знати

Болотна черепаха — єдиний вид черепах в Україні. Випадково побачену на суші тварину не можна чіпати — це самка шукає місце для відкладання яєць.

Кумка-жовтобрюшка невибаглива до складу води. Іноді цих жаб зустрічають у водоймах із дуже солоною водою і навіть у сірководневих джерелах.

Водяні вужі — чудові плавці. Часто можна бачити, як вужі, навіть зовсім маленькі, перепливають струмок, озерце, а почасти й велику річку. При цьому тварини зовсім не звертають уваги на перешкоди, що трапляються на поверхні води. Побачивши човен, вуж просто пірнає і продовжує свій шлях під водою.

Скопа

СКОПА

Гніздиться в небагатьох місцях Полісся, долини Дніпра та Сіверського Дінця. Живиться виключно живою рибою.

Утворює постійні пари. Величезне гніздо скопа розміщує на вершинах високих дерев.

У кладці зазвичай буває 2–3 яйця.

З осені відкочовує на південь, аж до морських узбереж.

КРИЖЕНЬ

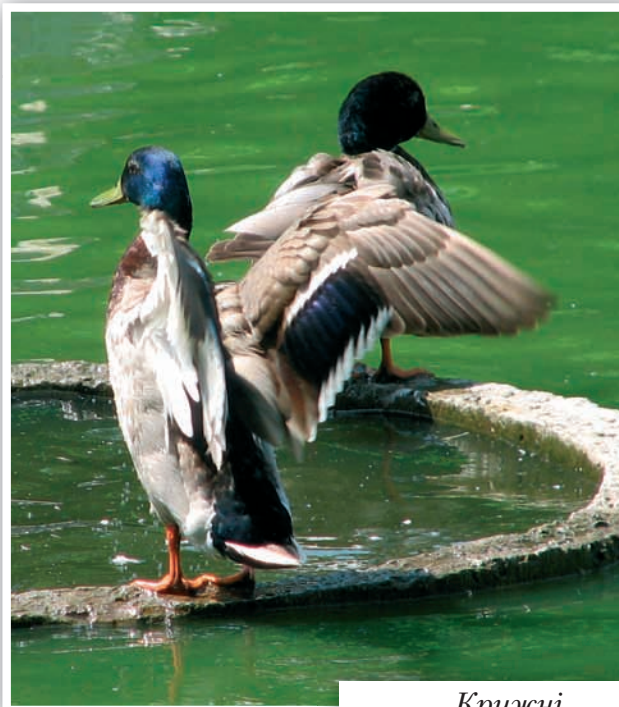
Ареал охоплює всю Україну. Населяє прибережні частини водойм, навіть у містах, де може знайти їжу та прихисток. Довжина — 50–60 см.

Живиться водною рослинністю та дрібними водними тваринами.

У кладці найчастіше буває 10–12 яєць. Насиджування триває 26 днів.

Селезень спершу охороняє гніздо, та згодом відлітає в очерети на линьку.

Від крижня було виведено всі європейські та китайські породи качок.

Крижні

Сіра гуска

СІРА ГУСКА

Мешкає переважно у важкодоступних, густо зарослих осокою та очеретом водоймах півдня України. Довжина тіла досягає — до 90 см, маса — до 6 кг.

Живиться соковитою рослинністю, взимку часто відвідує пасовища та посіви озимини.

Утворює постійні пари. Самка будує гніздо й насиджує кладку з 5–7 яєць. Самець охороняє її та пташенят і допомагає опікувати й годувати потомство.

Зиму проводить у країнах Середземномор'я та Західної Європи.

Сіра гуска — предок усіх європейських свійських гусей.

Водойми

ГОГОЛЬ

Зберігся подекуди в Північному Поліссі та в долині Дніпра. Належить до ниркових качок.

Довжина — до 50 см, маса — до 1,5 кг.

У пошуках їжі часто пірнає під воду.

Гніздує в дуплах дерев, дно яких самка вистеляє пухом, який вискубує в себе на черевці.

У кладці 7—12 яєць. Після появи на світ каченята одразу вистрибують із гнізда на землю. Вони швидко ростуть і вже за 10 днів стають самостійними.

Гоголь

ВЕЛИКА БІЛА ЧАПЛЯ (ЧЕПУРА ВЕЛИКА)

Поширена в долині Дніпра, східних та південних регіонах України.

Довжина — до 105 см, маса — до 1,5 кг. Живе на берегах різних водойм. Живиться водними безхребетними, рибою, пуголовками та жабами. Гніздує колоніями на верхівках дерев або в очереті. У кладці 4—5 яєць. Зимує в Північній Африці та в Аравії.

ЛЕБІДЬ-ШИПУН

Ареал охоплює всю Україну.

Довжина тіла — до 160 см, розмах крил — майже 2,5 м, маса — до 15 кг.

Живиться переважно водними рослинами. Гніздиться на заламах торішнього очерету. Кладку з 4—6 яєць насиджує самка. Самець пильно охороняє її та пташенят. Зимує скрізь, де є спокійні незамерзаючі водойми.

Зрідка на південних узбережжях можна зустріти зимуючого в Україні лебедя-кликуну, який відрізняється від свого родича жовтим (а не червоним, як у шипуна) дзьобом і гучним трубним голосом.

Лебеді-шипуні

Цікаво знати

Нижня поверхня пальців скоти вкрита гострими роговими шитами, які допомагають їй утримати слизьку рибу. Цьому сприяє і своєрідна будова лап, озброєних кігтями.

Лелеку повертаються з вирію наприкінці березня. Першими прилітають самці. Вони ремонтують свої торішні гнізда, чекаючи на самок. Якщо подруга чомусь не прилетіла, лелека так і залишається самотнім, не пускаючи в гніздо інших птахів.

Кучерявий
пелікан

ПЕЛІКАНИ

Рожевий та кучерявий пелікани живуть у низов'ях великих рік і в приморських регіонах.

Маса кучерявого пелікана — до 10 кг, розмах крил — до 3,5 м. Рожевий трохи менший.

Живиться рибою. Рибалить зграями, почасти об'єднуючись із бакланами та іншими птахами.

Гніздує на островах і в торішніх очеретах. У кладці 2–3 яйця. Насиджують і вигодовують потомство обидва батьки.

ОЗЕРНА ЧАЙКА (МАРТИН)

Населяє долини річок та озера України.

Довжина — близько 40 см, маса — до 400 г.

Живиться дрібними водними тваринами.

Гніздиться колоніями у важкодоступних прибережних місцях, на землі. У кладці 3 яйця. Пташенят вигодовує комахами та земляними черв'яками.

Тримаються досить великими зграями.

ОНДАТРА

Завезена в Україну в ХХ столітті заради цінного хутра. Мешкає по всій території країни, віддаючи перевагу берегам тихих водойм. Довжина — до 25 см, маса — до 1,5 кг. Живиться переважно різноманітними водними рослинами.

Живе поодинокі та сімейними групами. У високих берегах річок риє нори, на низьких будує затишні хатки з виходом під водою. Самка двічі або тричі на рік приводить по 6–7 дитинчат. У південних регіонах розмножується і взимку, вигодовуючи за рік 4–5 виводків.

ХОХУЛЯ

Дуже давня тварина. Релікт третинного періоду. Мешкає в заплавах озер і старицях.

Довжина — близько 40 см. Живиться водними молюсками та рачками, іноді — дрібною рибою та жабами. Живе в глибоких норах, що мають вихід під водою. Самка приводить 3–4 малюків. Взимку може полювати під кригою. Часто гине, потрапляючи в рибальські сітки.

Хохуля

Водойми

Видра

ВИДРА

Живе на прибережних ділянках водойм по всій Україні, за винятком Криму. Дуже рухлива тварина.

Довжина — до 1,5 м, маса — більше 10 кг. Живиться рибою, жабами, раками. Їй вистачає 1 кг їжі на добу.

Веде усамітнений спосіб життя.

Самка приводить 2–4 малюків, які стають дорослими лише на третій рік. До цього вони весь час живуть разом із матір'ю.

БОБЕР

Населяє береги річок, струмків, озер і місцями водоймищ Полісся, Лісостепу та Степу.

Довжина — до 160 см, маса — до 30 кг.

Це найкрупніший гризун України.

Живиться корою та гілками осики та верби, а також різноманітними водними рослинами.

Живе сім'ями. Самка народжує 3–5 добре розвинутих бобренят, які ще 2 роки залишаються разом із своїми батьками.

Бобер

Цікаво знати

Бобри влаштовують на маловодних струмках загати з колод і хмизу, які обмазують глиною та мулом, регулюючи таким чином рівень води.

У період заготівлі корму на зиму бобри іноді валять досить великі дерева. Потім відгризають крупні гілки і стягують їх під воду, де вони й зберігаються до весни.

У разі необхідності бобри риють глибокі ривчакі від свого житла до найближчих деревних заростей. Цими каналами вони можуть без перешкод сплавляти собі їжу.

Видра — дуже енергійна тварина, тому дослідники часто бачать її в різних місцях і вважають, що видр на певній ділянці більше, ніж насправді.

Взимку, коли водойми замерзають, видри в пошуках риби можуть переходити по кризі та снігу до інших. При цьому вони долають за день 15–20 км. Цікаво, що спускаючись із крутого схилу, видра притискає лапи і з'їжджає вниз просто на череві, залишаючи на снігу характерний слід у вигляді жолоба.

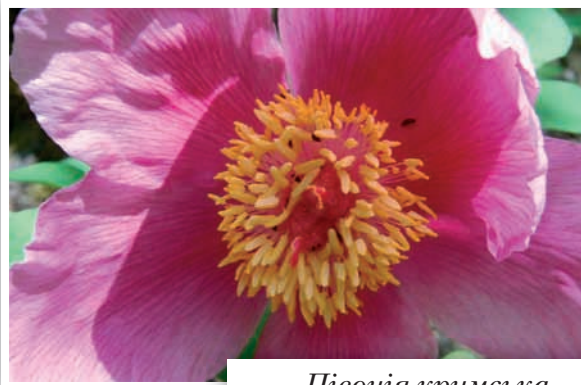

ПІВОНІЯ КРИМСЬКА

Зустрічається тільки в лісах Гірського Криму, переважно на світлих розріджених узліссях. Багаторічна трав'яниста рослина висотою до 70 см.

Цвіте в травні-червні. Квіти досягають 15–20 см у діаметрі, запашні.

Півонія кримська

ЛАДАННИК (ЧИСТ)

Ендемік Південного берега Криму. Невисокий вічнозелений кущик.

Крупні квітки дуже схожі на квіти шипшини. Листя й молоді пагони виділяють смолисту речовину — ладан. Стійкий до пожеж і перевипасу, худоба його не чіпає.

Сунічник дрібноплідний

РУСКУС ПІД'ЯЗИКОВИЙ

Росте в тінистих вологих лісах Південного берега Криму. Вічнозелений кущик висотою 40 см. Те, що зазвичай вважають листками, насправді кладодії — видозмінені стебла. Цвіте в квітні-травні, а плодоносить з липня по грудень.

СУНИЧНИК ДРІБНОПЛІДНИЙ

Релікт третинного періоду. Зберігся на Південному березі Криму. Невисоке вічнозелене багатостовбурне дерево. Висота — до 9 м. Цвіте в квітні-травні. Плоди, справді схожі на суниці, досягають у жовтні.

РОГОВИК БІБЕРШТЕЙНА

Ендемічний чагарник Кримських гір.

Полюбляє відкриті місця, може рости на кам'янистих осипах. Рясно цвіте з травня по вересень. Розмножується насінням і паростками.

ЯЛОВЕЦЬ ВИСОКИЙ

Зберігся лише на Південному березі Криму.

Вічнозелене хвойне дерево висотою 12 м.

Росте групами, утворюючи мальовничі зарості. Живе довго — 500–1000 років, та виростає дуже повільно.

Яловець

ТЮЛЬПАН КАЛЬЄ (ДВОКВІТКОВИЙ)

Ендемік Південно-Східного Криму. Ростає на сухих приморських схилах сходу Південного берега Криму. Більше ніде не зустрічається. Цибулинна рослина заввишки 20 см. Квітки парні, білі, з жовтими серцевинками.

Цвіте в березні-квітні, а насіння досягає вже в травні.

Маки

МАКИ

На півдні України та в Криму зустрічається кілька видів маків. Багаторічна трав'яниста рослина. Трапляються й однорічні види.

Маки невибагливі до кліматичних умов. Висота досягає 30–60 см.

Квіти яскраво-червоні, зрідка — білі. Цвітуть на початку літа, утворюючи в степах або на узбіччях доріг чи кам'янистих осипах мальовничі килими.

ЦИКЛАМЕН КУЗНЕЦОВА

Ендемік Білогірського району Криму. Ростає в ясені-дубових гірських лісах.

Висота — близько 10 см, квітки одиночні пониклі. Цвіте в лютому-березні.

СОСНА СТАНКЕВИЧА

Збереглася лише на Південному березі Криму, росте на кам'яних схилах.

Реліктове хвойне дерево з розкидистою кроною. Висота — до 25 м. Довжина хвоїнок — 15 см, шишок — до 10 см.

Сосна Станкевича

Цікаво знати

Плоди ялівцю схожі на ягоди. Проте це типово голонасінна рослина, тож його плоди вірніше називати шишкоягодами, оскільки це справді м'ясисті шишечки з насінням. Шишкоягоди охоче поїдають птахи та звірі, що сприяє поширенню ялівцю.

Незважаючи на сухий клімат Криму, в гірських лісах там зустрічається багато вологолюбних рослин. Вони використовують вологу хмар, які затримуються на горах.

В сухому та спекотному Криму багато рослин виділяють ароматні ефірні олії. Серед них такі як тим'ян, лаванда, кипарис, яловець і багато інших. Таке пристосування допомагає їм зменшити випаровування вологи з листя.

СКОРПІОН КРИМСЬКИЙ

Поширений тільки в Криму. Населяє кам'янисті місцевості із заростями чагарника. Веде нічний спосіб життя. Довжина — до 40 мм.

Полює на дрібних безхребетних з допомогою отруйного жала, яке знаходиться на кінці тельсона — «хвоста».

Яйцеживорідна тварина. Молодь з'являється на світ в ембріональній оболонці.

Скорпіон кримський

Сольпуга

СОЛЬПУГА ЗВИЧАЙНА

Поширена тільки в Криму та в деяких регіонах на півдні України (іноді її невірно іменують фалангою).

Довжина — до 5 см. Нічний хижак. Живиться жуками, павуками та іншими дрібними безхребетними.

Личинкової стадії немає. З яєць, відкладених самкою, виходять цілком сформовані тваринки.

Звичайна сольпуга не отруйна!

СКОЛОПЕНДРА КІЛЬЧАСТА

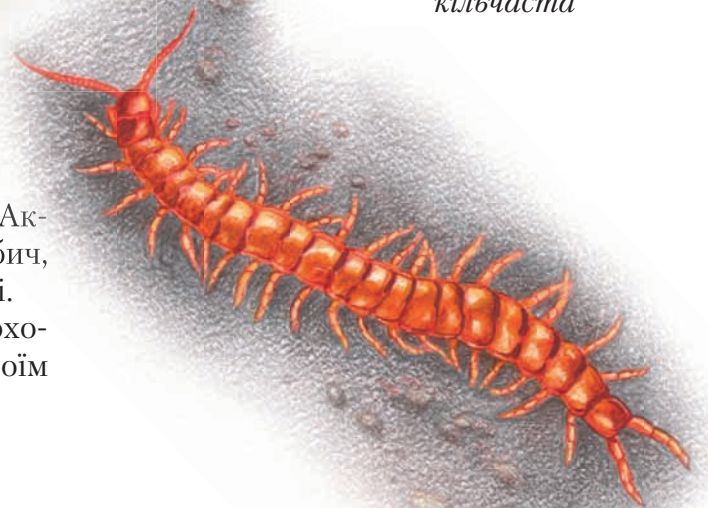
Житель Криму та півдня України.

Довжина тіла досягає 10 см.

Живиться комахами та павуками. Активно полює вночі, а вдень чатує на здобич, причаївшись у своїй підземній схованці.

Самка відкладає яйця під землею і охороняє їх кілька тижнів, обгорнувши своїм тілом. Весь цей час вона голодує.

*Сколородра
кільчаста*

ЕМБІЯ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА

Поширення цієї комахи обмежене Південним берегом Криму.

Довжина — 1 см. Живиться прілими залишками рослин, іноді нападає на комах. Навесні живе в поверхневому шарі ґрунту. Ходи вистеляє павутинням, утворюючи довгі розгалужені трубочки, в яких комаха однаково спритно пересувається як вперед, так і назад. У цей час часто тримається групами.

З настанням спеки переселяється глибше — почасти на глибину до 1,5 м.

СКЕЛЬНА ЯЩІРКА

Зустрічається в горах Південного берега Криму. Віддає перевагу скелям по берегах річок і кам'янистим розсіпам, де можуть збиратися одночасно по кілька десятків особин.

Довжина тіла з хвостом — 11–25 см.

Живиться комахами. Самка відкладає 3–8 яєць у глибокі щілини між скелями.

Кримська ящірка

ЖОВТОПУЗ

Ця безнога ящірка зустрічається тільки на Південному березі Криму та на Керченському півострові. Населяє кам'янисті схили, порослі чагарником, степові вибалки та узлісся. Не уникає садів і виноградників. Хвіст не відкидає.

Живиться дрібними тваринами — слимаками, крупними комахами та павуками, а також ящірками, дрібними зміями, гризунами, іноді — яйцями птахів. Молодь живиться комахами. Довжина тіла дорослої ящірки — до 125 см.

Це найкрупніша ящірка у фауні Європи.

Самка відкладає 6–10 яєць у своїй норі й пильно їх охороняє.

Цікаво знати

Щоб уникнути випадкового укусу скорпіонів, павуків, сколопендр, а разом і отруйних змій, треба дотримуватись простих правил:

1. Не сунути руки в щілини між камінням, покинуті нори, виймки в ґрунті тощо. Не нищпорити всліпу в траві або чагарнику.
2. Намет ставити виключно на рівній поверхні відкритого ґрунту. Територію навколо намету прибрати від сміття та каміння.
3. На ніч намет має бути щільно закритим або захищеним протимоскітною сіткою. Не можна залишати ніяких щілин!
4. Вранці не забувайте обдивитися предмети, що пролежали ніч за межами намету.
5. Ходити в лісі, степу, горах треба в закритому одязі та взутті.

РОЖЕВИЙ ШПАК

На відміну від звичайного шпака, рожевий шпак гніздує тільки на Керченському півострові.

Довжина — до 23 см. Живиться крупними комахами. З кінця літа часто годується різноманітними ягодами.

Гнізда будує великими колоніями на схилах гір та пагорбів, у норах або між камінням. У кладці 4–7 яєць. Пташенят вигодовує тільки комахами.

Рожевий шпак

Стерв'ятник

СТЕРВ'ЯТНИК

Зрідка зустрічається в горах Криму, нині майже зник.

Довжина тіла досягає 75 см, маса — приблизно до 2,5 кг.

Живиться стервом і різними м'ясними відходами. Вміє розбивати знайдені пташині яйця, кидаючи в них камінням.

Утворює постійні пари. Гніздиться переважно на скельних карнизах та серед руїн старих будівель. У кладці найчастіше 1–2 яйця.

На зиму відлітає на Південь.

СИП БІЛОГОЛОВИЙ

Мешкає тільки в горах Криму, хоча в минулому столітті зустрічався й на південному заході — в долині Дністра.

Довжина — 1 м, маса — 8 кг.

Живиться виключно стервом. У пошуках поживи ширяє в небі, на великій висоті. Пари постійні. Масивне гніздо з гілляк будує тільки на скелястих карнизах. У кладці 1 яйце. Пташеня починає літати не раніше як за 3 місяці.

Сип білоголовий

ЧОРНИЙ ГРИФ

Зберігся лише у найбільш важкодоступних горах Криму.

Довжина тіла — 100–110 см, розмах крил — до 3 м, маса — до 12 кг. Живиться тушами мертвих тварин. Утворює постійні пари. Свої величезні гнізда влаштовує на деревах. Єдине яйце насиджує майже 2 місяці. Потім ще 3–4 місяці пташеня потребує опіки. Своє дитинча грифи вигодовують напівперетравленим м'ясом.

Чорний гриф

Вухань — рідкісний вид кажана

ВЕЛИКИЙ ПІДКОВОНІС

Цей кажан зустрічається в Закарпатті та півдні Криму, у Степу та Лісостепу.

Довжина — до 71 мм, маса — до 27 г.

Живиться крупними комахами, яких ловить у повітрі. Селиться величезними колоніями в печерах, гротах, на горищах. Самка підковоноса народжує 1–2 кажанят, яких деякий час носить із собою.

Зиму проводить у підземних печерах.

Одним із рідкісних кажанів є вухань, який відзначається своєю будовою великих вух, схожих на загнуті ріжки.

Цікаво знати

Підковоніс отримав свою назву за шкірясту облямівку на мордочці у формі підкови. Така незвичайна будова пов'язана з тим, що він видає ультразвуки ніздрями.

У Гірському Криму благородний олень і лисиця в результаті тривалої ізоляції утворили самостійні підвиди, котрі забарвленням хутра і розмірами відрізняються від родичів на материку.

Серед мешканців Криму зустрічаються вихідці з Далекого Сходу. Це дикий кабан і єнотовидний собака. М'який та малосніжний кримський клімат особливо підходить цим тваринам, які не люблять глибоких снігових заметів.

Мешканці Криму — кримський гекон і леопардовий полоз — є найрідкіснішими рептиліями України.

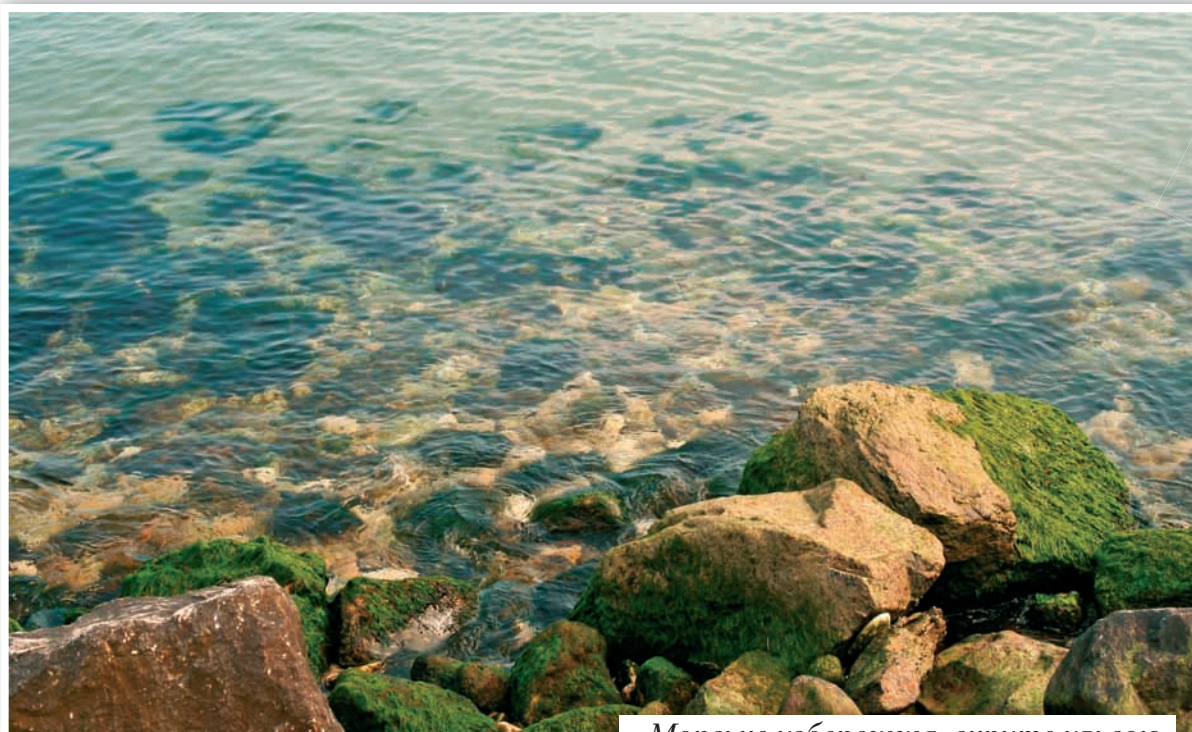
ЦИСТОЗИРА

Росте в Чорному та Азовському морях. Густо вкриває підводні камені та скелі. Досягає висоти 1,7 м. Це найкрупніша бура водорість флори України.

Має вигляд куща, але не має стебла та коренів. Складається зі стебловидної слані — талому. В його тканинах утворюються повітряні пухирці, завдяки яким пагони плавають у воді й мають розправлений вигляд. Вони дають прихисток великій кількості морських організмів.

ЧЕРВОНІ ВОДОРОСТІ

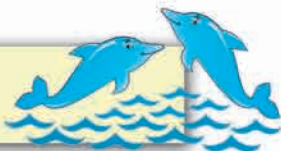
Найвідомішою з червоних водоростей України є філофора. Великі зарості цієї водорості можна бачити в північно-західній частині Чорного моря — Філофоровому полі Зернова. Завдяки червоному пігменту, що міститься в таломі, їх називають багрянками. У Чорному морі відомо 134 види багрянок.

Морське узбережжя, вкрите ульвою

УЛЬВА

Звичайна водорість прибережних районів Чорного моря. Росте на будь-якому твердому ґрунті, на підводних скелях і спорудах. Її тіло складається з двошарової слані. Не має стебла, листя та коренів.

ЗООПЛАНКТОН

Так називається безліч різних дрібних тваринок, що живуть у товщі води, — коловороток, калянусів тощо, — яких почасти можна роздивитися тільки в мікроскоп. Розміри більшості з цих організмів не перевищують 1 мм.

До складу планктону, крім одноклітинних тварин, входить безліч дрібних личинок молюсків, ракоподібних, асцидій та риб.

Планктонні тварини живляться бактеріями та одноклітинними водоростями.

РЕБРОПЛАВИ

Звичайні мешканці морських вод.

У 80-ті роки ХХ століття у Чорному морі виявлено новий вид реброплава, якого раніше тут не було, — мнеміопсис.

Живиться цей хижак зоопланктоном та іншими дрібними тваринами моря, а також може поїдати ікру риб.

Довжина — до 10 см. Не маючи природних ворогів, він неймовірно розмножився. Одна особина продукує до 3,5 тисяч дрібних яєць на добу!

Реброплав

РАПАНА

Батьківщина цього молюска — моря Далекого Сходу. В 1947 році виявлена в Чорному морі.

Довжина мушлі рапани може досягати 15 см.

Хижак, що живиться устрицями та мідіями.

В одній яйцевій капсулі буває до 1000 яєць, а самка викидає безліч таких капсул. Плаваючі личинки — велігера — після розселення осідають на дно і перетворюються на маленьких рапан.

Мушля рапани

Цікаво знати

Більшість червоних водоростей ростуть на глибині не більше 10–40 м, та деякі з них добре почуваються й на великій глибині — до 100–200 м!

Ульву часто неправильно називають морською капустою, однак її можна було б назвати морським салатом, оскільки в деяких країнах місцеве населення вживає її в їжу.

Медуза аурелія

МЕДУЗА АУРЕЛІЯ

Знайомий кожному найчисленніший представник типу Кишковопорожнинних у Чорному та Азовському морях.

Діаметр її «зонтика» — до 40 см.

Живиться фітопланктоном. Рот розміщений під ковпаком і оснащений щупальцями з жалкими клітинами.

Для людини абсолютно безпечна.

МОРСЬКІ ГУБКИ

У Чорному морі живе 28 видів цих невеликих за розміром тварин.

Живляться планктоном і розчиненими у воді органічними речовинами. Відіграють важливу роль як живі фільтри морської води. Являють собою колонію клітин — проміжну форму між одно- та багатоклітинними тваринами.

МОРСЬКИЙ ЖОЛУДЬ (МУХОРКА)

Цей рачок населяє Чорне та Азовське моря. Веде сидячий спосіб життя, прикріплюється до будь-яких предметів під водою. Утворює великі колонії.

Розмір вапнякової мушлі морського жолудя невеликий — до 3 см. Рачок може розсувати її стулки, а змахами грудних ніжок гнати воду всередину для дихання та харчування.

Живиться одноклітинними водоростями та зоопланктонними організмами, відфільтровуючи їх із морської води.

Одна особина може викидати кілька тисяч крихітних плаваючих личинок, які згодом осідають на будь-яких зручних місцях, навіть на мушлях моллюсків і панцирах крабів.

Існує вид морського жолудя, який живе на скелях вище рівня води й задовольняється лише бризками хвиль.

Морські жолуді

МОРСЬКІ КРАБИ

Кілька видів зустрічається біля берегів Криму.

Довжина карапакса (щита головогрудей) звичайно не перевищує 9 см. Живляться дрібними морськими тваринами та органічними рештками. Самки виношують по кілька тисяч яєць. З них виводяться личинки, які спершу ведуть планктонний спосіб життя, а згодом перетворюються на маленьких крабиків.

Морський краб

УСТРИЦІ ТА МІДІЇ

Молюски, дуже поширені в Чорному, а мідії — і в Азовському морях.

Живуть від зони прибою до глибини 80 м, міцно прикріплюючись до різноманітних підводних предметів, але за бажання можуть відчеплятися й переміщуватися на інше місце. Довжина мушлі — до 12 см. Самки устриці за сезон дають до 500 мільйонів дрібних яєць. Плаваючі личинки швидко розселяються на великій площі.

НЕРЕЇС

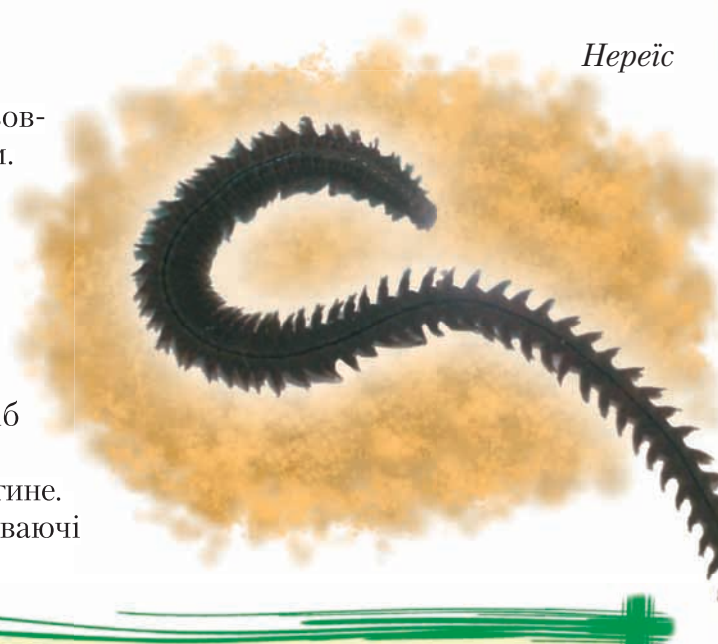
Поширений у Чорному та Азовському морях на глибині до 200 м. Належить до класу Поліхет.

Довжина тіла — до 12 см.

Живиться різноманітними органічними залишками тварин і рослин, які знаходить в піщаному ґрунті або в мулі. Веде виключно донний спосіб життя.

Викинувши яйця, тварина гине. З яєць виводяться крихітні плаваючі личинки — трохофори.

Нереїс

Цікаво знати

Устриці та мідії — молюски-фільтратори — живляться мікроскопічними планктонними організмами та органічними частинками з води. Колонія цих молюсків, що займає площу 1 кв. метр, здатна відфільтрувати 280 т води за добу.

Ланцетник являє собою величезний інтерес для науки як уцілілий нащадок давніх тварин, від яких походять усі хребетні тварини, включаючи й людину.

Актинія кінська

АКТИНІЯ КІНСЬКА

Мешкає в прибережних районах Чорного моря. Зустрічаються особини з червоними, зеленими та синіми щупальцями.

Діаметр вінчика може досягати 4–7 см.

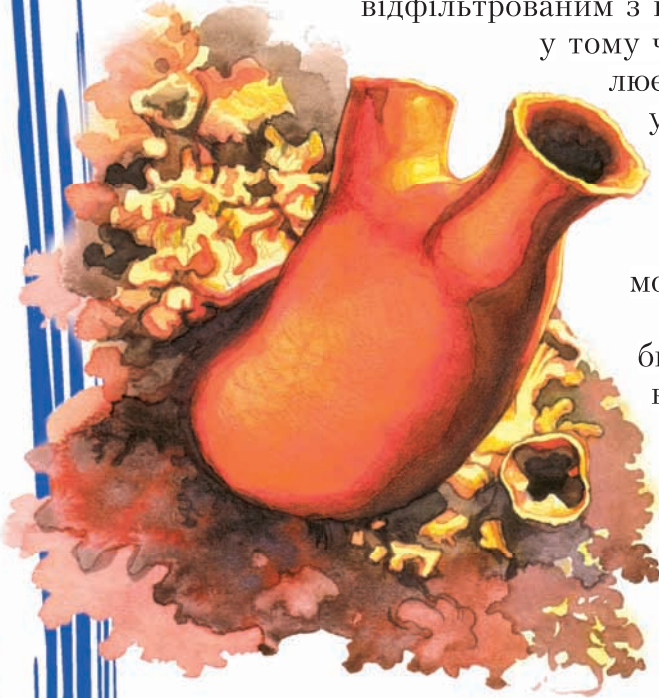
Дрібні особини живляться планктоном, крупні — креветками та дрібними рибками. На щупальцях є особливі жалкі клітини. Вони містять отруту, яка паралізує здобич.

Розмножується брунькуванням та яйцями, з яких виходять маленькі поліпи.

ТЕРЕДО

Асцидія

Двостулковий морський молюск. Довжина — до 15 мм. Живиться відфільтрованим з води планктоном і органічними речовинами, у тому числі й тирсою. З допомогою мушлі висвердлює собі ходи в будь-якій деревині, що потрапить у море. Ці ходи ніколи не перетинаються.

АСЦИДІЇ

Десятки видів цих тварин населяють Чорне море. Ведуть сидячий спосіб життя.

Утворюють великі колонії. Розмір однієї особини — до 2 мм. Мішкувате тіло має два отвори, крізь які проходить вода. Живляться відфільтрованим з морської води планктоном.

Близькі родичі хребтних тварин. З яєць виводяться личинки, що нагадують пуголовків. Відпливши подалі, вони прикріплюються до дна і перетворюються на дорослих асцидій.

ЛАНЦЕТНИК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

Мешкає в теплих затоках Чорного моря.

Довжина — 3–7 см. Уздовж тіла має світлочутливі вічка. Уникає освітлених місць.

Зарившись у крупний пісок, відфільтровує собі їжу — мікроскопічних тварин і рослини.

Ланцетник

Морська лисиця

МОРСЬКА ЛИСИЦЯ

Населяє мілководні ділянки Чорного моря до глибини 100 м.

Довжина з хвостом — до 125 см.

Живиться донними видами ракоподібних і риб, іноді — молюсками.

Самка відкладає кілька десятків яєць, поміщених у рогові капсули своерідної форми, які в народі називають русалчиним капшуком.

Новонароджені рибинки мають довжину до 13 см і ширину до 8 см.

Веде присмерковий спосіб життя. Для людини безпечна.

МОРСЬКИЙ КІТ

Цей скат-хвостокол мешкає в Чорному та Азовському морях. Має на хвості отруйний зазублений хвостовий шип.

Довжина — до 2,5 м, маса — до 20 кг.

Живиться різноманітними дрібними тваринами, яких розшукує на дні.

В червні-липні самка народжує 4–10 добре розвинутих дитинчат.

Морський кіт

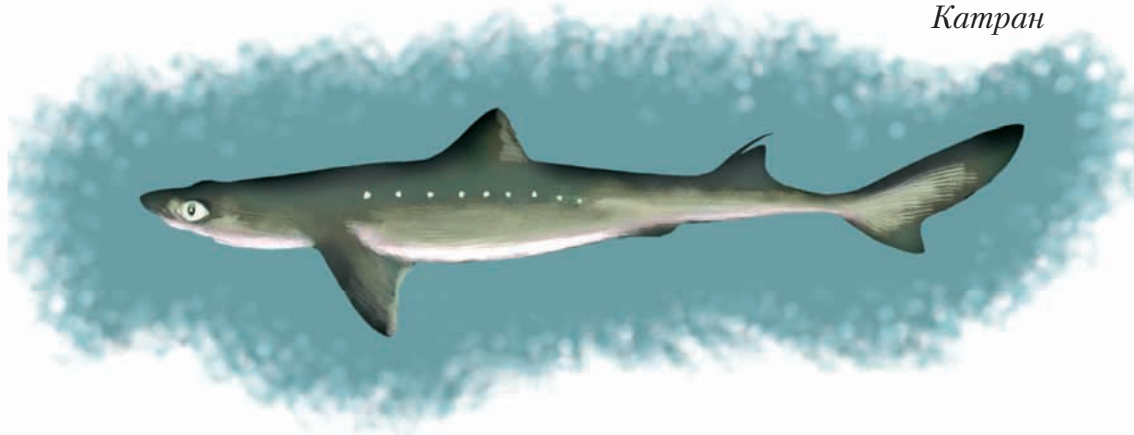
КАТРАН

Ця акула поширена в Чорному морі. Довжина — до 2 м, маса — до 15 кг.

Виявляє присмеркову активність. Живиться рибою, крабами й креветками.

Яйцеживорідна тварина. Протягом 18 місяців у тілі самки розвиваються до 29 яєць. Добре розвинуті акуленята завдовжки до 33 см народжуються взимку або рано навесні. Дорослі акули тримаються зграями в глибині моря та часто з'являється й біля поверхні. Живуть до 25 років.

Катран

БІЛУГА

Живе в Чорному та Азовському морях. Рекордна довжина — 5 м, маса — 1230 кг! Молодь спочатку живиться кількою та хамсою, поступово переходячи до більш крупної здобичі. З весни до осені нерестує в нижній течії Дунаю, Дністра та Дніпра, на ділянках зі швидкою течією та галечниковим дном. Плідність дуже велика — до 7 мільйонів ікринок. Мальки в перше ж літо скочуються в море.

*Стерлядь —
як і її родички білуга та севрюга,
належить до давніх осетрових риб*

СЕВРЮГА

Ця риба — мешканець мілководних ділянок Чорного та Азовського морів. Досягає довжини 2,2 м і маси до 300 кг. Живиться рибою, молюсками та рачками. Нереститься в нижній течії річок, що впадають у Чорне та Азовське моря, на чистих піщаних ділянках зі швидкою течією. Самка викидає до 650 тисяч ікринок. Після нересту повертається в море. Мальки також скочуються за течією.

Морський коник

МОРСЬКИЙ КОНИК

Поширений у Чорному та Азовському морях. Віддає перевагу густо зарослим прибережним ділянкам.

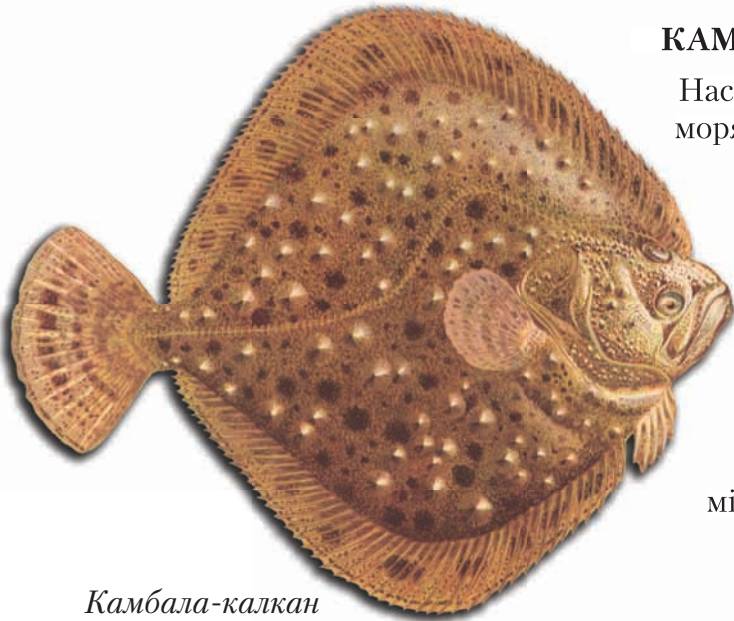
Довжина тіла — до 12 см.

Живиться дрібним зоопланктоном.

Від 10 до 200 ікринок самка викидає в спеціальну виводкову сумку на череві самця. Після появи мальків «татусь» іще деякий час опікує малят, ховаючи їх у сумку в разі небезпеки.

Море

Камбала-калкан

КАМБАЛА-КАЛКАН

Населяє прибережні ділянки Чорного моря до глибини 90–100 м.

Веде виключно придонне життя.

Довжина тіла почасти досягає 85 см, маса — до 15 кг.

Хижак, живиться рибою.

Здатність змінювати забарвлення відповідно до навколишнього фону роблять її практично невидимою на морському дні.

Самка викидає від 2,5 до 13 мільйонів ікринок.

Анчоуси

АНЧОУС (ХАМСА)

Найчисленніша риба Чорного та Азовського морів. Довжина тіла цієї рибки 10–15 см.

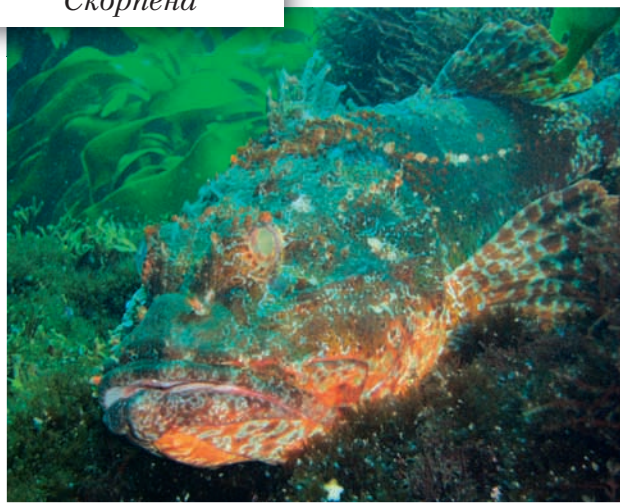
Живиться планктоном.

Величезними зграями навесні та влітку анчоус годується та нереститься в поверхневих шарах води. Середня плідність самки — близько 13 тисяч ікринок.

Зимує в глибинних водах Чорного моря.

Скорпена

СКОРПЕНА

Зустрічається переважно на кам'янистих, порослих водоростями ділянках Чорного моря.

Довжина — 30 см, маса — 500 г.

Живиться креветками та рибою, підстерігаючи їх у засідці.

Влітку порціями викидає до 178 тисяч ікринок у слизовій оболонці. Такі слизові грудочки можуть далеко розноситися хвилями.

Майже щомісяця линяє, скидаючи стару шкіру, як змія.

Кефаль

КЕФАЛЬ

У прибережних водах морів України зустрічається п'ять видів кефалі. Найкрупніша з них, лобан, досягає 90 см завдовжки і може мати масу більше 6 кг. Крім того, досить поширені види — сингіль та гостроносик. В останні роки в наших морях акліматизовано й далекосхідний вид кефалі — піленгаса.

Основа харчування кефалі складає детрит (поживний мул) і перифітон (рослинне і тваринне обростання під-

водних скель і споруд). Нерестяться у червні-серпні. Ікру кефалі у вигляді слизьких грудочок, що плавають біля поверхні води, можна зустріти й у відкритому морі, проте молодь, яка виводиться з ікринок, незабаром повертається до берегів.

Усі види кефалі добре плавають і можуть здійснювати міграції, однак частіше це осіла риба. Вони дуже рухливі й, потривожені, здатні вистрибувати з води.

ЛОСОСЬ ЧОРНОМОРСЬКИЙ

У Чорному морі зустрічається досить рідко. Є близьким родичем сьомги.

Довжина тіла досягає 110 см, маса — до 24 кг. Живиться переважно дрібною рибою. На нерест заходить у ріки з лютого. Пара риб нерестує на ділянках зі швидкою течією та кам'янистим дном. Плідність — близько 5,5 тисячі ікринок. Личинки та мальки до 3—4 років живуть у річках, після чого скочуються в море.

ОСЕЛЕДЕЦЬ ЧОРНОМОРСЬКИЙ

Населяє басейни Чорного та Азовського морів, дуже поширений вид.

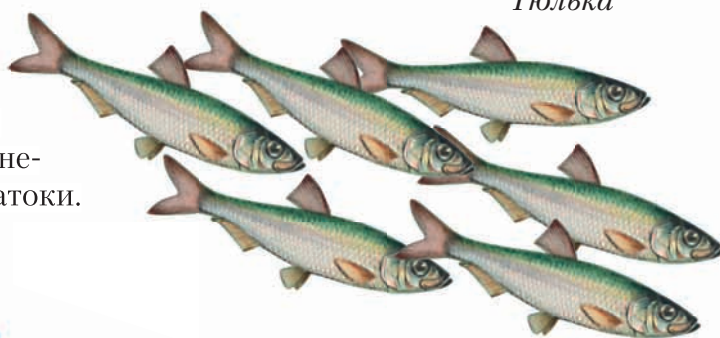
Досягає 30 см завдовжки. Живиться дрібною рибою і планктонними ракоподібними. Навесні великими зграями заходить у річки на нерест. Самка викидає до 50 тисяч ікринок. На зиму покидає Азовське море і зимує у водах Чорного моря.

ТЮЛЬКА

Поширена в Чорному та Азовському морях. Друга назва — кілька. Довжина тіла не більше 9 см.

Живиться зоо- й фітопланктоном. Утворює величезні скупчення. На нерест заходить у річки та опріснені затоки. Самка викидає до 10 тисяч ікринок.

Тюлька

СОНЦЕВИК

Житель відкритих вод Чорного моря глибиною близько 100 м. Довжина — до 50 см. Хижак, живиться досить крупною рибою.

Своїми повільними рухами та широким сплюсненим тілом, майже непомітним спереду, сонцевик вводить в оману неуважну рибу. Наблизившись до жертви, він робить різкий кидок і з силою втягує її в пащу разом із водою.

ЖОВТА ТРИГЛА (МОРСЬКИЙ ПІВЕНЬ)

Мешкає в прибережних районах Чорного моря, Керченської протоки та прилеглих ділянках Азовського моря. Веде придонний спосіб життя, дотримуючись глибини 10–60 м.

Довжина тіла досягає до 75 см, маса — 5,2 кг. Нереститься влітку.

Самка викидає до 14 тисяч ікринок на кам'янисте або піщане дно.

Жовта тригла

СТАВРИДА

Населяє прибережні води Чорного моря. Одна з основних промислових риб.

Її вважають особливим підвидом середземноморської ставриди. Розрізняють дві форми: звичайну (дрібну) — до 20 см завдовжки, та південну — до 55 см.

Живиться дрібною рибкою та ракоподібними. Нереститься влітку вздовж берегів. На зиму ховається в донних ямах, або йде на глибину від 30 до 100 м. В цей час може зовсім нічого не їсти.

Ставрида

РИБА-ГОЛКА (ІГЛИЦЯ ПУХЛОЩОКА)

Мешканець прибережних районів Чорного та Азовського морів. Любить ділянки з солонуватою водою, проникає в прісні водойми. Довжина — до 20 см. Живиться зоопланктоном. Кілька десятків ікринок відкладається у виводкову сумку на череві самця. Там же він згодом носить і мальків.

Риба-голка

Морський чорт

МОРСЬКИЙ ЧОРТ

Житель Чорного моря, друга назва — європейський вудильник. Живе та полює на глибині 50–200 м. Довжина — до 1,5 м, з них 1 м припадає на голову! Маса частки може досягати 20 кг.

Нерухомо чатує на здобич на морському дні. Ворушиться тільки його вудка-еска (видозмінений спинний плавець), приваблюючи необережних риб.

Нереститься на глибині до 2000 м. Самка викидає до 3 мільйонів ікринок. Незважаючи на це, вид дуже рідкісний. Вірогідно це пояснюється тим, що на глибині більше 200 м води Чорного моря мають високу концентрацію отруйного газу сірководню і практично не придатні для життя.

ГАГА ЗВИЧАЙНА (ПУХІВКА)

Зрідка гніздиться в Північному Причорномор'ї, раніше її в Україні не було.

Довжина — до 71 см, маса — до 3 кг.

Годується в морі, виловлюючи молюсків і різноманітних ракоподібних.

Пари утворює тільки в шлюбний період.

Самка вистеляє гніздо унікальним теплим пухом, який вискубує в себе на череві. У кладці 5–6 яєць. Щойно пташенята вилупляться й обсохнуть, мати веде їх у море.

Гага звичайна

АФАЛІНА

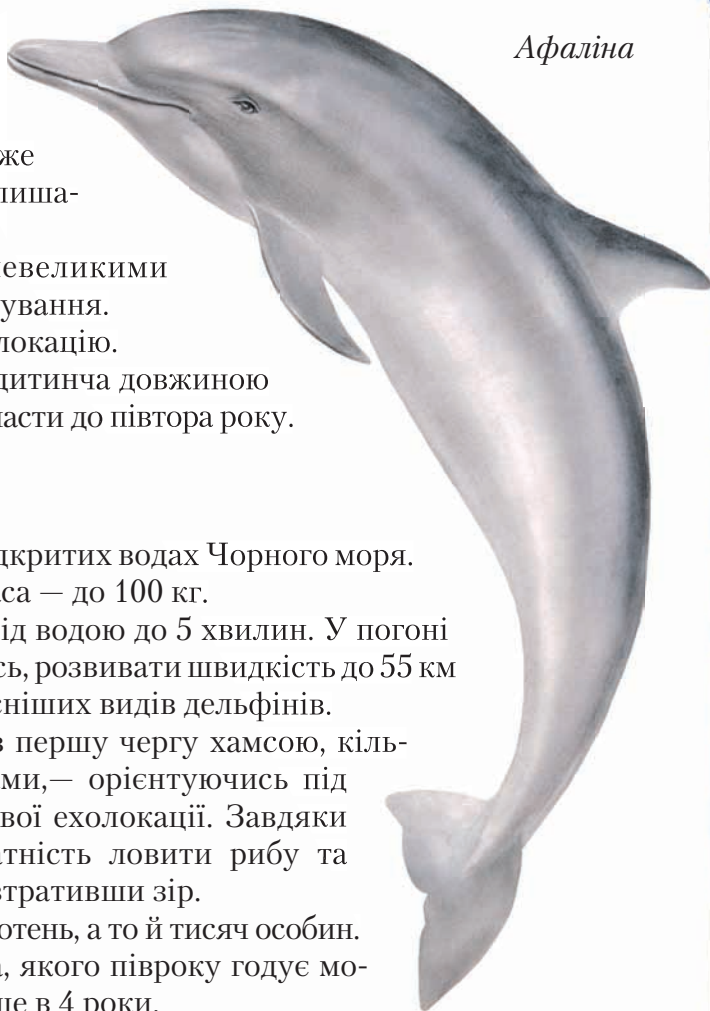
Мешканець прибережних районів Чорного моря. Довжина — до 2,3 м, рекорд — 3,1 м. Живиться рибою. За здобиччю може пірнати на глибину до 174 м і залишатися під водою до 15 хвилин.

Товариська тварина, живе невеликими групами, має багату «мову» спілкування.

Застосовує ультразвукову ехолокацію.

Навесні самка народжує одне дитинча довжиною до 1 м. Молоком годує довго — почасти до півтора року.

Афаліна

ДЕЛЬФІН-БІЛОБОЧКА

Поширений біля узбереж і у відкритих водах Чорного моря. Довжина тіла досягає до 2,6 м, маса — до 100 кг.

Пірнаючи, може залишатися під водою до 5 хвилин. У погоні за здобиччю здатний, розігнавшись, розвивати швидкість до 55 км на годину. Це один із найшвидкісніших видів дельфінів.

Живиться дрібною рибою, — в першу чергу хамсою, кількою та іншими зграйними видами, — орієнтуючись під водою з допомогою ультразвукової ехолокації. Завдяки ехолокації тварина зберігає здатність ловити рибу та ухилятися від перешкод, навіть втрапивши зір.

Тримається стадами по кілька сотень, а то й тисяч особин.

Самка народжує одне дитинча, якого півроку годує молоком. Малюк стає дорослим лише в 4 роки.

Цікаво знати

В Чорному та Азовському морях є чимало небезпечних мешканців. У малолюдних місцях не варто ходити босоніж по морському дну — можна випадково наступити на ската-хвостокола, морського дракончика або скорпену й дістати відчутного уколу.

Отрута морського дракончика дуже небезпечна для людини, тому постраждалого слід негайно доставити в лікарню!

Дикі тварини досить непередбачувані. Це зайвий раз доводить трагічна загибель у 2006 році відомого австралійського натураліста Стіва Ірвіна, враженого в серце ударом шипа ската-хвостокола (морського kota) при необережному поводженні з твариною.

Вік білуг, які вперше йдуть на нерест, такий: для самок 17–26 років, для самців — 14–23 роки. Не дивно, що кількість особин цього виду щороку зменшується.

Здатність до навчання в дельфінів-афалін вища, ніж в інших дельфінів чи навіть собак, проте нижча, ніж у людиноподібних мавп. Саме афаліна — головний актор у дельфінаріях.

Лишайник куцистий

ЛИШАЙНИКИ

В Україні відомо більше 1000 видів. Ці своєрідні організми знайдеш повсюди. Являють собою симбіоз гриба та одноклітинної водорості. Гіфи гриба утворюють слань різноманітної форми та кольору, в якій присутні клітини водоростей.

У водорості відбувається фотосинтез, із допомогою якого рослина утворює органічні речовини. Гриб «надає їй житло», всмоктує з ґрунту воду та мінеральні речовини. Натомість він засвоює відмерлі старі клітини водорості.

МАРШАНЦІЯ

Може зустрітися в будь-якому вологому куточку країни. Не має листків і стебла. Її листкоподібна слань росте на ґрунті, до якого прикріплюється коренеподібними придатками — ризоїдами. Це одна з найпримітивніших земних рослин.

Хвоц польовий

ХВОЦ

Росте по всій території України. Невибагливий до ландшафту, проте потребує вдосталь вологи. Має дуже давнє походження.

Багаторічна рослина, розвиває довгі підземні кореневища. Висота надземних пагонів — до 1 м. Листя збереглося у вигляді маленьких лусочок.

Розмножується вегетативно та спорами. У польового хвоца спороносні пагони з'являються рано навесні, до появи вегетативних пагонів, а в лісового — одночасно з ними.

Вся країна – рідний дім

ОЧИТКИ

Більшість видів росте на сухих гірських схилах Карпат і Криму, утворюючи серед каміння мальовничі зарості-«подушки». Проте є й лісові види, які віддають перевагу світлим сосновим лісам з піщаним ґрунтом.

Мають дуже високу здатність до вегетативного розмноження. Навіть уламок пагона може утворювати корені й давати початок новій рослині.

Очиток їдкий

БАРВІНОК

Барвінок малий дуже поширений у лісах різного типу, а барвінок трав'янистий — переважно у степах.

Обидва види — багаторічники висотою 10—30 см. Барвінок малий є вічнозеленим, а барвінок трав'янистий — літньозелена рослина, його надземні пагони на зиму відмирають.

Барвінок малий вичайно росте у вигляді сланких пагонів, які легко вкорінюються. Рясно цвіте у травні.

Барвінок

ТОНКОНІГ

Одна з найпоширеніших рослин родини Злаків. Численні види цієї рослини різняться за розмірами та характером місцезростання — є степові, лугові та лісові види.

Тонконіг дібровний — красива трава до 50 см заввишки. Тонконіг повзучий, висотою 10 см, зустрічається на галявинах та луках. Ним засівають стадіони. У тонконога цибулинного у волотях розвиваються не квітки та насіння, а бруньки, подібні до цибулинок.

Мох

БРІЄВІ МОХИ

Дуже поширені в Україні рослини, що ростуть килимом або подушками. Відомо близько 550 видів мохів.

Розмножуються спорами, які достигають у спорогонах — маленьких коробочках на тонких ніжках.

Можуть рости практично в будь-якій місцевості.

Чистотіл

ЧИСТОТІЛ

Трав'янистий багаторічник висотою більше півметра.

Цвіте протягом усього літа. Яскраво-оранжевий сік чистотіла досить отруйний, тому дикі копитні тварини його не чіпають.

Звичайна рослина по всій території країни. Є символом порушеного людиною середовища. Росте в занедбаних і недоглянутих місцях, на звалищах тощо. У природних лісах його майже не буває.

КРОПИВА ДВОДОМНА

В Україні поширена практично всюди, крім луків із щільним дерновим покривом та степів, росте біля людського житла.

Багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 1 м, утворює густі зарості.

Жалкі волоски захищають кропиву від крупних тварин. Та її пишним листям безкарно ласують слимаки, гусінь та жуки.

Кропива дводомна

ОРХІДЕЇ

Це не суто тропічні квіти, як багато хто гадає. В Україні росте чимало їх видів. Це зозулинець, булатка, офріси, пальчатокорінники, любки і, звичайно, найкрасивіші – венерині черевички.

Трав'янисті багаторічники висотою від 20 до 80 см. Квітки запилюються комахами. При достиганні утворюється величезна кількість дрібного насіння, яке може прорости тільки за наявності міцелію певного виду грибів, який постачає йому поживні речовини. За кілька років після проростання з'являється перший листок, а ще через багато років рослина починає цвісти. Тому ці чудові квіти потребують дбайливого ставлення до себе.

Вся країна – рідний дім

Терен

ТЕРЕН

Колюча слива. Росте в багатьох регіонах Полісся та Лісостепу. За річковими долинами часто проникає і в Степ. Росте на сонячних лісових галявинах та узліссях.

Чагарник висотою 1,5–2 м.

Зацвітає в період розпускання листя. Утворює щільні зарості, які дають прихисток безлічі птахів та комах. Восени досягають сизо-чорні ягоди, якими ласують лісові птахи та звірі, сприяючи активному розселенню рослини.

ГЛІД

Різні види глуду ростуть по всій території країни. Деревоподібні форми можуть досягати висоти 5 м.

Цвіте в кінці весни й на початку літа. Дає рясні врожаї яскраво-червоних плодів, які є важливим кормом для багатьох тварин.

МАЛИНА ЗВИЧАЙНА

Розповсюджена в лісах Полісся та Карпат. Місцями в Лісостепу утворює суцільні зарості — малинники.

Цвіте в травні-червні, а плодоносить у липні-серпні. Розмножується з допомогою насіння та корневих пагонів.

Глід

Квітка шипшини

ШИПШИНА

Дика троянда. Різні види можна зустріти по всій території України. Росте у формі колючого куща заввишки від 0,5 до 2,5 м.

Цвіте на початку літа запашними білими або рожевими квітами.

Наприкінці літа досягають плоди червоного кольору, дуже поживні та багаті вітамінами, ними годуються лісові мешканці.

ТОПОЛЯ

В дикому стані по всій Україні росте два види тополі — чорна та біла. Ці дерева віддають перевагу заплавному лісам. Ростуть групами або поодинокі.

Біла має широку розлогу крону і світлу, майже білу кору. За опушене знизу листя її іноді називають сріблястою.

Чорна тополя, осокір, має пірамідальну крону та видовжене гладеньке листя.

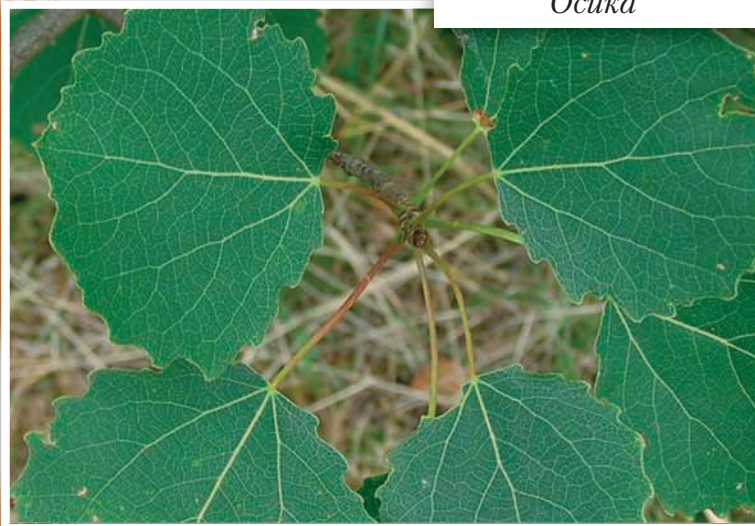
Висота 30—45 м, окремі екземпляри досягають висоти 60 м та діаметру стовбура 1,5 м. Вітрозапилована рослина. Цвіте навесні, до розпускання листя.

Чоловічі сережки після цвітіння опадають. У жіночих досягає насіння з пуховими летючками, яке на початку літа розноситься вітром і проростає у вологому ґрунті.

Тополя

Осика

ОСИКА

Росте майже по всій Україні, крім степових південних регіонів та Північного Криму. Осика — близька родичка тополі.

Досягає 30 м заввишки. Діаметр стовбура — до 1 м. Листки мають довгі сплюснені черешки. Через це листя рослини тремтить від найменшого вітерця.

Кора, гілки та молоді пагони осики служать важливим кормом для зайців, бобрів і копитних тварин.

В'ЯЗ ДРІБНОЛИСТИЙ (ПЕРИСТИЙ)

Широко культивується в більшості країн світу. В Україні стає звичним деревом у листяних та змішаних лісах. Вітрозапилована рослина, плід — горішок з крильцем. Досягає висоти 25 м. Дуже витривале та посухостійке дерево.

Вся країна — рідний дім

Клен
американський

КЛЕН АМЕРИКАНСЬКИЙ

Походить з Північної Америки. Поширений по всій Україні, зустрічається в усіх природних зонах. Досягає висоти 25 м, але трухлявіє вже до 30 років.

Раніше його культивували як невибагливе та швидко-ростуче дерево для закріплення легких ґрунтів.

Нині стає небезпечним «бур'яном», витісняючи з лісів інші деревні насадження та збіднюючи екосистеми.

КІНСЬКИЙ КАШТАН

Батьківщина — гірські ліси Балканського півострова. Як невибагливе та красиве дерево був штучно розселений людиною в усіх країнах помірної поясу.

Висота — до 30 м, діаметр стовбура — до 1,5 м.

Цвіте наприкінці весни. Кремово-білі суцвіття каштана стали символом Києва. Колючі плоди досягають у вересні. Назву «каштан» отримав за схожість плодів зі справжнім каштаном. Та кінський каштан йому зовсім не родич.

РОБІНІЯ (БІЛА АКАЦІЯ)

У XIX столітті завезена в Україну з Північної Америки. Широко розповсюдилась завдяки своїй красі та невибагливості. У лісопосадках росте як чагарник.

У вигляді дерева досягає висоти 30 м. Рясно цвіте на початку літа. Гарний медонос, мед із її квітів має цілющі властивості.

Робінія біла не лише не є родичкою справжніх тропічних акацій, але навіть не схожа на них.

Робінія

Цікаво знати

Листя та стебла кропиви вкриті жалкими волосками, що мають вигляд мініатюрних трубочок з їдкою рідиною. Кінчики цих трубочок складаються з кремнію і легко обламуються. Їх гострі краї проколюють шкіру, і їдка рідина потрапляє в крихітну ранку, завдаючи опіку.

Під час прогулянки в лісі краще не зривати квіти для букетів. Особливо це стосується незнайомих видів. Серед купи квітів може опинитися занепащена орхідея — можливо, єдина в даній місцевості. Навіть побачивши цілу галявину орхідей, не рвіть їх, а краще сфотографуйте на пам'ять.

МУРАХИ-АМАЗОНКИ

Поширені по всій Україні, хоча мало хто про них чув. Довжина — близько 7 мм. Мають довгі вузькі щелепи-жвали. Ця бойова зброя заважає мурахам-амазонкам самостійно харчуватися. Тому їх годують і чистять мурахи інших видів, яких амазонки вирощують у своїй домівці, викрадаючи лялечки з чужих мурашників. Самі амазонки тільки захищають мурашник і полкують.

Власних мурашників вони не будують. Самка-засновниця відкладає свої яйця в мурашник, що належить іншому виду,— найчастіше бурим мурахам, які потім будуть обслуговувати непроханих гостей.

СЛИМАК

Слимаками називають черевоногих молюсків, що не мають мушлі. Живуть у вологих місцях, ведуть нічний спосіб життя.

Живляться соковитими рослинами, грибами та ягодами.

Всі слимаки — гермафродити. Всі особини свої напівпрозорі яйця заривають у вологий ґрунт.

Для захисту від хижаків виділяють їдкий та отруйний слиз.

Слимак

Косарик

КОСАРИК

Живе практично скрізь, віддає перевагу вологим місцям зі зручними місцями для схованки.

Довжина — близько 1 см. Ніжки майже вдсятеро довші. Веде присмерковий спосіб життя.

Живиться дрібними молюсками, стоногами та комахами. На відміну від павуків, споживає і тверді частини здобичі.

Плідність самки — до 600 яєць. З них виводяться маленькі, цілком сформовані косарики.

Вся країна — рідний дім

Мокриця

МОКРИЦЯ (СТОНОГА)

Ці наземні ракоподібні поширені по всій країні. Присмеркові тварини. Вдень ховаються у вологих місцях.

Довжина — до 18 мм.

Живиться рослинними рештками.

Самка виношує у виводковій сумці кілька десятків яєць, з яких виводяться маленькі мокриці. Засвоює кисень із повітря зябрами.

ІКСОДОВІ КЛІЩІ

Зустрічаються в усіх регіонах України. Довжина тіла — 3–5 мм.

Мають складний цикл розвитку.

З яйця виводиться личинка, яка на цій стадії розвитку має три пари ніжок.

Напившись крові якої-небудь тварини, вона линяє і перетворюється на німфу-личинку з чотирма парами ніжок. А вже та, знову ж таки напившись крові, перетворюється на дорослого кліща. Вони нападають на хижих ссавців, копитних і людину. Самка відкладає тисячі яєць, після чого гине.

! Цікаво знати

Тільки іксодові кліщі, а також комарі та інші кровосисні комахи справді небезпечні, оскільки можуть переносити небезпечні хвороби. Якщо навесні та влітку ви буваєте на природі, завжди застосовуйте спеціальні відлякуючі засоби, які є у продажу.

Кліщ

Павук-хрестовик

ПАВУК-ХРЕСТОВИК

Зустрічається в садах і парках по всій Україні. Проте найчастіше їх можна побачити в лісі.

Довжина тіла самки досягає 2,5 см, самця — не більше 11 мм.

Забарвлення різноманітне, на черевці є хрестоподібний малюнок.

Хижак, який ловить тенетами комах, навіть крупних. Наприклад, осу павук спритно обплутує липким павутинням і вже тоді «береться до обіду».

Кладка яєць «упаковується» в павутинні кокони, які самка ховає в потаємних місцях.

Ківсяк

КІВСЯК (РЯСНОНІГ)

Звичайна тварина лісів, садів і парків — таких місць, де в достатку є прілі залишки рослин. Довжина тіла — близько 3 см.

Живиться гниючими рослинними рештками. Його ще називають тисячоніжкою, хоча ніжок він має трохи більше сотні.

Яйця відкладає грудочками у вологу землю. Веде потаємний спосіб життя.

Ця безпорадна на вигляд тварина має хімічний захист від хижих комах, птахів і гризунів. Ківсяк виділяє їдку рідину, тому більшість тварин його не чіпає.

НОГОХВІСТКА

Живе у вологому ґрунті в усіх регіонах України. Стрибає з допомогою своєрідного придатку на черевці. Завдяки стрибкам її одразу можна помітити.

Довжина — 1–2 мм. Живиться ґрунтовими водоростями, грибами й лишайниками. Деякі види поїдають тканини вищих рослин. З яєць виводяться мініатюрні личинки, схожі на дорослих комах.

МАНТИСПА

Комаха, схожа на мініатюрного богомола. Довжина не перевищує 15 мм. Живиться різними дрібними комахами.

Восени самка відкладає яйця на тонких ніжках. З яйця виходить личинка, яка перезимовує, не живлячись. Потім вона нишком проникає всередину кокона земляного павука, з'їдає яйця і перетворюється на лялечку.

БРАЖНИКИ

Особлива група нічних метеликів. Годуючись нектаром квітів, вони зависають у польоті, як колибри. Розмах крил — до 12 см. Бражники — найкращі літуни серед метеликів, здатні долати сотні кілометрів. Самка відкладає 30–200 яєць на рослини родини Пасльонових.

Бражник

Вся країна – рідний дім

Подалірій

ПОДАЛІРІЙ (КОСАТЕЦЬ ДОВГОХВОСТИЙ)

Мешкає на узліссях та лісових галявинах, у садах і парках по всій території України.

Розмах крил — близько 9 см.

Живиться нектаром квітів.

Гусінь об'їдає листя терну, глоду, сливи тощо. Зимує в стадії лялечки. Метелики вилітають у травні-червні. Друге покоління — в липні-серпні.

ДЕННЕ ПАВИНЕ ОКО

Поширений у більшості регіонів України. Розмах крил — 4–5 см. Метелик живиться нектаром квітів, гусінь — кропивою. Вилітає рано навесні. За сезон дає два покоління. Дорослі метелики перезимовують у потаємних місцях.

Денне павине око

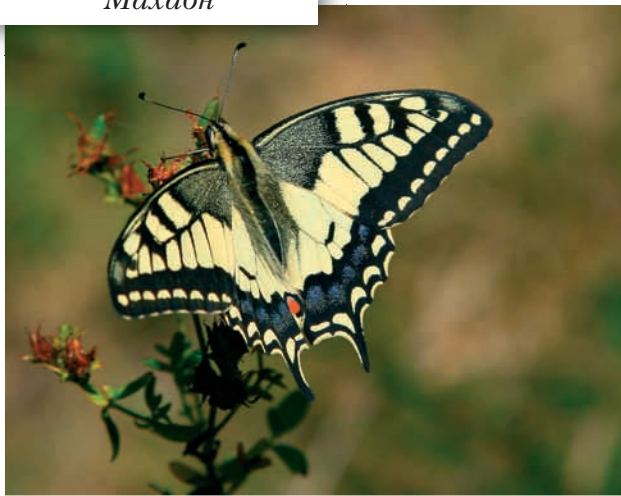
МАХАОН (КОСАТЕЦЬ КОРОТКОХВОСТИЙ)

Зустрічається на луках, узліссях та в степах з багатим та різноманітним травостоєм.

Розмах крил почасти досягає 10 см. Це найбільший денний метелик Європи! Досить добре літає.

Дорослі особини живляться нектаром квітів, гусінь — листям рослин родини Зонтичних.

Махаон

ПОМПІЛИ

Ці оси зустрічаються в усіх регіонах нашої країни.

Дорослі оси-помпіли живляться квітковим пилком і нектаром.

Після шлюбного лету самка вирушає на полювання. Відшукавши павука певного виду, вона паралізує його уколом жала просто в рот. А потім ховає свою здобич у нірці, де відкладає яйця. Оскільки павук залишається живим, то личинки оси, вилупившись із яєць, матимуть свіжу поживу.

ДЖМЕЛІ

Для фауни України характерні 38 видів джмелів, з них 10 — рідкісні, занесені в Червону книгу України. Довжина тіла різних видів — у межах 2—3 см.

Влаштовують під землею гнізда, найчастіше в покинутих мешканцями мишачих нірках.

Перезимовує самка-засновниця й навесні сама починає збирати нектар і квітковий пилок, будувати соти й годувати перших личинок.

Згодом на світ з'являються крупні робочі комахи, які беруть на себе всі «хатні клопоти».

Після осіннього парування самці гинуть, а молоді самки йдуть на зимівлю в підземні схованки.

Джмель

БДЖОЛА-ТЕСЛЯР

Населяє Лісостеп, Степ і Крим.

Довжина — до 28 мм. Живиться нектаром і пилом квітів. У деревині сухого дерева влаштовує комірчки для майбутнього потомства. У кожний відсік бджола кладе «хлібець» із квіткового нектару та пилку, на який відкладається яечко. Коли з лялечок вийде нове покоління бджіл-теслярів, кожна особина прогризає собі вихід назовні.

ОСИ

Різні види паперових, або складчатокрылих ос населяють усі регіони країни.

Довжина осі — 2 см, а шершня — до 3 см!

Дорослі особини збирають нектар квітів, падь попелиць, фрукти тощо. Личинок годують комахами. Після шлюбного лету самці гинуть, а самки йдуть на зимівлю.

Оса

ЩИПАВКА ЗВИЧАЙНА

Населяє всю країну, потребує вологих схованок. Довжина — до 1,5 см.

Всеїдна. Живиться переважно рослинною їжею — грибами та водоростями. Охоче поїдає дрібних комах. Попри свою назву, цілком безпечна тварина.

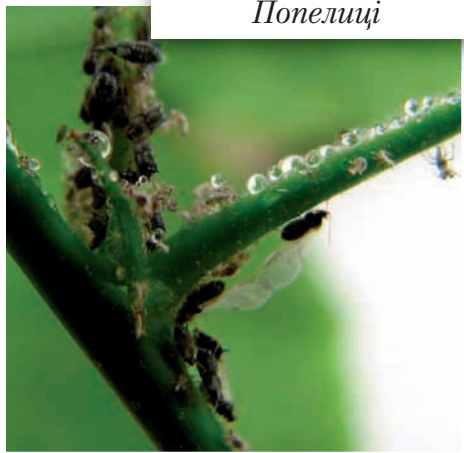
Веде нічний спосіб життя. Для розмноження самка відкладає яйця в особливу гніздову нору. З першого ж дня дбайливо оберігає яйця, а згодом і маленьких, дуже схожих на неї личинок.

Вся країна — рідний дім

Попелиці

ПОПЕЛИЦЯ

Численні та найрізноманітніші види дуже поширені в різних регіонах країни.

Розміри дорослих особин — 1–2 мм.

Живляться соком рослин.

Мають дуже складний розвиток, у якому чергуються крилаті та безкрилі стадії.

Влітку існують переважно безкрилі самки. Вони народжують до 10 нових поколінь, тож комахи густо обсідають листя рослин. В кінці літа з'являються самці й самки. Тільки тоді самки відкладають зимуючі яйця.

ЗОЛОТООЧКА

Зустрічається в лісах, садах і парках по всій Україні. Довжина — до 1 см, розмах крил — до 3 см. Живиться попелицями та іншими дрібними комахами. Самка відкладає яйця на тонких та довгих ніжках. З них виходять личинки, які одразу ж починають полювати.

КОНИК ЗЕЛЕНИЙ

Поширений по всій Україні. Полюбляє луки з пишною трав'янистою рослинністю. Довжина — до 3,5 см.

Живиться переважно дрібними комахами, проте охоче вживає й соковиту рослину їжу, а також висохлі трави.

Сюрчить самець, приваблюючи самку. З допомогою довгого яйцекладу самка відкладає в ґрунт 70–100 яєць. Навесні з них виходять личинки.

Коник зелений

Цікаво знати

Своє гніздо оси будують із пережованих деревних волокон, які склеюють слиною. Виходить груба подоба справжнього паперу. Звідси й назва цих ос — паперові.

Джмелі можуть збирати нектар і пилок з квітів навіть у негоду, коли бджоли та інші комахи ховаються. За хвилину джміль здатен відвідати 20–25 квіток!

Щоб жовтожилетні оси (паперові, або складчастокрилі) не завдали вам прикростей, треба додержуватися простих правил:

- харчові продукти, особливо солодоці та фрукти, слід тримати закритими;
- не відволікайтеся під час їжі, завжди дивіться, що ви їсте;
- влітку та восени завжди перевіряйте солодоці та фрукти, оскільки оси можуть залізти всередину;
- обов'язково роз'яснюйте та нагадуйте про це дітям.

КЛОП-СОЛДАТИК (ЧЕРВОНОКЛОП)

Зустрічається повсюди, навіть у великих містах. Довжина — не більше 8 мм. Має яскраво-червоне забарвлення, утворює великі скупчення. Живиться соком рослин. Самки відкладають яйця, з яких виводяться личинки.

ПРУДКА ЯЩІРКА

Поширена по всій Україні, населяє луки й степи, лісові галявини та узлісся, сади та парки. Довжина тіла з хвостом — 28 см. Живиться різними павуками та комахами. Пара займає територіальну ділянку, де викопує нору або займає чужу.

У ґрунт нори закопують 10–15 яєць у шкірястій шкаралупі. Молодь з'являється на світ наприкінці літа й одразу ж починає полювати на комах.

Червоноклопи

Мідянка

КУРІПКА СІРА

Мешкає по краях відкритих місцевостей, в тому числі й біля сільгоспугідь. Довжина — до 41 см, маса — до 600 г. На відміну від більшості інших куроподібних птахів ночує тільки на землі, причаївшись у заростях бур'яну. Живиться насінням, бруньками та молодими пагонами трав, а також комахами та їх личинками.

Утворює постійні пари. У кладці буває до 20, іноді навіть до 25 яєць. Це рекорд серед наших птахів. Самець допомагає самці виховувати пташенят. Підрослі пташенята залишаються з батьками аж до весни.

МІДЯНКА

Широко розповсюджена у горах і на рівнині. Довжина — до 65 см. Живиться ящірками, зрідка — молоддю мишей та полівок.

Яйцеживорідна змія. 10–15 яєць розвиваються в тілі самки, а народжується молодь у прозорій оболонці, яку одразу ж розриває й починає полювати.

Агресивна тварина. Потривожена мідянка, шипить і робить кидки. Для людини безпечна.

Вся країна – рідний дім

БОРИВІТЕР

Ареал охоплює всю Україну, навіть великі та малі міста.

Довжина тіла — до 35 см, маса — до 240 г. Живиться крупними комахами, ящірками, дрібними гризунами та пташками.

Здобич ловить на землі.

Гнізд не будує, займаючи чужі, особливо сорочі. Іноді відкладає яйця прямо на карнизі будинку. У кладці буває до 4–6 яєць.

Зимує в країнах Середземномор'я, на Близькому Сході та в Північній Африці.

СИЧ ХАТНІЙ

Населяє всю Україну. Полює відкритий ландшафт. Довжина — до 28 см, маса — до 180 г. Полює на крупних комах, мишей, полівок, щурів. У нас гніздує в людських будівлях, рідше — серед руїн та в дуплах дерев. У кладці до 8 яєць.

Боривітер

Сипуха

СИПУХА

Мешкає переважно в західних регіонах України.

Полює на мишей і щурів.

Гніздує тільки поблизу людини — на горищах, дзвіницях, у старих покинутих будинках тощо.

У кладці 5–8 яєць. Пташенят вигодовує близько 2 місяців.

Веде нічний або присмерковий спосіб життя.

Цікаво знати

Одним із захисних засобів прудкої ящірки є автотомія хвоста. Схоплений хижаком хвіст відкидається різким скороченням хвостової мускулатури. Відламаний хвіст деякий час звивається, відволікаючи увагу нападника. Згодом у ящірки відростає новий хвіст. Він помітно відрізняється від попереднього і вже не здатний до автотомії.

Сокіл боривітер відзначається характерною манерою зависати в повітрі, тріпочучи крилами й видивляючись на землі здобич, звідки й отримав свою українську назву.

Совка — мініатюрна родичка пугача

ПУГАЧ

Зрідка зустрічається на відкритій місцевості — в горах чи на рівнині по всій території України.

Довжина тіла пугача досягає 72 см, маса — до 3,5 кг. Це найбільша з усіх сов світової фауни.

Додержується постійної пари.

Гнізд не будує. В березні кладка з 2—3 яєць розміщується просто на голому ґрунті, десь у потаємному місці. Пташенята більше 3 місяців потребують батьківської опіки.

Характерні крики пугача є його територіальними сигналами, що позначають мисливську територію птаха. З їх допомогою пара підтримує між собою контакт на великих відстанях. Їх чути на багато кілометрів довкола, і дехто побоюється цих нічних криків. Проте ніякої загрози вони в собі не містять.

ВУХАТА СОВА

Ареал охоплює всю Україну. Часто гніздиться в селах та міських парках.

Має довжину до 40 см, розмах крил близько 90 см, а масу лише 330 г. Живиться мишоподібними гризунами. Для гніздування найчастіше займає гнізда граків, ворон і сорок. У кладці 5—7 яєць. Насиджування триває 26—28 днів.

ПЕРЕПІЛКА

Мешканка відкритих ландшафтів по всій території України. Лісів уникає.

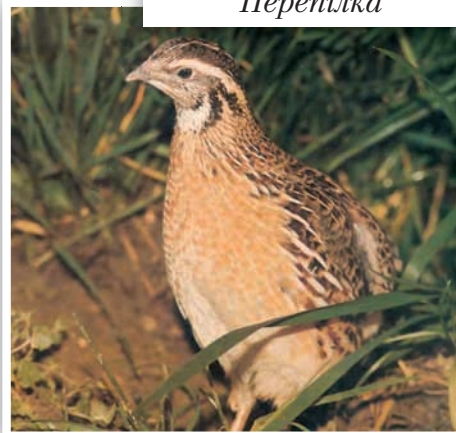
Довжина тіла — до 16 см, маса — до 134 г.

Живиться насінням, бруньками та пагонами трав, а також комахами і їхніми личинками.

Пар не утворює. Будує гніздо, насиджує кладку і водить пташенят самка. У кладці до 20 яєць. Пташенят вигодовує комахами.

Зимує в країнах Середземномор'я.

Перепілка

Вся країна — рідний дім

*Зозуля
звичайна*

ЧОРНИЙ ШУЛІКА

Гніздує по всій Україні, крім Криму. Довжина — до 60 см. Живиться дрібними тваринами та стервом — снулою рибою. Гніздо будує на високих деревах. У кладці звичайно буває 2–3 яйця.

ЗОЗУЛЯ ЗВИЧАЙНА

Ареал охоплює територію всієї України.

Довжина — до 35 см, маса — близько 100 г.

Живиться різними комахами, в тому числі й волохатою гусінню, яку обминають майже всі інші види птахів.

Один із найдосконаліших гніздових паразитів. Підкидаючи яйце в гнізда дрібних птахів, зозуля іноді викидає звідти одне яйце господарів. Вилупившись, сліпе зозуленя виштовхує за межі гнізда пташенят або яйця господарів, інакше птахи навіть удвох не зможуть його вигодувати. Кує тільки самець. Самка зрідка видає деренчливий звук, схожий на хихикання. Зимує в тропічних районах Африки та Аравії.

ЧОРНИЙ СТРИЖ

Гніздиться по всій Україні.

Довжина — до 16 см, маса — до 45 г. Швидкість польоту — понад 100 км на годину. Своє життя проводить виключно в повітрі. По землі він тільки повзає, навіть злетіти з неї не може через надто короткі лапки та довгий хвіст.

Живиться дрібними комахами. П'є в повітрі, ловлячи краплі дощу або підхоплюючи воду з поверхні водойми.

Гніздо зі склеєного слиною пуху будує на горищах, під дахами або в тріщинах стін. У кладці 2–3 яйця, котрі насиджуються 18 днів. Період вирощування пташенят триває 35 днів.

В кінці серпня відлітає на зимівлю до Тропічної Африки.

Сорокопуд-жулан

СОРОКОПУД-ЖУЛАН

Ареал охоплює всю Україну.

Довжина тіла — до 17 см.

Полює на крупних комах, частіше на ящірок, птахів і дрібних гризунів. Здобич наколює на шипи рослин. Гніздує в заростях чагарників або на невисоких деревах. У кладці 4–7 яєць. Хижаків відважно відганяє від свого гнізда.

Зимує в Тропічній Африці.

Соловейко

СОЛОВЕЙКО СХІДНИЙ

Зустрічається по всій Україні, за винятком Криму й Карпат, де мешкає вже інший вид — соловейко західний. Довжина тіла — до 19 см, маса — не більше 25 г.

Живиться павуками та комахами, іноді дрібними молюсками. Восени охоче годується ягодами.

Гніздо розміщує на землі, в густих чагарниках. У кладці 4–6 яєць. Пташенят вигодовує комахами. Чудовий співак.

ГРАК

В Україні населяє поля, що перемежуються з лісопосадками. Живиться комахами, черв'яками, молюсками та дрібними хребетними тваринами, часто годується насінням рослин. Гніздиться колоніями у гаях, лісосмугах, парках, а також на опорах ЛЕП і залізничних мостах. Самка відкладає 3–6 яєць, які насиджує протягом 18–22 днів. Пташенят вигодовує переважно комахами та їх личинками. На зиму до нас прилітає багато граків з Півночі.

ВЕЛИКИЙ ЯСТРУБ

Зустрічається в лісах і лісопосадках по всій Україні, крім Степового Криму.

Довжина — до 66 см, маса — до 1,5 кг. Живиться переважно птахами. Полює із засідки, найчастіше на ворон і дроздів. Рідше добуває качок, фазанів, а почасти й некрупних хижих птахів. Відомі випадки нападу яструба на білок і навіть зайців.

Утворює постійну пару, що займає певну мисливську ділянку. Гніздо будує в глибині крони великих дерев. Підрослий молодняк часто залітає в населені пункти.

У містах і селах відіграє роль «санітара», виловлюючи хворих птахів.

ВЕЛИКА СИНИЦЯ

Населяє всю територію України. В містах мешкає там, де багато садів і парків. Живиться насінням і комахами.

Велика синиця за сезон дає 2–3 виводки пташенят, в кладці буває 10–20 яєць.

По сусідству з нею можна зустріти її меншу родичку — голубу синицю, яка має не чорну, як у великої, а блакитну «шапочку».

Гніздяться синиці в дуплах дерев або в людських спорудах. Пташенят вигодовують комахами.

Велика синиця

Вся країна – рідний дім

СОРОКА

Зустрічається по всій Україні. Звичайна пташка навіть у великих містах.

Живиться комахами, дрібними хребетними тваринами, пташиними яйцями та пташенятами, а також різним насінням дерев і трав'янистих рослин.

Живе парами. У кладці 3–7 яєць. Насиджує самка протягом 17–20 днів, а самець її годує. Пташенят вигодовує переважно комахами та їх личинками.

Сорока

ГАЛКА

В Україні повсюдно живе в містах і селах.

Довжина — до 35 см. Найменший представник роду Воронових.

Живиться комахами, іншими дрібними тваринами, а також плодами та насінням. Утворює постійні пари.

Гніздує невеликими колоніями.

Мостить своє гніздо в потаємних місцях людських споруд (пічні димарі, горища, карнизи дзвіниць). Утеплює його шерстю, яку вискубує в свійських тварин.

У кладці 6–8 яєць.

Пташенят вигодовує комахами. З настанням осені починає кочувати в пошуках їжі.

Галки

ВОРОНА СІРА

Ареал охоплює всю Україну.

Всеїдний птах. Живиться дрібними тваринами, стервом, а також насінням і плодами рослин.

Гніздує переважно в кронах дерев. Самка відкладає 3–6 яєць, котрі насиджує 18–21 день, а самець протягом цього часу годує її.

У гніздовий період птахи зустрічаються переважно парами в лісових масивах, а взимку вони звичайні біля людського житла.

Ворона сіра

ІВОЛГА (ВИВІЛЬГА)

Населяє світлі ліси, парки та сади по всій Україні. Довжина — до 25 см, маса — близько 100 г.

Живиться крупними комахами, волохатою гусінню, соковитими ягодами. Гніздо підвішує на тонких гілках високих дерев. У кладці буває до 4–5 яєць.

Голосна мелодійна пісня схожа на звук флейти. В кінці серпня відлітає на зимівлю до Тропічної Африки.

Іволга

МІСЬКА ЛАСТІВКА

Живе по всій Україні, гніздиться на міських будинках та інших спорудах. Довжина тіла — до 13 см, маса — 60–70 г. Ловить комах високо в повітрі.

Схожі на кулю гнізда з вузьким отвором, зліплені з розмоклого ґрунту, розташовує під карнизами будинків. У кладці 4–6 яєць. Насиджування триває 2 тижні. Пташенята залишаються в гнізді до вильоту ще 20 днів.

Відлітає на зимівлю в середині серпня.

Горобець хатній

ГОРОБЦІ (ХАТНІЙ І ПОЛЬОВИЙ)

Зустрічаються по всій території України, звичайні птахи в містах і селах.

У самця хатнього горобця чорно-сіра «шапочка» і чорна «краватка», самка однотонна сіра. У польового горобця самка й самець однаково забарвлені: коричнева «шапочка» й чорні плямки на світлих щоках. Живляться насінням культурних рослин і бур'янів.

У кладці 5–6 яєць. Пташенят вигодовують комахами. За сезон буває по 2 виводки пташенят, а на півдні — й по 3.

Хатні горобці живуть на міських вулицях і у дворах, а польові — переважно в парках і передмістях.

Вся країна – рідний дім

Звичайний їжак

ЗВИЧАЙНИЙ ЇЖАК

Поширений по всій території України, у лісах, степах і горах. Уникає лише суцільних густих лісів і боліт.

Довжина — до 30 см, маса — до 1,3 кг.

Основу харчування складають комахи та молюски. Також поїдає жаб, ящірок, змій і дрібних гризунів.

Одиночна тварина. Під кущем, або корінням дерева, самка раз на рік приводить 3—8 голих і сліпих дитинчат.

Уже в перші години життя в них на голові та спині з'являються м'які голки.

Веде присмерковий спосіб життя. Восени влаштовує гніздо в норі, під вітроломом або в коренях дерев і залягає в сплячку. Запасів на зиму не робить.

СІРИЙ ПАЦЮК

Батьківщина — Східна Азія. Нині його можна зустріти повсюди.

Довжина тіла — до 30 см, майже такий же довгий хвіст. Всеїдний, та перевагу віддає тваринній їжі. Живе спорідненими групами, чужинців не терпить.

Самка трічі на рік приводить від 7 до 17 малюків, які за 3—4 місяці стають цілком самостійними. Тривалість життя сірого пацюка — 2 роки.

ЗАЄЦЬ-РУСАК

Поширений по всій Україні. Охоче відвідує на сільськогосподарські землі, уникає лише глухих лісів і боліт.

Довжина — до 68 см, маса — до 6 кг.

Швидкість бігу — до 70 км на годину.

Живиться трав'янистою рослинністю, охоче годується корою та гілками кущів, в садах обгризає плодове дерева.

Живе поодиноці. Самка двічі, а за сприятливих умов і трічі на рік приводить 3—4 добре розвинутих і зрячих зайченят. Мати залишає дитинчат десь у потаємному місці й навідує зрідка, тільки щоб нагодувати молоком.

Хижаки не можуть знайти зайченят у густій траві, оскільки ті практично не мають запаху. За два тижні вони стають самостійними.

Заєць-русак

Лисиця

ЛИСИЦЯ

Зустрічається в найрізноманітніших ландшафтах України.

Довжина — до 90 см, хвіст — 60 см, маса — до 10 кг. Здатна бігти зі швидкістю до 48 км на годину і стрибати у висоту на 2 м. Живиться гризунами та іншими дрібними тваринами, а також соковитими ягодами та фруктами. Одиночна тварина. Парується лише на шлюбний період. Для потомства риє глибоку нору або займає чужу. Самка народжує 5–6 сліпих лисенят, а самець годує її та малюків.

Ласка

ЛАСКА

Може жити практично в будь-якому ландшафті. Довжина тіла самця — до 26 см, самки — до 21 см, маса — 100–150 г. Це найменший у світі представник ряду хижих ссавців.

Живиться полівками та мишами, легко проникаючи в нори гризунів завдяки вузькому тілу.

Одиночна тварина. Самка народжує 5–10 сліпих дитинчат.

КУНИЦЯ КАМ'ЯНА

Мешкає у скелястих ландшафтах, часто селиться на горищах будинків. На відміну від лісової куниці, має горло та груди білого кольору.

Довжина тіла — до 55 см, хвоста — до 30, маса — близько 2,5 кг. Полює на дрібних гризунів, птахів і плазунів. Охоче їсть ягоди та фрукти. Займає уособлену територію. Самка народжує 3–6 сліпих малят, які до осені стають самостійними.

Вся країна – рідний дім

ГОРНОСТАЙ

Живе на більшій частині України в лісах, горах і річкових долинах, за винятком крайнього півдня.

Довжина — 22–28 см, маса — 350 г.

Хижак, живиться рибою та дрібними гризунами, яких спритно виловлює в підземних ходах їхніх нір.

Одиночна тварина. Самка народжує 4–8 голих і сліпих дитинчат. Вони дорослішають уже в 3 місяці.

На зиму хутро стає сніжно-білим, чорний лише кінчик хвоста.

Горностаї

ВОВК

Невибаглива до ландшафту тварина, мешкає по всій Україні, крім Криму.

Рекордні розміри: довжина до 2 м, маса — до 80 кг. Звичайно значно дрібніші. Полює на копитних тварин, проте часто поїдає гризунів і стерво. Утворює сімейні групи. Потомство приводить тільки подруга вожака. Вона народжує 5–6 сліпих вовченят, які залишаються з батьками до 2 років.

Борсук

БОРСУК

Населяє всю Україну. Потребує місць, зручних для риття нір.

Довжина тіла з хвостом досягає 110 см, маса — до 24 кг. Годується дрібними тваринами, ягодами, фруктами, корінцями різних рослин.

Риє великі розгалужені нори. Самка приводить 2–4 дитинчат, які живуть під опікою дорослих більше року. В суворі морозні зими залягає в зимовий сон.

Цікаво знати

Вовк ставиться до людини вкрай боязко (якщо, звичайно, він не хворий на сказ) і навіть не намагається захистити своїх вовченят. Може напасти тільки в запалі полювання на свійську худобу.

Побачивши в лісі зайченя або козуленя, не треба забирати їх із собою. Десять недалеко може бути їхня мати, яка не наважується наблизитись.

Борсуки завжди дотримуються своїх найулюбленіших місць. Дослідження показали, що деякі борсучі містечка виникли ще кілька тисячоліть тому.

Дикі поросята

СВИНЯ ДИКА (КАБАН ДИКИЙ)

Живе в лісових ландшафтах України, уникаючи надто відкритих територій. Довжина — до 1,8 м, маса — до 250 кг. Живиться корінцями, цибулинами та бульбами рослин, які викопує рилом із землі, а також стервом і залишками здобичі крупних хижаків. Самки з поросятами тримаються стадами. Самці приєднуються до них лише в шлюбний період. Самка народжує 4–6 смугастих малюків, для яких будує з хмизу гніздо з дахом. Дорослі тварини бурого кольору.

КОЗУЛЯ (САРНА ЄВРОПЕЙСЬКА)

Ця граціозна тварина живе в усіх регіонах, де є ліси або захисні лісосмуги. Висота в холці — до 1 м, маса — 65 кг. Живиться травою, листям і пагонами кущів.

Тримається поодиночці та невеликими групами.

Самка народжує 2 плямистих дитинчат, які перші дні лежать, причаївшись у чагарнику. Мати відвідує їх, тільки щоб нагодувати молоком.

Козуля

Цікаво знати

В Україні немає культури утримування собак. В містах і селах вони плодяться неконтрольовано, освоюють звалища відходів, а потім потрапляють і в дику природу, утворюючи пари з дикими вовками. Гібридне потомство дуже небезпечне, адже ці тварини не бояться людей і можуть нападати на них.

У країнах Європи існує сувора відповідальність за викинутих напризволяще звірят. Це зменшує небезпеку нападів на людину, а також запобігає появі скажених тварин.

Не наближайтеся до знайдених у лісі кабанят, оленят чи лосенят. Прагнучи захистити своє дитя, мати часто наважується нападати на людину.

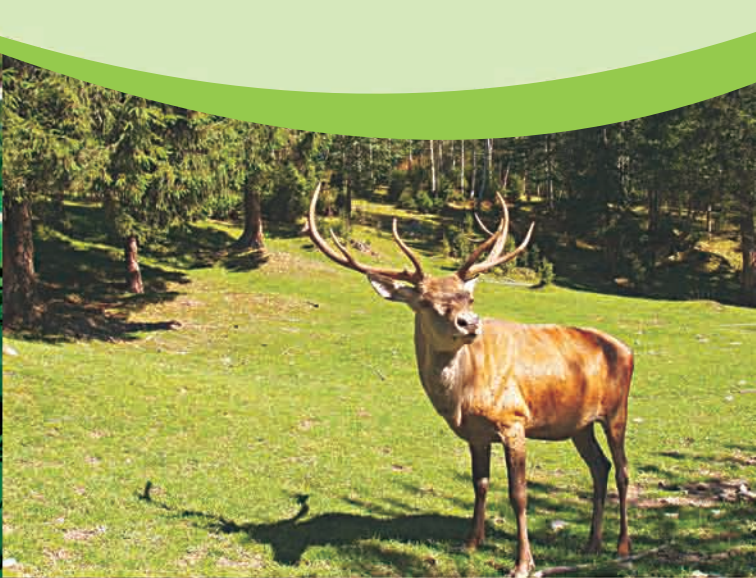
У період оленячих «весіль», на початку осені, невдахи-самці також стають досить небезпечними. Це ж стосується і ведмежих «весіль», що проходять влітку.

Якщо на прогулянці вам зустрінеться якась дика тварина, що довірливо йде в руки, — не намагайтеся погладити чи нагодувати її. Адже дикі тварини завжди уникають людини, тож така поведінка може бути ознакою небезпечної хвороби. Кращий спосіб не мати неприємностей від спілкування з природою — додержуватися повного нейтралітету стосовно диких тварин.

Вся країна – рідний дім

Під охороною ЛЮДИНИ

Річкова заводь

ПІД ЗАХИСТОМ ЛЮДИНИ

Для збереження диких тварин, у першу чергу, треба зберегти їхнє природне середовище. Основу цього середовища складають рослини, які визначають вигляд природної екосистеми.

Всі види рослин, грибів і тварин мільйони років живуть і розвиваються в тісній взаємодії. Не лише тварини не можуть жити без рослин, але й рослини не можуть обійтися без тварин.

Комахи, гризуни та копитні з'їдають надлишок рослинного покриву і удобрюють своїми екскрементами землю. Багато які рослини краще відновлюються та розселяються, якщо їхнє насіння пройде крізь травний тракт копитної тварини або птаха. Без комах-запилювачів дуже багато рослин взагалі не можуть обійтися.

Основою життя людини, тварин і рослин є родючі ґрунти. Їх головні утворювачі — земляні черви, ґрунтові бактерії та гриби. Риючі види комах та їхні личинки, кроти й сліпаки, а також інші мешканці підземелля своєю життєдіяльністю сприяють підвищенню їх родючості.

Кабани та гризуни перекопують ґрунт. Цим вони його перемішують і рихлять, а заразом прикопують і вносять у ґрунт насіння. Деякі птахи та гризуни запасують різне насіння. Багато із захованих насінинок неодмінно проростуть на новому місці.

Нарешті, хижаки регулюють чисельність інших тварин, не даючи їм можливості надмірно розмножитися. Саме таке співтовариство рослин і тварин утворює екосистему. Існують екосистеми лісів і степів, річок і озер, гір і морів.

Для охорони тих чи інших видів тварин і рослин треба зберегти характерні екосистеми як середовище їхнього життя. Суворі охорона лісів нічим не допоможе збереженню ковили чи дрохви. Вони можуть жити лише на відкритому просторі. Так само збереження степів не сприятиме покращенню умов життя для саламандри або плауна.

Висновок цілком зрозумілий — для збереження всього живого різноманіття природи України необхідно зберегти й усі екосистеми нашої країни.

Нині (станом на 2006 рік) в Україні лише 4,8% від усієї території країни вважаються охоронюваними. У нас важко знайти таку ділянку землі, де рослини і тварини могли б жити, підкоряючись лише законам природи, без втручання людини ззовні. Уряд нашої країни має намір збільшити площу охоронюваних територій до 10% від усієї території країни до 2010 року.

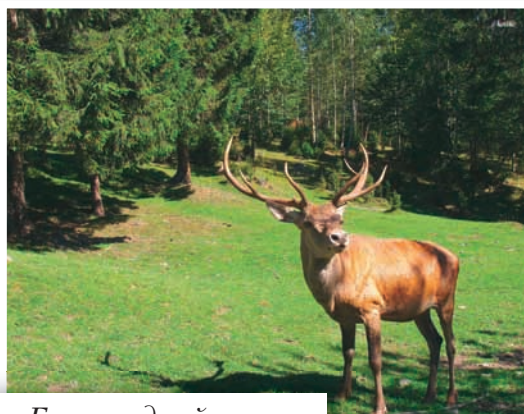

Омелюх

Дельфін афаліна

Під охороною людини

Благородний олень

ПІД ЗАХИСТОМ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Дикі види рослин і тварин відіграють важливу роль у житті людства. Для боротьби з браконьєрством і нелегальною торгівлею об'єктами природних ресурсів у 1973 році у Вашингтоні було підписано міжнародну угоду (СІТЕS). Під захист цієї конвенції підпадає близько 20 тисяч видів тварин і рослин, серед яких багато видів фауни та флори України.

Нині учасниками Вашингтонської конвенції є 154 країни. Україна приєдналася до неї в 1999 році. Членство в СІТЕS зобов'язує митну службу України запобігати неконтрольованому вивезенню за кордон диких тварин і рослин.

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ

З метою збереження рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин в Україні в 1994 і 1996 роках було видано Червоні книги тварин і рослин.

Всі види, включені в Червону книгу, перебувають під захистом держави. Для збереження та відновлення таких тварин, як осетрові риби, рись, лісовий кіт, дельфін афаліна, зубр, бурий ведмідь, сірий журавель, дрохва, великі хижі птахи, не обійтися без міжнародного співробітництва з сусідніми країнами.

А для підтримання та примноження чисельності інших видів рослин і тварин досить просто дбайливого ставлення до природи, що нас оточує. Навіть звичайне додержання чистоти дуже важливе для благополуччя природи. Тож не залишайте після себе сміття чи відходів! Не треба втручатися в життя диких тварин.

ЗАПОВІДНИКИ

Найефективнішою формою збереження природного середовища є заповідний режим, коли певна територія назавжди виключається з господарської діяльності. Це еталон живої природи, яка живе та розвивається без втручання людини.

Серед заповідників найважливішими є біосферні заповідники. Тут ведеться науково-дослідна робота відповідно до міжнародних наукових програм.

Коні Пржевальського (Асканія-Нова)

Біосферний заповідник Асканія-Нова

На площі 33307 га охороняється найбільший у Європі масив нерозораного степу. Тут збереглося 34 унікальних угруповання степових рослин.

Дикі степові тварини також перебувають під надійною охороною.

Чорноморський біосферний заповідник

Територія — 87 348 га. Охоплює кілька ділянок прибережного степу та острови, зберігаються унікальні ландшафти приморського степу, що перемежовуються лісовими ділянками.

Заповідник славиться численними гніздовими колоніями морських птахів — 145 видів. Тут з'явився рожевий пелікан — вид, занесений до Червоної книги.

Карпатський біосферний заповідник

На площі 57 880 га охороняються різноманітні типи гірських лісів. Тут росте понад 700 видів вищих рослин, з них 50 видів ендемічні.

Із рідкісних тварин тут мешкають багато видів риб, земноводних та плазунів, а також птахи — чорний лелека, беркут, сокол-сапсан. Суворо охороняються бурий ведмідь, видра, рись, лісовий кіт, інші рідкісні звірі.

Біосферний заповідник «Дунайські плавні»

Територія — 46402,9 га. Під охороною перебуває багата природа гирла Дунаю.

Серед рослин переважають водно-болотяні види. Крім того, тут багато рідкісних риб, земноводних і плазунів. З 225 видів птахів найцікавішими є пелікани, баклани, чаплі, орли, пугачі. Чимало видів птахів прилітають сюди на зимівлю.

Карпатський біосферний заповідник

Під охороною людини

Серед ссавців найбільшої уваги заслуговують такі рідкісні види, як кутора, горностаї, норка європейська та інші.

В Україні розташовано також 17 природних заповідників. Це **Поліський**, в якому охороняються типові ландшафти півночі країни; **Каневський**, що в середній течії Дніпра; **Кримський**, розташований у центрі головної гряди Кримських гір, заповідник «**Мис Мартьян**», де зберігся унікальний природний комплекс Південного берега Криму, а також **Карадазький заповідник** — єдиний у Європі давньовулканічний геологічний пам'ятник.

Яловець (Мис Мартьян)

Український степовий заповідник створений для збереження степової рослинності і за своїм призначенням є ботанічним. Проте тут зустрічається й чимало рідкісних тварин, зокрема

вухатий їжак — характерний вид сухих степів і пустель.

Луганський заповідник складається з трьох степових ділянок. В одному з них, Стрільцівському степу, окрім степової флори, головним об'єктом охорони є степовий сурок — бабак. Тут також нещодавно знайдено корсака. Цю маленьку степову лисичку донедавна вважали давно вимерлою! У Провальському степу під охороною перебуває 684 види рослин.

НАЦІОНАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАРКИ

Головна мета — це поєднання охорони природи з організованими формами відпочинку і туризму. В Україні 13 національних природних парків, найвідомішими з яких є національні природні парки «**Синевир**» і «**Сколевські Бескиди**» в Карпатах; «**Шацькі озера**» на Волині, «**Гомільшанські ліси**» на Слобожанщині, «**Святі гори**» — місце паломництва в Святогірську лавру, а також **Деснянсько-Старогутський** природний парк на Східному Поліссі. У Хмельницькій області знаходиться найбільший у Європі національний природний парк «**Подільські Товтри**», до якого входить фортеця в м. Кам'янець-Подільський.

ЗАКАЗНИКИ

Окрім заповідників і природних парків, в Україні є чимало заказників. Мисливські заказники займаються охороною дичини. Відомі також ботанічні та ентомологічні заказники, в яких охороняються рідкісні рослини або комахи. Іноді внесок заказника може бути вирішальним у збереженні якогось рідкісного виду.

Дендрологічний парк (м. Умань)

Білий ведмідь

ЗООПАРКИ УКРАЇНИ

У нашій країні налічується більше десятка зоопарків, найкрупнішими з яких є Київський, Харківський, Миколаївський та Одеський зоопарки. Тут можна побачити найрізноманітніших тварин з усіх континентів земної кулі – ссавців, птахів, рептилій, амфібій та риб. Крім того, зоопарки проводять велику наукову та науково-просвітницьку роботу, яка дуже важлива ще й тим, що ці заклади відкриті для відвідування протягом усього року.

Спершу зоопарки були місцем розваги громадян, тож вони прагнули поповнити свої колекції найдивовижнішими видами тварин.

У сучасному світі статус зоопарку визначається не кількістю тварин, а накопиченням генофонду, умовами утримання та результатами розмноження тварин, а також його участю в міжнародних природоохоронних програмах.

Враховуючи важливу роль зоопарків у збереженні рідкісних та зникаючих видів тварин, в Україні в 1983 році вони були включені до заповідного фонду держави.

Нині статус територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення мають такі зоопарки: Київський, Харківський, Миколаївський, Одеський, Черкаський та Менський (Чернігівська обл.).

Харківський зоопарк

Дикі свині у вольєрі

! Цікаво знати

У місцях, де більше випадає дощів і снігу, а клімат вологіший, краще ростуть дерева. Ось чому на заході та півночі України лісів більше, ніж на сході та півдні країни.

Ще за часів Київської Русі м'ясо диких копитних було важливим доповненням у харчуванні місцевого населення. Всі лісові угіддя мали своїх власників. Їхні права захищав закон. Особливо цінувалися поселення диких бджіл і бобрів.

У передгір'ях Карпат кількість опадів істотно зростає, досягаючи 1500–1600 мм у горах. Це рекордні показники для України!

Тривалий час кочівники одноосібно володіли Степом. Їхні набіги не давали змоги слов'янам освоїти й заселити ці родючі землі. Тому наші предки називали Степ Диким Полем.

Природа Південного берега Криму схожа на природу країн Середземномор'я. Деякі куточки Криму нагадують пейзажі Італії або Греції.

У горах, крім кабанів, благородних оленів і козуль, зустрічаються муфлони. На кам'яних скелях поширені прудкі скельні ящірки. Гірські куріпки — кеклики своїми голосними криками оживляють ландшафт. Над ними в повітрі стрімко проносяться зграйки стрижів, а високо в небі шугають білоголові сипи та чорні грифи.

У XX столітті Дніпро практично втратив вигляд великої ріки через каскад величезних водоймищ. Замулювання їхнього дна призвело до зникнення в них багатьох видів риб. Нині наймасовішою рибою водоймищ є тільки — дрібний малоцінний вид.

Із крупних хижих ссавців для України звичайним є лише вовк. Рись і бурий ведмідь збереглися виключно в гірських лісах Карпат і подекуди в Поліссі.

Деякі крупні тварини, що вважаються суто лісовими, насправді не такі. Дикий кабан, козуля, благородний олень, зубр люблять поєднання відкритого ландшафту, де зручно пастися, та невеликих гайків і чагарникових заростей, придатних для відпочинку.

Актинія кінська 86
Альдранда пухирчаста 56
Анемона 17
Анчоус (хамса) 89
Артемія 61
Асцидії 86
Афаліна 93
Бабак 52
Бабки 64
Балобан 50
Барвінок 95
Бджола-тесляр 104
Беззубка 62
Береза повисла 21
Беркут 41
Біла акація (робінія) 99
Білий гриб 12
Білка звичайна 31
Білотка альпійська 37
Білоцвіт 36
Білуга 88
Благородний олень 35
Бліда поганка 13
Бобер 75
Богомол звичайний 46
Бодяга 60
Боривітер 109
Борсук 115
Бражники 102
Брієві мохи 95
Бруслина карликова 18
Бузок угорський 37
Бук європейський 39
Бурий ведмідь 34
В'юн звичайний 67
В'яз гладкий 20
В'яз дрібнолистий 98
Велика біла чапля 73
Великий підковоніс 81
Великий тушканчик 51
Великий яструб 110
Венерині черевички 15
Верблюдка 24
Верес 58
Вечірниця велетенська 32
Видра 75
Виноградний равлик 24
Відкасник 44
Вільха чорна 59
Вовк 115

Вовчок 30
Водний горіх 57
Водяний скорпіон 60
Вольфія 56
Ворона сіра 111
Вугор 64
Вуж водяний 71
Вухата сова 108
Гага звичайна 92
Гадюки 27
Галка 111
Гідра 61
Гладун 64
Глід 97
Глушець 28
Гоголь 73

Дрофа 50
Дуб черешковий 20
Ембія середземноморська 79
Еритроній собачий зуб 18
Ефедра 44
Жаба озерна 71
Жовта тригла 91
Жовтогорлий мишак 30
Жовтопуз 79
Жук-олень 26
Журавель степовий 52
Журавлина 58
Заєць-русак 113
Звичайний їжак 113
Зозуля звичайна 109
Золотомушка жовточуба 29

Горицвіт весняний 42
Горіхотворка дубова 26
Горностай 115
Горобина 22
Горобці 112
Граб європейський 23
Грак 110
Груша 21
Дафнія 62
Дельфін-білобочка 93
Денне павине око 103
Дерен 18
Джмелі 104
Дзвоники карпатські 36
Дибка степова 47
Дикий кролик 52
Дриада восьмителюсткова 38

Золотоочка 105
Зоопланктон 83
Зубр 34
Іволга (вивільга) 112
Іксодовий кліщ 101
Йорж 70
Кабан дикий 116
Калина звичайна 19
Камбала-калкан 89
Капустянка 49
Каракурт 46
Карась золотий 66
Карпатський тритон 40
Катран 87
Квакша 26
Кефаль 90
Ківсяк 102

Алфавітний покажчик видів

Кінський каштан 99
Кірказон звичайний 16
Кіт лісовий 33
Клен американський 99
Клен гостролистий 22
Клоп-солдатик 106
Кобилки 48
Ковила 42
Козуля 116
Комши 56
Конвалія травнева 15
Коник зелений 105
Копитняк 17
Косарик 100
Котушка рогоподібна 63
Краснопірка 69
Крижень 72
Кріт 30
Кропива дводомна 96
Кумки 70
Куниця кам'яна 114
Кутина 17
Куріпка сіра 106
Кушир підводний 59
Ладанник 76
Ланцетник 86
Ласка 114
Латаття біле 59
Лебідь-шипун 73
Лимонниця 25
Лин 68
Лисиця 114
Лишайники 94

Лісова куниця 31
Ліщина 19
Лосось чорноморський 90
Лось 35
Ляра анафемська 48
Ляц 68
Маки 77
Малина звичайна 18
Мантиспа 102
Маршанція 94
Махаон 103
Медична п'явка 60
Медуза аурелія 84
Медунка 14
Мигдаль степовий 43
Миньок 64
Мідянка 106
Мінога українська 65
Міська ластівка 112
Мозильник 50
Модрина польська 38
Мокриця (стонога) 101
Молодило паросткове 16
Молодильник озерний 55
Морська лисиця 87
Морський жолудь 84
Морський кіт 87
Морський коник 88
Морський чорт 92
Морські губки 84
Морські краби 85
Мурахи-амазонки 100

Мурашиний лев 49
Нарцис вузьколистий 36
Нереїс 85
Ногохвістка 102
Ожина 97
Озерна чайка 74
Окунь 68
Омелюхи 41
Ондатра 74
Орхідеї 96
Оселедець чорноморський 90
Оси 104
Осіка 98
Осока 57
Очерет звичайний 58
Очитки 95
Павук-хрестовик 101
Папороті 14
Пелікани 74
Перегузня 51
Перепілка 108
Перлівниця 62
Півники болотні 57
Півонія вузьколиста 42
Півонія кримська 76
Пічкур звичайний 69
Плауни 14
Плітка 66
Плющ 14
Плямиста саламандра 40
Подалірій 103
Помпіл 103

Попелиця 105
Проліски 16
Прудка ящірка 106
Пугач 108
Рапана 83
Реброплавці 83
Риба-голка 92
Рись 33
Річкові раки 62
Роговик Біберштейна 76
Рогоза 56
Рожевий шпак 80
Росичка 54
Руда лісова мураха 24
Руда полівка 32
Рускус під'язиковий 76
Ряска 57
Ряст 15
Сазан 69
Сальвінія плаваюча 55
Сарана 48
Сатурнія грушева 24
Севрюга 88
Синиця 110
Синявець мелеагр 47
Сип білоголовий 80
Сипуха 107
Сич хатній 107
Сіра гуска 72
Сіра ропуха 26
Сірий пацюк 113
Скельна ящірка 79
Скеляр строкатий 41
Сколія-гігант 48
Сколопендра кільчаста 78
Скопа 72
Скорпена 89
Скорпіон кримський 78

Слимак 100
Сліпак 51
Соловейко східний 110
Сольпуга 78
Сом 66
Сонцевик 91
Сорока 111
Сорокопуд-жулан 109
Сосна звичайна 20
Сосна кедрова європейська 38
Сосна крейдяна 45
Сосна Станкевича 77
Спірогіра 54
Сріблянка 63
Ставковик 61
Ставрида 91
Степовий товстун 49
Степовий тхір 53
Стерв'ятник 80
Стерлядь 65
Судак 68
Суничник дрібноплідний 76
Сусак зонтичний 58
Сфагнум 55
Тарантул 46
Тарган лапландський 25
Тередо 86
Терен 97
Тетерук 29
Тис ягідний 39
Тонконіг 95
Тополя 98
Трутовики 13
Трюфель 12
Тюлька 90
Тюльпан кальє 77
Тюльпани 43
Ульва 82
Устриці та мідії 85
Фазан 40

Фонтиналіс 55
Форель струмкова 65
Хара та блистянка 54
Хвощ 94
Ховрашок крапчастий 53
Хохуля 74
Цвіркун польовий 47
Цикада гірська 25
Цикламен Кузнецова 77
Циклоп 60
Цистозіра 82
Часникова жаба 27
Червоні водорості 82
Черпаха болотна 71
Чистотіл 96
Чорний гриф 81
Чорний лелека 29
Чорний стриж 109
Чорний шуліка 109
Чорниця 16
Шавлія 44
Шапінкові гриби 12
Шипшина 97
Шшикар ялиновий 28
Щипавка 104
Щитні 62
Щука 67
Яблуня лісова 21
Явір 23
Ялина 19
Ялиця європейська 39
Яловець високий 76
Ясен високий 23
Ясенець кавказький 45